

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ - ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ - ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΔΙΑΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΚΑΙ ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ «ΗΘΙΚΗ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ»

Η Βία στον Αρχαίο και στο Σύγχρονο Κόσμο: Ηθικές Διαστάσεις

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Της

Μαρίας Δ. Μάλαμα

Διπλωματούχου Τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου

(2011)

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Ευαγγελία Λεζέ, Δρα Παιδαγωγικής

Συνεπιβλέπον/οντες: Ευάγγελος Πρωτοπαπαδάκης, Επίκουρος Καθηγητής του ΕΚΠΑ

Σύλβια-Σωτηρία Κατούντα, Λέκτορας της Σχολής Ευελπίδων

Καλαμάτα, Νοέμβριος 2014

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	3
Η ΒΙΑ ΣΤΟΝ ΑΡΧΑΙΟ ΚΟΣΜΟ	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ^ο	
Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΒΙΑΣ.....	5
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ^ο	
ΒΙΑ ΚΑΙ ΤΡΑΓΩΔΙΑ.....	8
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ^ο	
Η ΘΕΪΚΗ ΑΠΕΙΛΗ ΚΑΙ ΒΙΑ	15
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 ^ο	
ΒΙΑ ΚΑΙ ΗΓΕΣΙΑ.....	24
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 ^ο	
Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΔΟΥΛΟΙ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ...34	
Η ΒΙΑ ΣΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΚΟΣΜΟ	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ^ο	
Η ΒΙΑ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ.....	38
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ^ο	
ΣΧΟΛΙΚΟΣ ΕΚΦΟΒΙΣΜΟΣ-BULLYING.....	41
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ^ο	
ΑΙΤΙΑ ΕΜΦΑΝΙΣΗΣ ΤΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ ΤΗΣ ΒΙΑΣ – ΒΑΣΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΕΜΦΑΝΙΣΗΣ ΤΗΣ ΕΝΔΟΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗΣ ΒΙΑΣ.....	56
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 ^ο	
ΕΝΔΟΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΒΙΑ – ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΑΙΔΙΩΝ.....	62
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 ^ο	
ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΕΜΠΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗΣ ΑΝΘΡΩΠΩΝ (TRAFFICKING): ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ, ΑΙΤΙΑ, ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ...69	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 ^ο	
ΗΘΙΚΕΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΒΙΑΣ.....	75
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	80
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	82

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η βία είναι ένα φαινόμενο που εντοπίζεται τόσο στον αρχαίο όσο και στον σύγχρονο κόσμο. Παντού καταδικάζεται, αλλά αυτή η ηθική καταδίκη αφορά μόνο την ορατή της πλευρά, καθώς πίσω από μια αγγελική και ωραιοποιημένη πρόσοψη διαιωνίζονται βιαιότητες που δεν κάνουν διακρίσεις ηλικίας, φύλου, καταγωγής, οικονομικής και κοινωνικής κατάστασης. Βιαιότητες που οδηγούν σε καταστροφικές συνέπειες τόσο για την σωματική όσο και την ψυχική υγεία.

Γενικότερα, ο ανθρώπινος νους δύσκολα μπορεί να διανοηθεί την έννοια της βίας και τις διαστάσεις του φαινομένου, πόσο μάλλον να την εντοπίσει και συχνά, παρά την επαγρύπνηση τα πρώτα σημάδια διακρίνονται, αφού έχουν ήδη γίνει πραγματικότητα βίαιες πράξεις.

Ο όρος «βία» καλύπτει διαφορετικές πραγματικότητες και συνήθως η φυσική επίθεση είναι η πιο ορατή πλευρά. Αυτό που έχει σημασία να τονιστεί είναι ότι η βία αποτελεί ένα παιχνίδι κυριαρχίας.¹ Για τον Freud κινητήρια δύναμη του ανθρώπου είναι οι ορμές και τα ένστικτα που δρουν ασυνείδητα και αυτά οφείλονται σε μια μόνιμη ψυχική ενέργεια, που είναι η ορμή του έρωτα ή της ζωής και η ορμή του θανάτου που οδηγεί στην επιθετικότητα. Η επιθετικότητα, ωστόσο είναι μια ενστικτώδης ορμή που χαρακτηρίζει τον άνθρωπο, αλλά και τα ζώα². Έγκειται, λοιπόν στον ίδιο τον άνθρωπο να εξασκήσει τα πάθη του και να κατευθύνει τις πράξεις του.

Πολύ σημαντικό είναι ότι η πρόληψη και ο περιορισμός του φαινομένου συνδέονται με τις ηθικές δομές, την οργάνωση και τη λειτουργία της εκάστοτε κοινωνίας. Η παγκόσμια κοινότητα καταγράφει, αναλύει και προσπαθεί να ερμηνεύσει τις πράξεις βίας και στη συνέχεια να τις αντιμετωπίσει³.

Σήμερα, περίπου εκατομμύρια άνθρωποι σε όλο τον κόσμο υπολογίζεται ότι υφίστανται πράξεις βίας και κατά συνέπεια παραβιάζονται ανθρώπινα δικαιώματα και ηθικές αξίες. Παραδειγματικά η δουλεία, το εμπόριο ανθρώπων, η εξαναγκαστική εργασία παιδιών, η πώληση ανθρώπων, η παιδική πορνεία, η παράνομη διακίνηση ανθρώπων για πορνεία ή για αρπαγή οργάνων, η ενδοοικογενειακή βία, ο σχολικός εκφοβισμός είναι ορισμένες από τις εκφράσεις του φαινομένου.

---

¹ Βλ. Hirigoyen, M., Fr., (2005), σελ. 11

² Βλ. Πετρόπουλος, Ν., Παπαστυλιανού, Α., (2000), σελ. 18

³ Βλ. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, Α., (2010), σελ. 15

Στην παρούσα εργασία αναλύεται το φαινόμενο της βίας, οι μορφές του, οι τρόποι αντιμετώπισης, οι συνέπειες και οι ηθικές διαστάσεις. Ακόμα, γίνεται ένας συσχετισμός ανάμεσα στον αρχαίο και σύγχρονο κόσμο, καθώς αντιπαρατίθενται οι δυο κόσμοι.

Η ΒΙΑ ΣΤΟΝ ΑΡΧΑΙΟ ΚΟΣΜΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^Ο

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΒΙΑΣ

Η ιστορία του ανθρώπινου γένους αποδεικνύεται ένας φαύλος κύκλος, όταν οι άνθρωποι αντιδιαστέλλουν τα μέσα με τους σκοπούς. Ως μέσα θεωρείται το παρόν και ως σκοπός το μέλλον. Όταν, λοιπόν αντιδιαστέλλονται οι σκοποί από τα μέσα, που χρησιμοποιούνται για την επίτευξη τους, τότε η επιλογή των μέσων, δηλαδή το παρόν είναι εκτός ηθικού κριτηρίου. Συνεπώς, αυτό που έχει μεγαλύτερη σημασία είναι τα μέσα, οι πράξεις και οι σκοποί πρέπει να βρίσκονται στη σφαίρα των πράξεων. Οι πράξεις, τα μέσα, το παρόν πρέπει να μειώνουν κάποιο κακό και να αποτρέπουν την αδικία.

Η χρήση της βίας στην αρχαία Ελλάδα ξεκινά από τις τυραννίες και τα ολιγαρχικά καθεστώτα που χρησιμοποίησαν ακραίες μεθόδους βίας για να μην ανατραπούν από την εξουσία, έπειτα εκδηλώσεις βίας κυριαρχούσαν στον πόλεμο, καθώς η αλάνθαστη πολεμική τακτική ήταν αυτή που θα προκαλούσε μεγαλύτερο κακό και ανθρώπινες απώλειες. Σταδιακά, η βία επεκτάθηκε στην κοινωνία, στην επιβολή εξουσίας και στις σχέσεις των ανθρώπων, πλούσιων- φτωχών, στις γυναίκες και τους δούλους.⁴

Η προσφυγή στη βία προκειμένου να αντιμετωπιστούν εμπόδια είναι αδιανόητο ανθρώπινο φαινόμενο, που μειώνει την ανθρώπινη ύπαρξη και δεν υπολογίζει τη ζωή. Η βία θεωρείται περισσότερο αποτελεσματική ως μέσο επίτευξης μεταρρυθμίσεων και μπορεί κανείς να ελέγξει τη βία μόνο όταν τίθονται βραχυπρόθεσμοι στόχοι⁵. Βέβαια, η επιθετική συμπεριφορά, δηλαδή η χρήση βίας αποτελεί ζωολογική ιδιότητα το ανθρώπου και ένα από τα χαρακτηριστικά του, ως φυσικό δεδομένο που ανήκει στο ανθρώπινο είδος. Αυτού του είδους η βία, που εκφράζεται μέσα από την επιθετικότητα δεν είναι χωρίς αιτία και σκοπό, αντιθέτως στοχεύει όλες τις εποχές και η επίθεση εμφανίζεται ως ένα είδος τεχνικής για την απόκτηση. Ξεκινά από τους πρωτόγονους ανθρώπους, που η επίθεση και οι πράξεις βίας συνδέονταν με την απόκτηση τροφής μέσα από το κυνήγι. Η βία, λοιπόν υπάρχει έμφυτη στον άνθρωπο και προσδιορίζεται ως μέσο για την επιβίωση. Ο πρωτόγονος άνθρωπος είναι προορισμένος να συμπεριφέρεται επιθετικά και ικανός να συνθέσει

---

⁴ Βλ. Ράλλης, Γ. (1976⁴), σελ. 15, 19

⁵ Βλ. Arendt, H. (2000¹), σελ. 48

τη φυσική και την ανθρώπινη ιδιότητά του στην τεχνική κωδικοποίηση μιας επιθετικότητας, χρήσιμης και απαραίτητης. Έτσι οι κυνηγοί σταδιακά μετατρέπονται σε πολεμιστές, καθώς έχουν όπλα και διαθέτουν τα μέσα και τις ικανότητες να ασκήσουν προς το συμφέρον τους την εξουσία πάνω στα υπόλοιπα μέλη της κοινότητας. Στη συνέχεια, εμφανίζεται ο πόλεμος, που είναι ο κληρονόμος της θήρας, καθώς ο πόλεμος δεν είναι παρά ένα αντίγραφο της θήρας. Όλες, λοιπόν οι καταστροφικές συμπεριφορές μιας άλλης μορφής ζωής, οι οποίες έχουν στόχο τη διατροφή και γενικότερα την επιβίωση αποτελούν πράξεις βίας. Βέβαια, αυτό που ωθεί τον κυνηγό στην επιθετικότητα είναι η πείνα, ενώ ο πόλεμος στηρίζεται στην επιθετικότητα.⁶

Στη συνέχεια, τα αίτια της βίας άλλαξαν και ο οικονομιστικός λόγος απέκτησε αξία από την κοινή γνώμη. Αυτός ο λόγος διαμορφώθηκε τον 19^ο αιώνα και ο κόσμος των Αγρίων έγινε ο κόσμος της αθλιότητας, της μιζέριας και της δυστυχίας. Οι δημιουργοί της οικονομιστικής ανθρωπολογίας αποδέχτηκαν ότι οι πρωτόγονοι άνθρωποι ζούσαν μέσα στα πλαίσια της αθλιότητας και κατέληξαν ότι η πρωτόγονη οικονομία ήταν μια μορφή επιδίωξης για να μπορούν οι «Αγριοι» να επιβιώνουν. Κατά συνέπεια, η πρωτόγονη οικονομία είναι μια οικονομία αθλιότητας και γι' αυτό εμφανίστηκε ο πόλεμος και η βία. Ο ανταγωνισμός, δηλαδή ανάμεσα στις πρωτόγονες κοινωνίες, ο αγώνας για επιβίωση και επιβολή γέννησαν τον πόλεμο και κατ' επέκταση τη βία και την επιθετική συμπεριφορά. Κανένας ηθικός φραγμός και καμία ηθική δεν μπορούσε να σταματήσει αυτούς τους ανθρώπους, καθώς τα βιολογικά ένστικτα υπερείχαν⁷.

Η βία διακρίνεται σε ανομική και στρατηγική. Πιο συγκεκριμένα, η ανομική βία νοείται μέσα στο κοινωνικό πλαίσιο που δεν λειτουργεί αποτελεσματικά και δεν έχει κύρος, ενώ η στρατηγική βία εκφράζεται μέσα από τον πόλεμο. Ακόμα, όσον αφορά στην ανομική βία, τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις δεν επικυρώνονται ενεργά, επειδή τα άτομα δεν γνωρίζουν που πρέπει να απευθυνθούν για να υπάρξει δικαιοσύνη. Συνεπώς, η ανομική βία προκύπτει από τις πολλαπλές επιθετικές σχέσεις που δημιουργούνται στους αποδιοργανωμένους τομείς της κοινωνίας. Έτσι, σταδιακά μια «βίαη» κοινωνία έρχεται σε αντίθεση με την ίδια της την ύπαρξη και μετατρέπεται σε «μη κοινωνία», καθώς η βία υπάρχει μέσα σε κάθε μορφή κοινωνικής συγκρότησης στο μέτρο που η δύναμη δεν αποτελεί αντικείμενο νόμιμης

⁶ Βλ. Clastres, P. (2004²), σελ. 17, 18

⁷ Βλ. Clastres, P. (2004²), σελ 20, 21

άσκησης.

Από την άλλη πλευρά, η στρατηγικές ενέργειες αποτελούν έκφραση βίας και οι ίδιοι οι στρατιωτικοί υπόκεινται και αυτοί, όπως και ολόκληρος ο στρατός στη θέληση αυτών που νωρίτερα αποφάσισαν να καταφύγουν στη χρήση βίας. Έτσι, η στρατιωτική νίκη μπορεί να σημαίνει καταστροφή του αντιπάλου και η ήττα για τον νικημένο το τέλος της κρατικής τους υπόστασης ή ορισμένες φορές και το τέλος της φυσικής του ύπαρξης. Ακόμα, η ιστορία μας πληροφορεί ότι μέσα από έναν πόλεμο εξαφανίζονται σταδιακά μια φυλή ή ακόμα και ένα έθνος.⁸

---

⁸ Βλ. Καφφές, Γ., (2008²), σελ. 86-90

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

ΒΙΑ ΚΑΙ ΤΡΑΓΩΔΙΑ

Η αρχαία Ελλάδα ήρθε σε επαφή με όλες τις μορφές βίας, κυρίως μέσα από μακροχρόνιους πολέμους, αλλά και μέσω πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής καταπίεσης. Συνεπώς, δεν ήταν δυνατόν να μείνει ανεπηρέαστη η τραγωδία. Για τον Αριστοτέλη η συμβίωση με τους άλλους ανθρώπους μέσα σε μια οργανωμένη κοινότητα είναι απαραίτητη και ο κάθε άνθρωπος την αναζητά, διαφορετικά θα πρέπει να είναι «είτε θηρίο είτε θεός». Ως θηρίο παραμένει στάσιμος και δίχως καμία καλλιέργεια, ενώ ως θεός σημαίνει πως έχει θεϊκά στοιχεία και είναι αυτάρκης, πράγμα που είναι ανέφικτο. Δυστυχώς, όμως η συμβίωση με τους άλλους ανθρώπους δεν είναι πάντοτε αρμονική και συχνά παρατηρείται βία, καταπίεση και καταναγκασμός⁹.

Παραδείγματα βίας συναντάμε και στην τραγωδία. Πρόκειται για το τραγικό «πάθος», όπως αναφέρει ο Αριστοτέλης ως μια πράξη οδυνηρή. Στην τραγωδία, ακόμα αποτυπώνονται «εν τω φανερω θάνατοι», υπό τα βλέμματα, δηλαδή, όλων. Κατά κύριο λόγο αυτό συνέβαινε για εκδίκηση ή για παραδειγματισμό¹⁰. Στις τραγωδίες εντοπίζονται θυσίες παρθένων, οι οποίες ανεβαίνουν στη σκηνή μόνο για να θανατωθούν. Υπάρχουν, βέβαια και οι παντρεμένες γυναίκες που αυτοκτονούν συχνά εξαιτίας της απελπισίας τους. Ακόμα, οι θάνατοι ανδρών, προκύπτουν τις περισσότερες φορές εξαιτίας κάποιου πολέμου, πραγματώνοντας το ιδεώδες του πολίτη, σε αντίθεση με τις γυναίκες που είναι υποταγμένες στη μοίρα τους. Για τους άνδρες η πόλη προσφέρει έναν ωραίο τάφο με επισημότητα, η τελετή είναι μεγαλόπρεπη και τους αποδίδεται επιτάφιος λόγος, ενώ η ταφή των γυναικών εναπόκειται στον άνδρα ή στην οικογένειά της.¹¹ Η γυναίκα μέσα από την αρχαία τραγωδία ήταν υποχρεωμένη να ζει έναν υποδειγματικό βίο συζύγου και μητέρας στο πλευρό ενός άντρα που ζει ως πολίτης. Ο Περικλής, στον «Επιτάφιο» συνιστούσε μια ζωή αθόρυβη και απαρατήρητη για τις χήρες των πεσόντων Αθηναίων. Η δόξα, το κλέος, δηλαδή ήταν εξαιρετικά σημαντικό και αποτελούσε μεγάλη τιμή και έφθανε στις επόμενες γενεές μέσω της υστεροφημίας. Όσον αφορά στις γυναίκες, αρκετοί είναι αυτοί που δεν ασχολούνταν μαζί τους, όπως ο Θουκυδίδης και η βία σε βάρος

⁹ Βλ. Μικρογιαννάκης, Εμμ. (2010⁶), σελ. 14

¹⁰ Βλ. Loraux, N. (1985), σελ. 17

¹¹ Βλ. Loraux, N. (1985), σελ. 21, 36

τους δεν αποτελούσε αδίκημα. Ο Ηρόδοτος λιγότερο κατηγορηματικός ενδιαφέρεται για τις γυναίκες βάρβαρες ή παντρεμένες με τυράννους, εφόσον ο θάνατός τους επήλθε με βίαιο τρόπο. Ωστόσο, ακόμα και εδώ οι αναφορές είναι σύντομες.¹²

Ο Αριστοτέλης στην «Ποιητική» του δεν αναφέρεται στα δρώντα πρόσωπα της τραγωδίας ούτε προσδίδει κάποιον ορισμό σχετικό με τον τραγικό ήρωα. Αναφέρεται όμως σε συγκεκριμένους ήρωες που είναι ο Οιδίπους, ο Θυέστης, ο Τήλεφος και ο Ορέστης, χωρίς ωστόσο να τους χαρακτηρίζει τραγικά πρόσωπα ή τραγικούς ήρωες. Η πρώτη έμμεση συσχέτιση του όρου «τραγικού» με τον ήρωα γίνεται στον Οράτιο στην «Ποιητική Τέχνη», που ο Τήλεφος και ο Πηλέας, δυο μυθικοί ήρωες, χαρακτηρίζονται «τραγικοί». Ο όρος «τραγικός ήρωας» ανήκει στον δέκατο έκτο αιώνα και οφείλεται στους Ιταλούς σχολιαστές της «Ποιητικής».¹³ Προτεραιότητα της τραγωδίας είναι η προβολή της τραγικής πράξης έναντι των ηρώων, στη συνέχεια ο χαρακτήρας αυτών που δρουν σε συνδυασμό με την προαίρεση και την ανάγκη του ήρωα να εμπλακεί σε δράση. Ακόμα, χαρακτηριστικά στοιχεία της τραγωδίας είναι η αμαρτία που διαπράττεται τις περισσότερες φορές μέσω βίας, τα συναισθήματα του ήρωα, αλλά και το τέλος της τραγικής υπάρξεως.¹⁴

Η βία στην τραγωδία δεν υφίσταται μόνο από την αναπαράσταση, αλλά πρόκειται για μια πιο σύνθετη διαδικασία, που δεν έχει να κάνει μόνο με την *όψιν*, αλλά με όλη τη *σύσταση των πραγμάτων*, όπως αναφέρει ο Αριστοτέλης. Πιο συγκεκριμένα, η προβολή μιας βίαιης πράξης δεν γίνεται αντιληπτή μονάχα αν πραγματώνεται μπροστά σε θεατές, αλλά η αίσθηση της βίαιης πράξης στα αρχαία ελληνικά ποιητικά κείμενα δημιουργείται μέσα από τον λόγο, την περιγραφή, τις λεπτομέρειες και άλλα εκφραστικά μέσα, που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας. Η περιγραφή της βίας γίνεται πολλές φορές με τόσο παραστατικό τρόπο που δημιουργεί στον αναγνώστη περιέργεια, την ίδια περιέργεια που δημιουργεί και στον ακροατή. Μέσα από την σαφήνεια, την ακρίβεια και τις λεπτομέρειες συχνά η αναφορά στις βίαιες πράξεις αποτελεί αυτοσκοπό. Αυτή η τακτική είναι φανερή στην Ιλιάδα και σχετίζεται με τον προφορικό χαρακτήρα του έπους. Σύμφωνα, με τον Σταγειρίτη φιλόσοφο οι πράξεις σχετικές με τη βία στην τραγωδία προκύπτουν από το *έλεος* και τον *φόβο* δια μέσου του *πάθους*. Πρόκειται για φθαρτικές πράξεις απαραίτητες για την εξέλιξη της ιστορίας της τραγωδίας. Η λεκτική μαζί με τη σωματική

¹² Βλ. Loraux, N. (1985), σελ. 37

¹³ Βλ. Γιατρομανωλακάκης, Γ. (2003²), σελ. 7, 8

¹⁴ Βλ. Γιατρομανωλακάκης, Γ. (2003²), σελ. 28

αναπαράσταση της βίας, αποτελούν τον πιο ισχυρό παράγοντα συγκινήσεως, ακόμα η έκθεση της βίαιης πράξης σε συνδυασμό με την περιγραφή του πάθους συνοδεύονται με την εμφάνιση θυμάτων και θυτών. Αυτή η θεαματική εμφάνιση των αποτελεσμάτων της βίας, η κινούμενη ή ακίνητη εικόνα της αθλιότητας και του πάθους είναι ένα στοιχείο που διαχωρίζει το δράμα από την επική περιγραφή.¹⁵

Συχνά, στην τραγωδία υπάρχουν αναπαραστάσεις εκδήλωσης βίας επί σκηνής, όπως η αυτοκτονία του Αίαντα, η άλογη βία του Ορέστη, αλλά και στην Ιλιάδα, ένα ηρωϊκό έπος συναντάμε σκηνές βίας, ωμές πράξεις θανάτων, κακοποιήσεις σωμάτων, αλλά και βίαιη γλώσσα με τη μορφή απειλών, οργής και ύβρεων. Πιο συγκεκριμένα, στον *Οιδίποδα Τύραννο* ο άγγελος που αναγγέλλει το θάνατο της Ιοκάστης, αναφέρεται και σε λεπτομέρειες σχετικά με τον απαγχονισμό της και στη συνέχεια της σκηνής παρουσιάζει στους θεατές την τύφλωση του Οιδίποδα. Παρατηρείται, ότι όσες φορές παρουσιάζονται επί σκηνής νεκρά ή τραυματισμένα σώματα και επιδεικνύονται στο χορό, οι εκφράσεις του χορού είναι επιφωνήματα φρίκης, ενώ πολλές φορές μετριάζει όσα έχουν ειπωθεί νωρίτερα και την περιγραφή. Απ' αυτό συνεπάγεται ότι ο λόγος, η περιγραφή του πάθους έχει ολοκληρωθεί μέσα από την περιγραφή και η βία έχει αναπαρασταθεί μέσα από το λόγο και επί σκηνής.¹⁶ Συνεπώς, όλες οι σκηνές βίας στην τραγωδία αναπαριστάται επί σκηνής και μπροστά στους θεατές.

Ακόμα, ένα άλλο παράδειγμα βίαιου θανάτου στην τραγωδία είναι η αυτοκτονία της Αντιγόνης που ουσιαστικά αυτό τον θάνατο τον έχει ορίσει ο Κρέοντας και περισσότερο υφίστανται το θάνατο η νεαρή κόρη, παρά τον διαλέγει¹⁷.

Η τραγωδία γενικότερα είναι συνδεδεμένη με τη βία και γι αυτό ο Αριστοτέλης ισχυρίστηκε ότι στόχος της είναι να εμπνέει φόβο και οίκτο και μονάχα το αίσθημα της βίας μπορεί να προκαλέσει αυτά τα συναισθήματα. Η ελληνική μυθολογία ενίσχυσε το ρόλο της βίας στην τραγωδία, καθώς πολλά θέματα της τραγωδίας είναι επηρεασμένα από μύθους. Παράδειγμα, αποτελεί η *Ορέστεια* του Αισχύλου με τη δολοφονία του συζύγου από τη σύζυγό του και τη δολοφονία του πατέρα από τον γιό. Ακόμα, στη *Μήδεια* του Ευριπίδη η μητέρα αφαιρεί τις ζωές των παιδιών της. Τις περισσότερες φορές οι δολοφονίες στην τραγωδία προκύπτουν εν αγνοία, διότι τα πρόσωπα δεν αναγνωρίζουν τους οικείους τους, αλλά ακόμα και αν η αναγνώριση

¹⁵ Βλ. Γιατρομανωλακάκης, Γ. (2003²), σελ. 46, 47

¹⁶ Βλ. Γιατρομανωλακάκης, Γ. (2003²), σελ.49, 56

¹⁷ Βλ. Logaux, N. (1985), σελ. 14

γίνεται την τελευταία στιγμή, όπως συνήθιζε να κάνει ο Ευριπίδης, η πρόθεση και η μανία του εγκλήματος είναι διάχυτες σε ολόκληρο το έργο. Συχνά, οι εκδηλώσεις βίας και οι απόπειρες δολοφονίας στρέφονται εναντίον παιδιών, όπως στον Ευριπίδη ένας τύραννος επιδιώκει να σκοτώσει τα παιδιά του Ηρακλή, επειδή νιώθει απειλή μήπως μελλοντικά θελήσουν να εκδικηθούν για τον πατέρα τους. Επιπλέον, στις Τρωάδες του Ευριπίδη το μικρό παιδί του Έκτορα και της Ανδρομάχης δολοφονείται, από φόβο μήπως μια μέρα εκδικηθεί. Συνεπώς, η βία στην τραγωδία συνδέεται με τα ερωτικά πάθη, την εκδίκηση, το αίσθημα ζήλιας ή από τρέλα, σε συνδυασμό τις περισσότερες φορές με εξωτερικά στοιχεία, όπως είναι ένας πόλεμος, ο δεσποτισμός και το τυραννικό πολίτευμα. Η μανία και ο τρόμος μπορούν να οδηγήσουν τους ήρωες σε ακραίες συμπεριφορές και το θόλωμα του νου τους κυριεύει.¹⁸

Ακόμα, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη η τραγωδία εκπροσωπεί την κάθαρση των παθών και της βίας η οποία αποτελεί και την κατάληξη της τραγωδίας. Σε ορισμένες ελληνικές τραγωδίες προβάλλεται η προετοιμασία της βίαιης πράξης, ο θρήνος των θυμάτων, η φρίκη, η οδύνη τους και όλα αυτά αγγίζουν τον αναγνώστη, χωρίς να διαπράττονται πάντα φόνοι, θάνατοι και αυτοκτονίες μπροστά στα μάτια των θεατών. Ο χορός συμβάλλει σημαντική στην εξέλιξη της δράσης και μέσα από μακροσκελείς μονολόγους και χωρίς να συμμετέχει έχει το προνόμιο να βγάζει συμπεράσματα, να κατευθύνει και να επηρεάζει τη γνώμη των θεατών. Σύμφωνα, με μια άλλη άποψη οι σκηνές βίας στην τραγωδία ήταν τόσο σκληρές με απώτερο σκοπό την αποφυγή και να περάσει ο δημιουργός μηνύματα σχετικά με την καταστροφική φύση της βίας¹⁹.

Ο Αισχύλος, ένας απ' τους τρεις τραγικούς δεν αρκέστηκε στην αφήγηση των δολοφονιών, αλλά δημιούργησε στον *Αγαμέμνονα*, στις *Χοηφόρες* και στις *Ευμενίδες* πραγματικές αποδείξεις για τις πράξεις βίας των δρώντων προσώπων. Στο πρώτο έργο, τον *Αγαμέμνονα* η Κλυταιμνήστρα δεν συγχωρεί τον άντρα της για τη θυσία της Ιφιγένειας λίγο πριν την αναχώρηση των Αχαιών για την Τροία και όταν επιστρέφει από τον δεκαετή πόλεμο τον δολοφονεί μαζί με την βοήθεια του Αίγισθου. Μαζί με τον Αγαμέμνονα δολοφονείται και η Κασσάνδρα, που είχε προβλέψει το φονικό ως μάντισσα που ήταν, ο Αγαμέμνονας δεν την άκουσε. Στις *Χοηφόρες*, ο Ορέστης δολοφονεί την μητέρα του Κλυταιμνήστρα και τον Αίγισθο παίρνοντας εκδίκηση για το θάνατο του πατέρα του και στη συνέχεια με τη συνοδεία του Πυλάδη, επιστρέφει

¹⁸ Βλ. Romilly, Ja. (2001), σελ. 31, 32

¹⁹ Βλ. Romilly, Ja. (2001), σελ. 33, 34

στο Άργος και θρηνεί στον τάφο του πατέρα του. Προκύπτουν, λοιπόν δυο φόννοι με κοινό κίνητρο, την εκδίκηση. Στο τρίτο έργο του Αισχύλος, ο Ορέστης πρόκειται να βασανίζεται από τις Ερινύες, τις τύψεις, τις θεές της εκδίκησης που τον καταδιώκουν και τον απειλούν και οδηγείται στο δικαστήριο και έτσι τερματίζονται οι δολοφονίες. Συνεπώς, και στα τρία έργα παρουσιάζονται πράξεις βίας και εκδίκησης και ολόκληρη η τραγωδία καταλήγει σε ειρηνική επίλυση²⁰.

Στην τραγωδία ακόμα προβάλλεται και η αυτοκτονία που πρόκειται για τραγικό θάνατο μετά από ανάγκη, πίεση, εξαναγκασμό ή απελπισία. Θεωρείται υποτιμητικός θάνατος και «άμορφος», δηλαδή άσχημος που μόνο ντροπή αποδίδει σε αυτόν που αυτοκτονεί. Ωστόσο, σύμφωνα με μια άλλη άποψη η αυτοκτονία θεωρείται πράξη ηρωισμού, δυναμισμού, γενναιότητας και διέξοδος από μια μακρά συμφορά και δεν είναι λίγες οι φορές που έχουν αυτοκτονήσει, γυναίκες κυρίως, στην τραγωδία. Η Ιοκάστη, η Φαίδρα, η Λήδα και η Αντιγόνη είναι μερικές από τις γυναίκες που έχουν θέσει οι ίδιες τέλος στη ζωή τους. Η Αντιγόνη ενταφίασε τον νεκρό αδερφό της Πολυνείκη, αντίθετα με την εντολή του Κρέοντα, αλλά σύμφωνα με τους νόμους των θεών. Ο Κρέοντας, ωστόσο την τιμωρεί κλείνοντας την σε ένα σπήλαιο χωρίς φαγητό και νερό με σκοπό να πεθάνει. Η Αντιγόνη, τότε αυτοκτονεί και τάσσεται με αυτό τον τρόπο αντίθετη με τις αποφάσεις του Κρέοντα, αρνούμενη να δεχτεί το τέλος που την όρισε. Ένα ακόμα παράδειγμα αποτελεί η Ιοκάστη του Σοφοκλή, που έθεσε τέλος στη ζωή της μετά την αποκάλυψη της αιμομεικτικής της σχέσης με τον Οιδίποδα.

Βέβαια, υπάρχουν και παραδείγματα βίαιου θανάτου ανδρών, όπως είναι αυτός του Αίμονα και του Αίαντα που αυτοκτονούν. Ο Αίμονας αυτοκτονεί όταν μαθαίνει ότι πέθανε η αρραβωνιαστικιά του Αντιγόνη και δεν μπορεί να δεχθεί το τραγικό τέλος της κοπέλας. Ακόμα, ο Αίαντας που ήταν ένας από τους πιο γενναίους και δυνατούς βασιλιάδες που πολέμησαν στην Τροία, επειδή ανακηρύχτηκε ο Οδυσσέας ο πιο γενναίος ανάμεσα στους Αχαιούς και όχι ο Αίαντας, αυτός θύμωσε και θέλησε να σκοτώσει όλους τους Έλληνες βασιλιάδες για να τους εκδικηθεί. Ωστόσο, η θεά Αθηνά τον έκανε να πιστεύει ότι σκοτώνει τους Αχαιούς ενώ σκότωνε βόδια και πρόβατα. Την επόμενη μέρα όταν συνήλθε και συνειδητοποίησε τι είχε γίνει, μη μπορώντας να υπομείνει και τα κοροϊδευτικά γέλια των συντρόφων του αποφάσισε να αυτοκτονήσει. Παρόλ' αυτά οι Έλληνες του απέδωσαν τιμές και το

---

²⁰ Βλ. Romilly, Ja. (2001), σελ.35, 36

όνομά του κέρδισε δόξα και έμεινε στην ιστορία.²¹ Βέβαια, ο Αΐαντας αυτοκτονεί ως πολεμιστής και θεωρείται ήρωας που έχει πάρει μέρος στον πόλεμο.

Ακόμα, τραγικές γυναίκες είναι και οι σύζυγοι στο θάνατο, μαζί στη ζωή μαζί και στο θάνατο με τον άντρα τους. Οι παντρεμένες, γυναίκες, λοιπόν μέσω του θανάτου ολοκληρώνουν το γάμο τους και κυριαρχούν δυο απόψεις, η πρώτη αναφέρει πως η παράδοση ενισχύεται από τις τραγικές ηρωίδες την ώρα που καινοτομούν και η δεύτερη ότι οι παντρεμένες αποκτούν δόξα μέσω του θανάτου. Σκοπός και των δυο ισχυρισμών είναι η κάθαρση, χάρη στην οποία όσο διαρκεί μια τραγική παράσταση, οι πολίτες συγκινούνται αντικρίζοντας τα παθήματα αυτών των τραγικών γυναικών, τις οποίες ενσαρκώνουν στο θέατρο άλλοι πολίτες ντυμένοι με γυναικεία ενδύματα²².

Από την άλλη πλευρά οι νεαρές κοπέλες στην τραγωδία δεν αυτοκτονούν, αλλά τις σκοτώνουν, καθώς δεν έχουν την ίδια αυτονομία με αυτή των παντρεμένων. Στις νεαρές παρθένες κυριαρχεί το αίμα και η θυσία, χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν η Αντιγόνη και η Ιφιγένεια. Αρχικά, η Ιφιγένεια χωρίς να γνωρίζει ότι ο πατέρας της θέλει να τη θυσιάσει στους Θεούς πριν ξεκινήσουν οι Αχαιοί το ταξίδι τους στην Τροία. Πρόκειταν για μια ανθρώπινη θυσία και όχι κάποιου ζώου. Σε αυτό το σημείο η τραγωδία κάνει χρήση των ρημάτων «σφάζω» και «θύω», που ουσιαστικά δηλώνουν τη θυσιαστική πράξη και ορισμένες φορές ο θάνατος αυτός σχετίζεται με φόνο. Η Ιφιγένεια, λοιπόν πίστευε λανθασμένα ότι την κάλεσε ο πατέρας της για να παντρευτεί με τον Αχιλλέα. Ακόμα, η Αντιγόνη αυτοκτονεί, αναζητώντας στον απαγχονισμό μια έσχατη διέξοδο. Έταξε, λοιπόν ο Κρέοντας την Αντιγόνη στον Άδη, προσφέροντας της στους θεούς του Κάτω Κόσμου. Έτσι, θάφτηκε ζωντανή και καταδικάστηκε να πεθάνει από ασφυξία, αν και η ίδια έφτιαξε θηλειά με το πέπλο που φορούσε, συντομεύοντας το επικείμενο τέλος της. Με αυτή της την πράξη όρισε η ίδια τον θάνατό της και καταδίκασε τον Κρέοντα στο μίσμα που εκείνος ήθελε να αποφύγει.²³

Ακόμα, η Μακαρία, η Πολυξένη και οι κόρες τους Ερεχθέα ήταν παρθένες που προσφέρθηκαν στην αιμοχαρή Άρτεμη, στην Περσεφόνη και τους κατοίκους του Άδη για την σωτηρία της κοινότητας, για να ξεκινήσει ο πόλεμος ή για να σταματήσει. Με μια λέξη όλες τους ήταν *σφάγια*. Βέβαια, η θεά Αθηνά ήταν παρθένα, αλλά και πολεμίστρια, πρόκειται όπως αναφέρθηκε για θεά, ενώ οι υπόλοιπες

²¹ Βλ. Loraux, N. (1985), σελ. 47, 40

²² Βλ. Loraux, N. (1985), σελ. 75, 76

²³ Βλ. Loraux, N. (1985), σελ. 81-83

παρθένες απλά θνητές. Έτσι, η θεά μπορούσε να πολεμά, ενώ οι θνητές να θυσιάζονται. Μπορεί να μην δέχονταν τις παρθένες κόρες στον πόλεμο στο πλευρό των αντρών, αλλά θυσιάζονταν και έχυναν το αίμα τους για την σωτηρία της κοινότητας και του συνόλου. Ακόμα, συχνά τις υποτιμούσαν και τις θεωρούσαν νοητικά κατώτερες, όπως στον *Αγαμέμνονα* του Αισχύλου όταν γίνεται λόγος στην αντίσταση της Ιφιγένειας, αυτή παρομοιάζεται με τραγί και ο πατέρας της την έστειλε στο θάνατο «λες και ήταν βοσκήμι για σφαγή» και ο Ευριπίδης την αποκαλεί «δαμάλα»²⁴.

---

²⁴ Βλ. Loraux, N. (1985), σελ. 86

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

Η ΘΕΪΚΗ ΑΠΕΙΛΗ ΚΑΙ ΒΙΑ

Οι άνθρωποι ήδη από τα αρχαία χρόνια ένιωθαν την ανάγκη να πιστεύουν σε μια ανώτερη δύναμη, που εξουσιάζει τον κόσμο και κατευθύνει τις ζωές τους, αυτή την δύναμη την κατονόμαζαν θεό, θεά ή θεότητα και για τους αρχαίους Έλληνες όλα αυτά τα ενσάρκωναν οι δώδεκα θεοί. Η αρχαία ελληνική θρησκεία έπαιξε σημαντικό ρόλο στην αρχαία Ελλάδα και συνεχίζει μέχρι και σήμερα να αποτελεί σπουδαίο απόκτημα της πολιτισμικής κληρονομιάς. Μέσα από τους δώδεκα θεούς του Ολύμπου διαμορφώθηκε η μυθολογία, εμπνεύστηκαν οι καλλιτέχνες και τροποποιήθηκε η προσέγγιση του κόσμου. Ο αρχαίος πολιτισμός εξελίχθηκε αρκετά εξαιτίας της θρησκείας και αποτέλεσε ταυτότητα του ελληνισμού.

Ο πολυθεϊσμός ήταν χαρακτηριστικό της θρησκείας των αρχαίων Ελλήνων και οι θεοί ως σύνολο αντιπροσώπευαν μια σημαντική έννοια και ο κάθε θεός συσχετιζόταν με μια ή περισσότερες δυνάμεις της φύσης. Αθάνατοι οι θεοί και παντοδύναμοι, καθώς έλεγχαν και κατεύθυναν τις πράξεις των θνητών, αποτελούσαν παράδειγμα προς μίμηση και συγκέντρωναν όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά που έκαναν έναν άνθρωπο τέλειο. Είχαν δηλαδή ανθρώπινα στοιχεία, συναισθήματα, συνήθειες, μορφή. Οι αρχαίοι Έλληνες απέδιδαν στους θεούς ιδιότητες που οι ίδιοι επιθυμούσαν να έχουν, αλλά η ανθρώπινη φύση δεν τους το επέτρεπε, χωρίς ωστόσο οι ανθρώπινες ιδιότητες να μετριάζουν τη θεϊκή υπόσταση.

Κάθε πόλη- κράτος είχε το δικό της Πάνθεον αν και όλη η Ελλάδα πίστευε στους ίδιους θεούς. . Οι πρώτες γραπτές αναφορές στους Αρχαίους Έλληνες Θεούς χρονολογούνται από την Μυκηναϊκή περίοδο. Τα ονόματα του Δία, Ποσειδώνα, Άρη, Ερμή και Διονύσου ήταν χαραγμένα σε πήλινες πινακίδες στην Γραμμική Β γραφή και βρέθηκαν σε Μυκηναϊκά παλάτια των πόλεων των Μυκηνών, Πύλου και Κνωσού. Αυτές χρονολογούνται περίπου από το 1400 – 1200 π.Χ.

Για πολλά χρόνια οι άνθρωποι δεν κατάφεραν να συλλάβουν την έννοια του θείου παρά μονάχα ως δύναμη που προστατεύει το ανθρώπινο είδος και γι' αυτό ήθελαν να έχουν τους δικούς τους θεούς. Κάθε πόλη- κράτος είχε μια ομάδα από ιερείς οι οποίοι ήταν ανεξάρτητοι και δεν υπήρχε καμία επικοινωνία, καμία ανταλλαγή απόψεων ή τελετουργιών ανάμεσα στους ιερείς των υπόλοιπων πόλεων. Γενικότερα οι άνθρωποι γνώριζαν τους θεούς της δικής τους πόλης και δεν γνώριζαν ποιοι θεοί προστάτευαν τις άλλες πόλεις και γι' αυτό το λόγο τιμούσαν, λάτρευαν και

σέβονταν περισσότερο τους θεούς της πόλης. Χαρακτηριστικό είναι το απόσπασμα σε μια τραγωδία του Αισχύλου απευθυνόμενος στους Αργείους: «*Δε φοβάμαι τους θεούς της χώρας σας και δεν τους οφείλω τίποτε*».²⁵

Έτσι, η κάθε πόλη περίμενε βοήθεια και σωτηρία από τους δικούς της θεούς και πρόσφεραν κρέατα, γλυκίσματα, κρασιά, αρώματα, χορούς και μουσική, ενώ για αντάλλαγμα ζητούσαν ευεργεσίες και εξυπηρετήσεις. Έτσι, στην Ιλιάδα, η Χρυσήδα λέει στο θεό της : «*Τόσο καιρό καίω για σένα τα πιο παχιά μοσχάρια, σήμερα δέξου τις προσευχές μου και στείλε τα βέλη σου ενάντια στους εχθρούς μου*». Από την άλλη πλευρά και οι θεοί προσπαθούσαν να βοηθούν τους ανθρώπους, καθώς στο Βιργίλιο η Ήρα «μοχθεί και εργάζεται» για να γίνει η Καρχηδόνα κυρίαρχος του κόσμου.

Οι άνθρωποι στην αρχαιότητα ότι συνέβαινε, είτε καλό είτε κακό το απέδιδαν στους θεούς. Για παράδειγμα αν μια πόλη καταστρεφόταν από τους εχθρούς η ήττα αποδίδονταν στους θεούς, καθώς δεν έπραξαν ορθά και δεν έκαναν το καθήκον τους. Ακόμα, αν μια πόλη είχε νικηθεί, θεωρούσαν ότι μαζί της είχαν νικηθεί και οι θεοί, ενώ αν μια πόλη είχε αιχμαλωτιστεί, αιχμάλωτοι ήταν και θεοί- προστάτες της πόλης. Έτσι, στον Αισχύλο όταν ο χορός των Θηβαίων αντικρίζει τους εχθρούς που πλησίαζαν απειλητικά την πόλη, παρακαλά τους θεούς να μην εγκαταλείψουν την πόλη.²⁶

Βέβαια, ο κόσμος των θεών δεν πρόκειται για έναν κόσμο καλοσύνης, καθώς η ελληνική μυθολογία, αλλά και η τραγωδία είναι γεμάτες από αναρίθμητες βιαιότητες και εκδικητικές πράξεις. Πιο συγκεκριμένα, στη «*Θεογονία*» του Ησιόδου αναφέρεται η γέννηση των θεών και η διαδοχή τους μέσα από φρικαλέες πράξεις. αρχικά, ο θεός Ουρανός που φόνευε τα παιδιά του, δολοφονείται από τον γιο του Κρόνου μετά από συμβουλή της μητέρας του Γής. Στη συνέχεια, ο Κρόνος τρώει τα παιδιά του και χρειάστηκε η πονηριά της γυναίκας του για να σωθεί ο μικρός Δίας, όπου στη θέση του τοποθέτησε μια πέτρα και ο πατέρας απρόσεκτα κατάπιε. Η πατρότητα, λοιπόν είναι συνέχεια από πράξεις βίας. Στη συνέχεια, διάφορες γενεές θεών πολεμούν μεταξύ τους, μαζί και ο Δίας. Τότε, εμπλέκονται και οι Τιτάνες και χάρη στη δύναμη και τη βία κυρίαρχος αναδεικνύεται ο Δίας και έπειτα ασκεί την κυριαρχία του επάνω στους άλλους θεούς σε συνδυασμό με μια μορφή δικαιοσύνης. Η δικαιοσύνη, συνεπώς του Δία είναι αποτέλεσμα πάλης, παντοδυναμίας και βίας²⁷.

²⁵ Βλ. Coulanges, F. (1991), σελ. 233, 234

²⁶ Βλ. Coulanges, F. (1991), σελ. 234, 235, 236

²⁷ Βλ. Romilly, Ja. (2001), σελ. 68

Ακόμα, ο «Προμηθέας» του Αισχύλου φανερώνει έναν φοβερό και παντοδύναμη Δία που αποφασίζει για τις τύχες όλων των ανθρώπων και ορίζει τιμωρίες. Έτσι, σε ένα χορικό του Αισχύλου αναφέρεται, ότι ο Δίας είναι αυτός που στέλνει και προκαλεί στους θνητούς τις συμφορές, χωρίς να κοπιάζει, καθώς κάθεται πάνω στο θρόνο του. Βέβαια, η τόση δύναμη των θεών και η κυριαρχία τους στους θνητούς προκαλεί φόβο. Ακόμα, στην Ιλιάδα οι θεοί κάνοντας χρήση βίας και απειλών επεμβαίνουν στη ζωή και τις πράξεις των ανθρώπων και μάλιστα ο κάθε θεός τάσσεται και με το μέρος κάποιου θνητού ή με την μία ή την άλλη παράταξη και είτε παραπλανεί είτε βοηθάει. Επιπλέον, στην Ιλιάδα οι θεοί παίρνουν ανθρώπινη μορφή και πλησιάζουν τους θνητούς, όπως συνέβη με τον Έκτορα που αρχικά τον πλησίασε ο Δίας και ο Απόλλωνας για να τον βοηθήσουν και στη συνέχεια αφού τον εγκατέλειψαν οδηγήθηκε στην καταστροφή, καθώς την τελευταία στιγμή η Αθηνά καταφέρνει να τον ξεγελάσει ως γιός του Πριάμου, πιστεύοντας ότι έχει βοήθεια και υποστήριξη και έτσι ενθαρρύνεται για να αντιμετωπίσει τον Αχιλλέα, αλλά δεν τα καταφέρνει και τελικά σκοτώνεται.

Οι μεσολαβήσεις των θεών στην Ιλιάδα είναι συχνά βίαιες και οι άνθρωποι δεν έχουν καμία δύναμη. Μάλιστα, ο Δίας είναι αυτός που ορίζει τα πάντα και κανένας δεν του αντιτίθεται. Στην περίπτωση του Έκτορα παρόλο που αρχικά τάχθηκε με το μέρος του, στη συνέχεια διαφοροποιήθηκε η στάση του και ο ήρωας κατέληξε στο θάνατο. Το ίδιο ισχύει και στην Οδύσσεια, καθώς ο Δίας είναι αυτός που αποφασίζει και επιτρέπει στην Αθηνά να μεσολαβήσει και να βοηθήσει τον Οδυσσέα να πραγματοποιήσει το νόστο του και παρ' όλες τις περιπέτειες, τις δοκιμασίες και το χαμό των συντρόφων του που οφείλονται στον Ποσειδώνα, ο Δίας είναι απλός θεατής.²⁸

Ακόμα, περιπτώσεις θεϊκής επέμβασης και απειλής συναντάμε και την τραγωδία, καθώς η παραμικρή προσβολή ή ασέβεια τιμωρούνται με μεγάλες συμφορές και βίαια επακόλουθα. Για παράδειγμα, ο Αίαντας, του Σοφοκλή, δείχνει ασέβεια προς την Αθηνά και έπειτα χάνει το μυαλό του και αρχίζει να σφάζει τα πρόβατα πιστεύοντας ότι σφάζει τους αρχηγούς των Αχαιών, ξυπνά και συνειδητοποιεί την παράλογη πράξη του και αυτοκτονεί. Ακόμα, στις «Βάκχες» του Ευριπίδη, ο θεός Διόνυσος εκδικείται την Θήβα, διότι δεν τίμησαν, όπως της άξιζε οι πολίτες την μητέρα του, Σεμέλη.

---

²⁸ Βλ. Romilly, Ja. (2001), σελ. 68, 70

Αρκετά συχνά, πράξεις βίας εκδηλώνονται από τους θεούς εξαιτίας της ζήλιας, όπως η Αφροδίτη που τιμωρεί τον Ιππόλυτο, επειδή αρνείται να της προσφέρει τιμές και τελικά θανατώνεται. Ακόμα, η ζήλια της Ήρας που προκαλείται κυρίως από τις μοιχείες του Δία και ειδικά στην περίπτωση της Ιώς και της Λητώς, η Ήρα εκδήλωσε όλη της τη μανία. Εκτός, βέβαια από τις περιπτώσεις ζήλιας, υπάρχουν και οι μύθοι που φανερώνουν τις βιαιότητες των θεών, όπως συνέβη στην περίπτωση του Ακταίων που αντίκρισε τη θεά Αφροδίτη γυμνή και έπειτα τα σκυλιά του τον κατασπάραξαν, καθώς η πράξη του ήταν προσβλητική για την θεά.²⁹

Συνεπώς, η σχέση ανθρώπων και θεών είναι μια σχέση φόβου και επιβολής, που οι θεοί είναι αυτοί που αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες και στέλνουν στους θνητούς άλλοτε ευτυχία και γαλήνη και άλλοτε δυστυχίες και βάσανα. Η αντίθεση της ανθρώπινης και της θεϊκής θέσης εκδηλώνεται περισσότερο στην τραγωδία με την περίπτωση του «Αίαντα» του Σοφοκλή, καθώς ο Αίας πρόσβαλε την θεά Αθηνά και έτσι τιμωρήθηκε, ταπεινώθηκε, τρελάθηκε και έσφαξε τα κοπάδια των Ελλήνων πιστεύοντας ότι είναι οι αρχηγοί του στρατού και στο τέλος αυτοκτονεί. Αυτή, λοιπόν είναι η διαδικασία από την προσβολή μέχρι την τιμωρία. Βέβαια, στην αρχή του έργου η Αθηνά καλεί τον Οδυσσέα να χλευάσει και να γελάσει και αυτός με το πάθημα του Αία, ο οποίος συγκαταλέγεται στους εχθρούς, αλλά ο βασιλιάς της Ιθάκης αρνείται και απαντά στη θεά πως βαθιά μέσα του θλίβεται για την συμφορά του Αίαντα και πως η δικιά του τύχη είναι άγνωστη, οπότε μπορεί να είναι και η ίδια. Στη συνέχεια, ο Οδυσσέας προσφέρει τιμές στο νεκρό Αία, παρόλο που η θεά Αθηνά τον έχει καλέσει να μοιραστεί μαζί της τον θρίαμβο. Ο Οδυσσέας αρνήθηκε και συλλογιζόμενος την αδυναμία των ανθρώπων, συμπέρανε πως κανείς δεν μπορεί να είναι σίγουρος πως δεν τον περιμένει παρόμοια τύχη. Έτσι, προβάλλεται η ανθρώπινη αδυναμία μπροστά στην θεϊκή παντοδυναμία και κυριαρχία, πρόκειται για μια ηθική της ανεκτικότητας, της πραότητας, και της επιείκειας έναντι της βίας των θεών.

Ένα ακόμα παράδειγμα ανθρώπινης αδυναμίας εντοπίζεται και στον «Φιλοκτήτη» του Σοφοκλή, που ο ήρωας απευθύνει έκκληση γεμάτη συμπόνια προς τους θεούς προκειμένου να σωθεί.³⁰

Για τους αρχαίους Έλληνες, λοιπόν οι θεοί ήταν πολύ κοντά στον άνθρωπο και η ευτυχία ή η δυστυχία επάνω στη γη και μετά τον θάνατο εξαρτιόταν απ' αυτούς. Ολόκληρη η ζωή τους ήταν σύμφωνη με τις θρησκευτικές γιορτές της οικογένειας,

²⁹ Βλ. Romilly, Ja. (2001), σελ. 71

³⁰ Βλ. Romilly, Ja. (2001), σελ. 82, 83

του δήμου, της κοινότητας, της πόλης και η τέλεση των τελετών γίνονταν με προσεκτικό τρόπο και με ιδιαίτερη αφοσίωση και προσοχή, όπως ακριβώς είχαν μάθει από τους προγόνους. Βέβαια, από τον έκτο αιώνα π. Χ. υπήρξαν ορισμένοι φιλόσοφοι που ήταν άθεοι, αρχικά ήταν λίγοι και στη συνέχεια όλο και περισσότεροι ήταν αυτοί που δεν αποδέχονται της παντοδυναμίας των θεών. Ο Περικλής και ο Θουκυδίδης παρά τη συμμετοχή τους στις τελετές της πόλης τους και της οικογένειας, μαρτυρίες φανερώνουν ότι αμφισβητούσαν την αποτελεσματικότητα των θρησκευτικών τελετών και τους χρησμούς των μαντείων. Ακόμα, ο Σωκράτης και ο Πλάτωνας έκριναν αυστηρά τη μυθολογία του Ομήρου, αν και αποδέχονταν την ύπαρξη του υπερφυσικού στον κόσμο. Ωστόσο, ο Σωκράτης ήπιε το κώνειο για ασέβεια!

Πολλοί φιλόσοφοι, όπως ο Πλούταρχος στάθηκαν ανάμεσα στην πίστη του απλού ανθρώπου και την δυσπιστία, στη δεισιδαιμονία και την αθεΐα που τους φαίνονταν δυο σφάλματα το ίδιο σοβαρά. Από τα μέσα του τρίτου αιώνα π. Χ. και μετά η σχολή του Επίκουρου συγκέντρωσε γύρω της πολλούς άθεους, αλλά και αυτοί οι φιλόσοφοι του Κήπου δεν ήταν άθεοι, αλλά οι θεοί που αποδέχονταν την ύπαρξή τους δεν ήταν κοντά στον κόσμο των ανθρώπων και δεν ενδιαφέρονταν για τις ανθρώπινες υποθέσεις. Έτσι, οι Επικούρειοι φιλόσοφοι αδιαφόρησαν για τη θρησκεία.³¹

Χαρακτηριστικό στοιχείο της θεϊκής βίας αποτελούσε η τιμωρία που επέβαλλαν στου θνητούς. Πιο συγκεκριμένα, όταν κάποιος, υπερεκτιμώντας τις ικανότητες και τη δύναμή του (σωματική, αλλά κυρίως πολιτική, στρατιωτική και οικονομική), συμπεριφερόταν με βίαιο, απρόσεκτο, αλαζονικό και προσβλητικό τρόπο απέναντι στους φυσικούς και ηθικούς κανόνες, τους νόμους του Κράτους και κυρίως στους θεούς θεωρούνταν ότι διέπραττε «ὕβριν». Η ὕβρη, όπως παρουσιαζόταν στην αρχαιότερη μορφή της με το σχήμα ὕβρις→ἄτη→νέμεσις→τίσις φανερώνει ότι οι αρχαίοι Έλληνες πίστευαν πως μια «ὕβρις» συνήθως προκαλούσε την επέμβαση των θεών, και κυρίως του Δία, που έστελνε στον υβριστή την «ἄτην», δηλαδή το θόλωμα, την τύφλωση του νου. Αυτή με τη σειρά της οδηγούσε τον υβριστή σε νέες ὕβρεις, μέχρι που πραγματοποιεί ένα μεγάλο σφάλμα το οποίο προκαλούσε την «νέμεσιν», την οργή και εκδίκηση δηλαδή των θεών, που επέφερε την «τίσιν», δηλαδή την τιμωρία και καταστροφή του. Μέσα

---

³¹ Βλ. Flaceliere, R. (2000¹²), σελ. 235, 236

από την ύβρη, οι άνθρωποι διαπαιδαγωγούνται και έθεταν ηθικά και προσωπικά όρια, ώστε να μην χρησιμοποιούν τη δύναμή τους για άδικο σκοπό. Έτσι, προέτρεπαν τους ισχυρούς να είναι μετριόφρονες και να βοηθούν τους υπόλοιπους, καθώς η ύβρις προβάλλει το μήνυμα ότι ο άνθρωπος ο οποίος διαπράττει αδικίες και φέρεται με βίαιο τρόπο προς τους άλλους μη υπολογίζοντάς τους θεωρώντας ότι είναι πανίσχυρος, συσσωρεύει πάνω του αρνητισμό μέσα κυρίως από τις τύψεις. Ακόμα η απροσεξία που θα ακολουθήσει, το σφάλμα ή η παράβαση (Άτις), έπειτα η τιμωρία (Νέμεσις) την οποία όταν έχουμε φαινόμενα έντασης και τέλος θα ακολουθήσει η καταστροφή (Τίσις).

Οι αρχαίοι Έλληνες, λοιπόν έδιναν μεγάλη σημασία στις βουλές των θεών και απέδιδαν τα πάντα σε αυτούς, από τα καιρικά φαινόμενα, μέχρι την πορεία και διάρκεια της ζωής τους. Χαρακτηριστικά δεν έλεγαν «βρέχει», αλλά «ο Δίας βρέχει ή βροντά». Το νερό ήταν εξαιρετικά σπάνιο και γι' αυτό οι πηγές ήταν πολύτιμες και ιερές, ακόμα όταν ο στρατός επρόκειτο να περάσει από ένα ποτάμι, πρόσφερε πρώτα θυσία, καθώς το ίδιο το ποτάμι ήταν μια θεότητα και αν δεν έκανε την προβλεπόμενη τελετή δεν θα είχε καλή έκβαση στον πόλεμο και γενικότερη στη ζωή. Ο Ησίοδος ανέφερε πως κανείς δεν πρέπει να περνά από ένα ποτάμι ή ρυάκι χωρίς να πει μια προσευχή ή να πλύνει τα πόδια του μέσα στο νερό. Οι νύμφες ήταν οι θεότητες που προστάτευαν τα βουνά, τις σπηλιές, τα δάση και τις πηγές, ενώ οι Νηρηίδες ήταν οι νύμφες της θάλασσας, μια απ' αυτές ήταν και η μητέρα του Αχιλλέα, η Θέτιδα, οι Νηρηίδες ήταν ευεργετικές και καλοσυνάτες θεότητες, που μπορούσαν ωστόσο να γίνουν φοβερές και βίαιες αν κανείς τις πρόσβαλλε ή τις παραμελούσε. Όταν ένας άνθρωπος έχανε τα λογικά του, πίστευαν πως τον πήραν οι νύμφες. Ακόμα, απέδιδαν τους ξαφνικούς θανάτους αντρών και γυναικών στον Απόλλωνα και στην Άρτεμη, τους θεούς δηλαδή που είχαν τόξα.³²

Από την πρώτη ραψωδία της Ιλιάδας φανερώνεται η έντονη παράκληση των ανθρώπων για τη θεϊκή βοήθεια με χαρακτηριστικό παράδειγμα τον ιερέα Χρύση, ο οποίος απευθύνεται στο θεό Απόλλωνα : *«Άκουσέ με, αργυρότοξε, της Χρύσης και της θείας Κίλλας προστάτη, κύριε στην Τένεδο, εάν σου έκτισα ναόν να χαίρεται η καρδιά σου, εάν ποτέ σου έκαψα μεριά καλοθρεμμένα ταύρων κι ερίφων, τούτον μου τον πόθον τελείωσέ μου· τα βέλη σου στους Δαναούς τα δάκρυά μου ας πλερώσουν»*. Ακόμα οι Αχαιοί, στην Ιλιάδα προσεύχονται στους ολύμπιους θεούς και επιθυμούν οι θεοί να

---

³² Βλ. Flaceliere, R. (2000¹²), σελ. 238, 239

τιμωρούν όποιον παραβεί τους όρκους. Όταν ο Μενέλαος αναγκάζεται να μονομαχήσει με τον Πάρη, μας πληροφορεί ο ποιητής ότι ο Δίας δεν άκουσε την προσευχή των θνητών και τη στιγμή που ο Μενέλαος ετοιμάζεται να εξοντώσει τον αντίπαλό του, η Θεά Αφροδίτη, παραβιάζοντας τους όρκους, παίρνει τον Πάρη από το πεδίο της μάχης και μέσα σε ένα σύννεφο ομίχλης τον μεταφέρει στο δωμάτιο της ωραίας Ελένης. Στη συνέχεια, η θεά Αφροδίτη μεταμφιεζόμενη σε ηλικιωμένη υφάντρα, αναγκάζει την Ελένη να κάνει έρωτα με τον Πάρη, ενώ ο Μενέλαος μάταια τον αναζητά στο πεδίο της μάχης. Την ίδια στιγμή οι θεοί παρακολουθούν τα δρώμενα από τον Όλυμπο και διασκεδάζουν *«Οι θεοί από την άλλη, καθισμένοι κοντά στο Δία πάνω στο χρυσό πάτωμα, συζητούσαν, και ανάμεσά τους η σεβάσμια Ήβη κερνούσε νέκταρ. Εκείνοι έπιναν ο ένας στην υγεία του άλλου με χρυσά ποτήρια, κοιτάζοντας την πολιτεία των Τρώων»*. Τα *«χρυσά ποτήρια»* και το νέκταρ τονίζουν την άφθαρτη και αθάνατη φύση των θεών, καθώς και το αγεφύρωτο χάσμα με τους θνητούς. Από την άλλη μεριά όμως η απόσταση αυτή μετριάζεται, καθώς οι αθάνατοι διασκεδάζουν όπως οι θνητοί, καθώς δέχονται τις υπηρεσίες του οινοχόου (της Ήβης), κάνουν προπόσεις ο ένας στον άλλον και, γενικότερα, απολαμβάνουν σαν θεατές τη δραματική μονομαχία μέσα σε διασκεδαστικό κλίμα.

Ακόμα, ο Δίας δεν απέτρεψε την Αφροδίτη από την «παράτυπη» ενέργειά της, αντιθέτως στη συνέχεια την ενισχύει μετά από τις πιέσεις της Ήρας, που επιθυμεί την ολοκληρωτική καταστροφή των Αχαιών. Έτσι δίνει εντολή στην Αθηνά να παραβιάσει τους όρκους της μονομαχίας και να συνεχίσει τον πόλεμο. Η Αθηνά, τότε παίρνει τη μορφή του Λαοδόκου και εξωθεί τον τρωαδίτη Πάνδαρο να τοξεύσει ύπουλα τον Μενέλαο, προκειμένου να αναιρεθεί η ανακωχή ανάμεσα σε Αχαιούς και Τρώες. Έπειτα, με δόλιο τρόπο η θεά συμβάλλει στην εξόντωση του Έκτορα από τον Αχιλλέα, παίρνοντας τη μορφή του αδελφού του Έκτορα Δηίφοβου εξωθεί πρώτα τον τρωαδίτη ήρωα να αντιμετωπίσει τον γιο της Θέτιδας, ύστερα όμως τον εγκαταλείπει αβοήθητο. Τέλος, με ύπουλο τρόπο ο Απόλλωνας οδηγεί στον θάνατο τον Πάτροκλο.

Τα παραπάνω παραδείγματα παρουσιάζεται η βίαια φύση των θεών και οι ύπουλες ενέργειές τους, που έρχονται σε αντίθεση με τις ηρωικές των θνητών. Γενικότερα, η δράση των ηρώων κατευθύνεται από τους θεούς και γι' αυτό το έπος της Ιλιάδας παρουσιάζει μια τραγική όψη της ζωής.

Στην Οδύσσεια οι θεοί συνεχίζουν να παρεμβαίνουν στις ενέργειες των θνητών και να τις κατευθύνουν. Βέβαια, παρεμβαίνουν κυρίων ο Δίας και η Αθηνά και παρά τον εξανθρωπισμό τους, παίρνουν μεγαλύτερες αποστάσεις από την ηρωική

δράση από ό,τι οι θεοί στην *Ιλιάδα*. Βέβαια θεωρούν πως για ό,τι συμβαίνει στη γη δεν ευθύνονται μόνον οι ίδιοι αλλά και οι θνητοί. Στην πρώτη ραψωδία της *Οδύσσειας* ο Δίας επικαλείται το παράδειγμα του Αιγίσθου, για να δείξει ότι οι ολύμπιοι όχι μόνο δεν θεωρούνται υπεύθυνοι για τα βάσανα των θνητών, αλλά ότι αντίθετα επιχειρούν με προειδοποιήσεις να τους αποτρέψουν από τη συμφορά. Έτσι έπραξαν και με τον Αίγισθο, ο οποίος, αν και προειδοποιήθηκε μέσω του Ερμή να μη δολοφονήσει τον Αγαμέμνονα και να μην παντρευτεί την Κλυταιμνήστρα, αυτός προχώρησε στην άνομη πράξη του, με αποτέλεσμα να τον εκδικηθεί ο γιος του Αγαμέμνονα Ορέστης. Επομένως, και οι θνητοί, καταλήγει ο Δίας απαντώντας κατά κάποιον τρόπο στον ιλιαδικό Αχιλλέα, ευθύνονται για ό,τι τους συμβαίνει στη ζωή και όχι μόνον οι θεοί *«Αλίμονο, είναι αλήθεια ν' απορείς που θέλουν οι θνητοί να ρίχνουν στους θεούς τα βάρη τους. Έρχεται λένε το κακό από μας- κι όμως οι ίδιοι, κι από φταίξιμο δικό τους, πάσχουν και βασανίζονται»*. Η αλαζονική και απερίσκεπτη συμπεριφορά των θνητών ευθύνονται για τα βάσανα τους, λοιπόν και όχι οι θεοί, σύμφωνα με το Δία. Αυτό επαληθεύεται και όταν οι σύντροφοι του Οδυσσέα έσφαξαν τα βόδια του Ήλιου, παρά τις προειδοποιήσεις και τον όρκο που είχαν δώσει στον αρχηγό τους. Το αποτέλεσμα, βέβαια ήταν ο Δίας να τους στερήσει τον πολυπόθητο νόστο, *«Κι όμως δεν μπόρεσε, που τόσο επιθυμούσε, να σώσει τους συντρόφους. Γιατί εκείνοι χάθηκαν απ' τα δικά τους τα μεγάλα σφάλματα νήπιοι και μωροί, που πήγαν κι έφαγαν τα βόδια του υπέρλαμπρου Ήλιου. Κι αυτός τους άρπαξε του γυρισμού τη μέρα»*.³³

Στη συνέχεια εμφανίστηκε η φιλοσοφία και μετατόπισε το ενδιαφέρον από τον κόσμο στον άνθρωπο. Ο Πυθαγόρας αδιαφορώντας για τις τοπικές λατρείες απέρριψε τους αρχαίους τρόπους διακυβέρνησης και επεδίωξε να δημιουργήσει μια νέα κοινωνία. Ακόμα, ο Αναξαγόρας αντιλήφθηκε το Θείο Πνεύμα και γενικότερα την ύπαρξη του θεϊκού στοιχείου, που βρίσκεται πάνω απ' όλους τους ανθρώπους και όλα τα πλάσματα και απομακρυσμένος από τις αρχαίες δοξασίες δεν πίστευε στους θεούς του Πρυτανείου.

Έπειτα, εμφανίστηκαν οι σοφιστές, οι οποίοι ήταν άνθρωποι που είχαν στόχο

---

³³ Βλ. http://www.greek-language.gr/Resources/ancient_greek/history/epos/page_072.html «Η ηθική των θεών: από την *Ιλιάδα* στην *Οδύσσεια*», (ημερ/νία επισή. 31/07/2014)

την καταπολέμηση της αρχαίας πλάνης και στην προσπάθεια που ανέλαβαν εναντίον του παρελθόντος, δεν υπολόγισαν ούτε τις προκαταλήψεις της θρησκείας. Ταξίδευαν από πόλη σε πόλη και διακήρυσσαν νέες αρχές, διδάσκοντας μια καινούρια δικαιοσύνη, πιο ανθρώπινη, όχι τόσο απόλυτη όσο η παλαιά, πιο ριζοσπαστική και απομακρυσμένη από τις παλαιότερες εποχές. Κατηγορήθηκαν για αθεΐα και πως δεν έχουν ηθική, καθώς όπως αναφέρει ο Πλάτωνας ανατάραζαν αυτό που ως τότε παρέμενε ακίνητο. Τοποθετούσαν τον κανόνα του θρησκευτικού συναισθήματος μετά την ανθρώπινη συνείδηση και όχι στην αμετακίνητη και αμετάβλητη παράδοση.

Ο Σωκράτης αν και τασσόταν κατά στη κατάχρηση του δικαιώματος της αμφισβήτησης από τους σοφιστές, ανήκε στην ίδια σχολή, καθώς αρνιόταν τη δύναμη της παράδοσης και θεωρούσε ότι η συμπεριφορά και οι ηθικοί κανόνες είναι χαραγμένοι μέσα στην ανθρώπινη συνείδηση. Ακόμα, ο Σωκράτης αντιλαμβανόταν το καθήκον ως επιταγή των αρχαίων θεών και ξεχώριζε την ηθική από τη θρησκεία. Απέδειξε ότι η αρχή του καθήκοντος βρίσκεται μέσα στην ψυχή του ανθρώπου και σταδιακά καταπολεμούσε τη λατρεία της πόλης. Ίδρυσε μια καινούρια θρησκεία, αντίθετη με τη θρησκεία της πόλης και γι' αυτό κατηγορήθηκε για αθεΐα και πιο συγκεκριμένα ότι «δεν λατρεύει τους θεούς που λάτρευε η πόλη».³⁴

Συνοψίζοντας, οι θεοί της αρχαιότητας ήταν εκδικητικοί, βίαιοι και η οι κανόνες ηθικές μεταβάλλοντας αναλόγως τις προτιμήσεις και τα συμφέροντά τους. Κάθε οικογένεια και κάθε πόλη είχε το δικό της προστάτη και ακόμα όταν πολιορκούσαν εχθροί μια πόλη, την εποχή του Θουκυδίδη, επικαλούνταν τους θεούς της, για να τους επιτρέψουν να την καταλάβουν. Συχνά, αντί να πουν μαγικά λόγια ή προσευχές για να προσελκύσουν το θεό, έκλεβαν το άγαλμα του προστάτη θεού, όπως έκανε ο Οδυσσεάς που έκλεψε το Παλλάδιο από τους Τρώες³⁵.

---

³⁴ Βλ. Fustel De Coul., (1991), σελ. 530-532

³⁵ Βλ. Fustel De Coul., (1991), σελ. 238

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

Η ΒΙΑ ΤΗΣ ΗΓΕΣΙΑΣ

Ο άνθρωπος σύμφωνα με τον Αριστοτέλη έχει ανάγκη τη συμβίωση, διαφορετικά θα είναι *θεός ή θηρίον*. Αυτό σημαίνει ότι όταν ζει μόνος του κινείται στα δυο άκρα της ηθικής στοχοθεσίας, ενώ όταν ζει με άλλους μοιράζεται τα περισσότερα πράγματα με τους υπόλοιπους ανθρώπους και μαζί τους αποτελεί κοινωνία.

Ο άνθρωπος ως *θηρίον* παραμένει σε στάσιμη κατάσταση, αδιαμόρφωτος και ακαλλιέργητος, από την άλλη πλευρά ως *θεός* είναι αδύνατο να ζει κανείς ανάμεσα σε άλλους ανθρώπους. Πιθανότατα, το να ζει κανείς ως θεός έχει να κάνει με την απομόνωση ή τη συνειδητή απομάκρυνση των ασκητών μιας θρησκείας που οδηγεί στην θεότητα ή με την εγκατάσταση σε κάποιο σπήλαιο, χωρίς επαφή με άλλους, αλλά δεμένοι με την θεότητα.

Η κοινωνία είναι μια κοινότητα αγαθών, μια συνειδητή κατασκευή που προϋποθέτει τη φύση και προκύπτει μέσα από κοινωνικούς αγώνες που συχνά έχουν ανταγωνιστικό χαρακτήρα ανάμεσα στους ολίγους και τους πολλούς. Οι πολιτικοί στην αρχαιότητα όφειλαν να διαθέτουν ιδέες, όραμα, στόχους και θέληση.

Στην κοινωνία, ωστόσο που σημαίνει κοινότητα αγαθών, από τα οποία τα πιο σημαντικά είναι ο άνθρωπος, γίνεται προσπάθεια να εξαλειφθεί το θηριώδες στοιχείο και να πραγματωθεί μια μορφή καλλιεργημένου βίου. Ακόμα, η θέωση, αν επιδιωχθεί δεν γίνεται καθολική επιδίωξη. Η δόμηση της κοινωνίας δεν είναι απλή, αλλά οργανώνεται με συγκεκριμένους στόχους και για τους αρχαίους Έλληνες η πόλη αποτελούσε κορυφαίο έργο τέχνης με δημιουργό, καλλιτέχνη και πρώτο τεχνίτη τον πολιτικό που δομεί την πολιτική κοινωνία με τους ανθρώπους. Ξεκινώντας ο πολιτικός το έργο του, έρχεται αντιμέτωπος με δυσκολίες, καθώς οι ψηφοφόροι έχουν βούληση και δεν είναι παρά σε κάποιο βαθμό πειθήνια όργανά του και για να δοθεί η ψήφος από τον άνθρωπο πρέπει να πεισθεί και έτσι ξεκινάει ο διάλογος του πολιτικού με τον πολίτη. Για τους Πυθαγόρειους το πολιτειακό σώμα διαθέτει αρμονία και μέσα σ' αυτό υπάρχουν ποικίλες δυνάμεις, όπως είναι το ανθρώπινο και το ατομικό δυναμικό, που για να μη στραφούν σε αντίθετες κατευθύνσεις θα πρέπει να υπάρχουν

ισχυροί δεσμοί.³⁶

Ιδιαίτερη σημασία δινόταν στο χαρακτήρα του άρχοντα, από τους Αρχαίους. Πιο συγκεκριμένα, μαζί με την εξουσία ο άρχοντας είχε θρησκευτικές και δικαστικές υποχρεώσεις, καθώς εκπροσωπούσε την πόλη- κράτος που ήταν μια πολιτική και θρησκευτική συνύπαρξη. Επιπλέον, ο ιερατικός χαρακτήρας του άρχοντα φαίνεται από τον τρόπο εκλογής του, καθώς σύμφωνα με τις αντιλήψεις των αρχαίων η ανθρώπινη ψήφος δεν ήταν αρκετή για να καθορίσει τον αρχηγό του κράτους και θεωρήθηκε ορθό να ορίζεται από τη γέννηση σύμφωνα με το κληρονομικό αξίωμα. Στη συνέχεια, ωστόσο αυτό δεν ήταν αρκετό, καθώς ορισμένοι άρχοντες δεν ασκούσαν την εξουσία με σκοπό το όφελος της πόλης, αλλά το προσωπικό τους συμφέρον και έτσι το κληρονομικό δικαίωμα αντικαταστήθηκε από την κλήρωση. Βέβαια, για τους αρχαίους Έλληνες ο κλήρος δεν ήταν τύχη, αλλά αντιπροσώπευε τη βούληση των αθανάτων και όπως κατέφευγαν στους ναούς, για να ανακαλύψουν τα σημάδια των εντολών, έτσι και η πόλη κατέφευγε στον κλήρο, για την εκλογή του άρχοντα- κυβερνήτη της πόλης. Ο Πλάτωνας αναφέρει πως ο άνθρωπος που κληρώνοταν θεωρούνταν ο πιο αγαπητός, άξιος και ικανός από τους θεούς και γι' αυτό ήταν δίκαιο να κυβερνήσει. Ακόμα, για κάθε αξίωμα σχετικό με την ιεροσύνη άφηναν τους θεούς να επιλέξουν και έτσι κατέφευγαν στον κλήρο και έτσι η πόλη πίστευε ότι αποκτούσε τους άρχοντές της από του θεούς³⁷.

Στα επόμενα χρόνια, ο Ηρόδοτος θα παρουσιάσει τρεις διαλόγους που έγιναν στην περσική πρωτεύουσα με σκοπό να αναδειχθεί το πολίτευμα εκείνο που είναι καταλληλότερο. Πιο συγκεκριμένα, πρώτος το λόγο παίρνει ο Οτάνης, ο οποίος καταδικάζει την τυραννία που ο καθένας κάνει ότι θέλει, μέχρι και ένας άριστος είναι ικανός να φθαρεί. Υπερασπίζεται, λοιπόν τη δημοκρατία, καθώς ο λαός αποφασίζει για όλα, υπάρχει ισονομία και αναδεικνύονται με κλήρο οι άριστοι. Στη συνέχεια, ο Μεγάβυξος υποστηρίζει την ολιγαρχία, απέρριψε την μοναρχία και τη δημοκρατία, ισχυριζόμενος ότι αποφεύγοντας κανείς την ύβρη του τυράννου προσκρούει στην ύβρη του ακόλαστου δήμου. Τέλος, ο Δαρείος απ' όλα τα πολιτεύματα ξεχώρισε τη μοναρχία³⁸. Είναι γνωστό από την ιστορία πως μόνο ο Δαρείος παρέμεινε περισσότερο διάστημα στην εξουσία και αυτό φανερώνει τη δύναμη της μοναρχίας, καθώς ασκεί και την περισσότερη βία.

³⁶ Βλ. Μικρογιαννάκης, Εμ., (2010⁶), σελ. 14, 15

³⁷ Βλ. Fustel De Coul., (1991), σελ. 281

³⁸ Βλ. Μικρογιαννάκης, Εμ., (2010⁶), σελ. 27, 28

Όσον αφορά τα ελληνικά πράγματα, μετά την Ιωνική επανάσταση των Ελλήνων Μικρασιατών εναντίον της περσικής υποδούλωσης και κυριαρχίας, τα νησιά του Αιγαίου φοβούνται μήπως οι περσικές δυνάμεις τους απειλήσουν πάλι και γι' αυτό οργανώνεται η Δηλιακή συμμαχία με κέντρο το νησί της Δήλου. Πρόκειται για μια συμμαχία των νησιών του Αιγαίου και των ιωνικών παραλίων με την Αθήνα. Ήδη από την αρχή, η αυτονομία των πόλεων θεωρούνταν δεδομένη, σταδιακά ωστόσο η Αθήνα κατείχε ηγετική θέση και ρύθμιζε σχεδόν τα πάντα, παρά την αρχική αυτονομία των πόλεων, μέχρι που η συμμαχία μετατράπηκε σε μέσο της αθηναϊκής κυριαρχίας. Όταν η Νάξος επαναστάτησε εναντίον της συμμαχίας και θέλησε να αποχωρήσει, η Αθήνα την κατατρόπωσε και κατέστησε σαφές ότι καμία πόλη δεν μπορεί να αποχωρήσει ή να κάνει οποιαδήποτε άλλη ενέργεια, χωρίς τη σύμφωνη γνώμη της αθηναϊκής δύναμης. Έτσι, η πόλη της Αθήνας, η πόλη της δημοκρατίας γίνεται ο τύραννος των συμμάχων, κάτι που το επιβεβαιώνει ο Περικλής, αλλά και ο δημαγωγός Κλέων.

Πρότυπο ηγέτη αποτελούσε ο Περικλής, ο οποίος σύμφωνα με το Θουκυδίδη είχε τα γνωρίσματα του σωστού πολιτικού, που ήταν η λαμπρή εκπαίδευση, να είναι υπεράνω χρημάτων, φιλόπολις, να έχει πολιτικό θάρρος και να λέει την αλήθεια στο λαό. Κατάφερε να «έχει το πλήθος ελευθέρως», μια φράση που συνδυάζει δυο αντίθετες έννοιες. Ο αθηναϊκός λαός, ένα δύσπιστο πλήθος, γινότανε κτήμα του ηγέτη με αβίαστο τρόπο, διότι ο Περικλής αντλούσε τη δύναμή του από την ηθελημένη προσκόλληση του πλήθους σ' αυτόν και όχι από το αξίωμά του. Ο αληθινός ηγέτης *άγει και άγεται*, έτσι και ο Περικλής *ήγε και ήγετο*. Βέβαια, με τα δυο μέσα του ηγέτη, τη βία και την πειθώ, εργάστηκε και ο Περικλής. Το πρώτο σχετίζεται με τύραννο, ενώ το δεύτερο με βασιλιά. Ο χαρισματικός αυτός ηγέτης χρησιμοποιούσε και τα δυο στοιχεία, χωρίς να φαίνεται ότι το κάνει, απλώς υποδείκνυε και συμβούλευε.³⁹

Η πόλη της Αθήνας αν και λειτουργούσε ως το προπύργιο της δημοκρατίας, επενέβαινε στις υποθέσεις των υπόλοιπων πόλεων και στις περιπτώσεις συμμαχικών αποστασιών οι Αθηναίοι εκδήλωναν όλη τους τη σκληρότητα, αδιαφορώντας για την ανθρώπινη ύπαρξη και ηθική. Αυτό συνεπάγεται πως η απόλυτη εξουσία φθείρει και απομακρύνει αυτούς που την ασκούν από κάθε είδος συμπόνιας και κατανόησης. Χαρακτηριστικά, αναφέρει ο Πλάτωνας «φυσις ουδεμια ικανη τα ανθρωπινα

---

³⁹ Βλ. Μικρογιαννάκης, Εμ., (2010⁶), σελ. 30-32

διοικουσα αυτοκρατωρ παντα, μη ουχ υβρεως τε και αδικιας μεστουσθαι», που σημαίνει πως καμία ανθρώπινη φύση δεν είναι ικανή να βρίσκεται στην εξουσία, χωρίς να πράττει αξιόποινες πράξεις, να αδικεί και να τάσσεται κατά της ηθικής⁴⁰.

Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον ιστορικό Θουκυδίδη στα πλαίσια της Πελοποννησιακής συμμαχίας, οι Μυτιληναίοι επιθυμούν την αποστασία και απευθύνονται στους Λακεδαιμόνιους για βοήθεια. Την ίδια ώρα οι Αθηναίοι κατηγορούνται από όλους ότι προκαλούν υποδούλωση στη χώρα και ότι δεν πρόκειται να μείνουν αμέτοχοι. Οι Μυτιληναίοι εξεγείρονται και η αποστασία έχει δραματικές εξελίξεις, καθώς οι Αθηναίοι κυριεύουν το νησί και οδηγούν χίλιους πρωταιτίους στην Αθήνα και εκεί θα αποφασιστεί η τύχη τους. Ένας από τους δημαγωγούς ο Κλέων θα πάρει το λόγο και θα τοποθετηθεί με ωμότητα, ισχυριζόμενος ότι οι Μυτιληναίοι δεν επιθυμούσαν να κάνουν αποστασία, αλλά εκμεταλλευόμενοι την κρίση της Αθήνας εξαιτίας του λοιμού πραγματοποίησαν μια καλομελετημένη επίθεση, αφού πρώτα ήρθαν σε συνενόηση με τους Λακεδαιμόνιους και επιτέθηκαν με σκοπό τη συντριβή της Αθηναϊκής πόλης. Συνεπώς, η τιμωρία που θα τους επιβληθεί θα πρέπει να είναι παραδειγματική και να φονευθούν. Στη συνέχεια, βέβαια τέθηκαν και άλλες απόψεις πιο μετριοπαθείς, αλλά στο τέλος βρήκαν το θάνατο οι χίλιοι Μυτιληναίοι.⁴¹ Συνεπώς, για άλλη μια φορά η δύναμη της εξουσίας έπραξε με βίαιο τρόπο, αντίθετα με κάθε είδος ηθικής μετώπο στόχο τον παραδειγματισμό και την πολιτική εδραίωση. Για άλλη μια φορά η ηγεσία επηρεάζει και κατευθύνει τους ανθρώπους με τέτοιο τρόπο ώστε να κερδίσει την υπακοή τους, τον σεβασμό.

Ένα ακόμη παράδειγμα είναι ο Μέγας Αλέξανδρος που χρησιμοποίησε τόσο την εξυπνάδα του και τις ικανότητές του όσο και την ωμή βία στις κατεκτημένες πόλεις. Συνδύαζε τις αρετές του ηγέτη και διακρινόταν για τις στρατηγικές μεθόδους, τις φιλοδοξίες, την ορθή κρίση, την ηγετική ικανότητα, την τόλμη, την ευελιξία, αλλά και τον εκφοβισμό, καθώς δε δίσταζε να καταφύγει στη βία όταν το έκρινε απαραίτητο και αυτό επιβεβαιώνεται από την καταστροφή της Θήβας, όταν αρνήθηκε να ταχθεί με το μέρος του και τα επεκτατικά του σχέδια. Πιο συγκεκριμένα, μετά το θάνατο του πατέρα του Φίλιππου ανακηρύχτηκε άρχων της Θεσσαλίας και κατευθύνθηκε προς την Πελοπόννησο στο Συνέδριο της Κορίνθου, που συμμετείχαν όλες οι ελληνικές πόλεις εκτός από τη Σπάρτη. Εκεί αναδείχθηκε στρατηγός-

⁴⁰ Βλ. Μικρογιαννάκης, Εμ., (2010⁶), σελ. 38

⁴¹ Βλ. Μικρογιαννάκης, Εμ., (2010⁶), σελ. 39

αυτοκράτωρ και επικεφαλής στο πόλεμο εναντίον του Περσικού κράτους. Στη συνέχεια, επιστέφοντας ο Αλέξανδρος πήγε στους Δελφούς για να ζητήσει χρησμό από το μαντείο. Όμως, εκείνες τις ημέρες ήταν αποφράδες και δεν επιτρεπόταν η έκδοση των χρησμών από την ιέρεια. Ο Αλέξανδρος, τότε έσειρε με τη βία τη ιέρεια στο βωμό και απαίτησε να ανταποκριθεί στο θέλημά του, όπως και έγινε και ο χρησμός έλεγε πως ο Αλέξανδρος θα είναι ανίκητος. Μέχρι τα 33 του χρόνια είχε καταφέρει να κατακτήσει το μεγαλύτερο μέρος της Περσικής αυτοκρατορίας και αντί να αφοσιωθεί στη σωστή διοίκηση των κατεκτημένων εδαφών, συνέχισε τον επεκτατισμό. Βέβαια, σκοπός του Μέγα Αλεξάνδρου ήταν η μετάδοση του ελληνισμού και να μετατρέψει τις κατεκτημένες πόλεις πολιτικές, κοινωνικές και πολιτισμικές κυψέλες του ελληνικού στοιχείου. Ασκούσε μια κεκαλυμμένη μορφή βίας, εντάσσοντας τους νεαρούς Πέρσες στο στρατό, μούσε τους κατεκτημένους στον ελληνικό τρόπο ζωής και σκέψης και τους απομάκρυνε από τις δικές τους παραδόσεις και τα ήθη.⁴²

4.1. ΤΟ ΗΘΟΣ ΤΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΛΑΤΩΝΑ ΚΑΙ ΤΟΝ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ

Σύμφωνα με τον Πλάτωνα η πολιτική είναι η ύψιστη αρχή και η πρώτη επιστήμη, διότι εξουσιάζει όλες τις τέχνες και τα επαγγέλματα, φροντίζει για την ύπαρξη νόμων και γενικότερα για όλα τα θέματα που αφορούν την πόλη. Ο Πλάτωνας εμμένει στο ζήτημα της ενότητας της πόλεως και της απομάκρυνσης των στοιχείων εκείνων που προκαλούν σύγχυση και αλληλοσπαραγμό ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις. Ο φιλόσοφος βίωσε τις οικονομικές αλλαγές που προκλήθηκαν μετά τον Πελοποννησιακό πόλεμο και τις διαφορές μεταξύ πλουσίων και φτωχών και συνεπώς οι απόψεις του και η ιδεολογία του επηρεάστηκαν⁴³.

Ο Πλάτων και ο Αριστοτέλης θεωρούν τη δικαιοσύνη είναι κοινωνική αρετή και διασφαλίζει την ενότητα των πολιτειών και ιδιαίτερα ο Πλάτων τη συλλαμβάνει ως συνάρτηση της τάξεως που επικρατεί στο ψυχικό κόσμο του ανθρώπου⁴⁴. Ο πολιτικός για τον Πλάτωνα πέρα από τη τέχνη του «άρχειν» είναι και ο φορέας της παιδείας των πολιτών για την έξοδό τους από τα «δεσμά», δηλαδή την απαιδευσία, η

⁴² <http://www.hellinon.net> «ΜΕΓΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΠΟΡΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΠΟΘΕΩΣΗ», (ημερ/νία επιση. 18/08/2014)

⁴³ Βλ. Παπαδής, Δ., (1990), σελ. 114

⁴⁴ Βλ. Vlastos, G., (2000²), σελ. 176

οποία ωθεί τους πολίτες σε σύγχυση και σε άλογες πράξεις βίας. Σύμφωνα με τον φιλόσοφο ο καταλληλότερος και ικανότερος πολιτικός είναι εκείνος που κατέχει το τίτλο του φιλόσοφου- κυβερνήτη, διότι η τέχνη της πολιτικής αποκτά νόημα και αξία μόνο μέσα από τη φιλοσοφία. Ακόμα, ο χαρακτήρας του πολιτικού θα πρέπει να κοσμείται από σωφροσύνη, ανδρεία, φρόνηση, γενναιότητα και δικαιοσύνη, αρετές που είναι ικανές να διαμορφώσουν το ιδανικότερο πρότυπο ενός άρχοντα και να τον καταστήσουν ικανό να διοικεί τη πόλη σωστά και να απομακρύνει την αναρχία και την ασυδοσία που δεν έχουν καμία σχέση με την ηθική, αντιθέτως σχετίζονται με τη βία και το καταναγκασμό.

Συνεπώς, ο Πλάτων ορίζει το πρότυπο του ιδανικού πολιτικού και προτείνει η διοίκηση της πόλεως να ανατεθεί στους φιλοσόφους, καθώς μόνο τότε θα ασκείται η τέχνη της πολιτικής με ορθό και ηθικό τρόπο και θα αποβλέπει στην οικονομική και πνευματική εξύψωση των πολιτών. Ωστόσο, προκύπτουν δυο προϋποθέσεις, η πρώτη είναι να δεχτούν οι φιλόσοφοι να αναλάβουν τα ηνία της πόλεως και η δεύτερη είναι να γίνουν αποδεκτοί από το λαό. Στη συνέχεια, ο Πλάτων θεωρεί την τυραννία τη χειρίστη απ' όλες τις μορφές διακυβέρνησης, καθώς ο τύραννος είναι παραδομένος στο προσωπικό του όφελος και τυφλωμένος για πλούτο παραμελεί τους πολίτες και συχνά επιτρέπει την άσκηση βίας ακόμα και στους δικαιότερους, με επακόλουθο να καταργείται η έννοια της δικαιοσύνης.⁴⁵

Ο φιλόσοφος βασιλιάς αφού ολοκληρώσει τα στάδια της εκπαίδευσής του είναι έτοιμος να αναλάβει τη πολιτική ηγεσία της πόλεως, θέτοντας ως επίκεντρο τη κυριαρχία του πνεύματος και του λόγου, διότι πρόκειται να αποτελέσουν τη δημιουργική δύναμη του αναγεννημένου κόσμου. Η επιλογή δεν είναι τυχαία, αλλά μονάχα αυτός απ' όλους τους πολίτες δεν αποσκοπεί στην ικανοποίηση των σωματικών επιθυμιών και δεν παρασύρεται από τα πάθη του. Ακόμα, αδιαφορεί για την απόκτηση πλούτου και δόξας, καθώς ηγεμονεύει η ψυχή. Ο φιλόσοφος, σύμφωνα με τον Πλάτωνα, είναι ο μόνος που μπορεί να οδηγήσει τους πολίτες στη ευδαιμονία μέσω του ενάρετου βίου, διότι κατέχει την αλήθεια και τη γνώση και εξαιτίας της παιδείας και της πνευματικής καλλιέργειας κατέχει δεξιότητες σχετικές με τη διοίκηση της πολιτείας. Ο πολιτικός πράττει σύμφωνα με τις απαιτήσεις του πλήθους, ενώ ο φιλόσοφος- βασιλιάς αντιπαραβάλλει τη ψυχολογία του πλήθους και τη σύνδεση της ηθικής με την πολιτική. Ακόμα, σε αρκετά έργα του Πλάτωνα γίνεται

---

⁴⁵ Βλ. Πλάτωνος, Πολιτεία 427 e.

λόγος στις προϋποθέσεις που πρέπει να έχει ο άρχων, ώστε η πολιτεία να κατακτήσει την ευδαιμονία. Ωστόσο, στην Πολιτεία αναφέρεται ότι ο φιλόσοφος- βασιλιάς κατέχει τη γνώση και την πνευματική καλλιέργεια, έχει συνείδηση και αντιλαμβάνεται την αλήθεια και την πραγματικότητα μέσα από τον κόσμο των Ιδεών, δρα έξω από τον υλικό κόσμο και είναι επιφορτισμένος να οδηγήσει το πλήθος στο ιδανικό, στην υπέρτατη αρετή, την ευδαιμονία, ενώ στους Νόμους ο φιλόσοφος- βασιλιάς είναι υπεύθυνος για τη διατήρηση της αρμονίας και τη συνοχή της πολιτείας, με σκοπό το κράτος να είναι ισχυρό σε όλους τους τομείς. Άρχοντες και αρχόμενοι πειθαρχούν στον νόμο, ενώ στην Πολιτεία δεν υπάρχουν οι νόμοι, αλλά η ελεύθερη βούληση του άρχοντα, ο οποίος αποφασίζει για τα θέματα της πόλεως. Βέβαια, στην Πολιτεία δεν υπάρχουν νόμοι, για να μην πέφτει σε λάθη ο φιλόσοφος- βασιλιάς, γεγονός που αντιβαίνει στη φύση του.⁴⁶

Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, η ενασχόληση με τη φιλοσοφία προοικονομεί την άσκηση της πολιτικής εξουσίας με θεμιτά μέσα και έργο του κυβερνήτη είναι η συνειδητή υπακοή των πολιτών στους θεσπισμένους νόμους της πόλεως. Μονάχα ένας ηθικός και πνευματικός άρχοντας δύναται να κατορθώσει την ηθική αναγέννηση των πολιτών, να μετατρέψει τις υπάρχουσες κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες και να δημιουργήσει νέες. Η πνευματική και διανοητική του υπεροχή θα τον ωθήσει σε ριζικές αλλαγές και εξοπλισμένος με τη φιλοσοφική παιδεία θα είναι σε θέση να ελέγξει τη μέθη της εξουσίας, χωρίς να οδηγηθεί σε άλογες και βίαιες πράξεις σε βάρος των πολιτών.

Ακόμα, για τον Αριστοτέλη ο κυβερνήτης οφείλει να υπακούει στους νόμους και να φέρεται με φρόνηση και σωφροσύνη, διότι η ανεξέλεγκτη εξουσία οδηγεί ακόμα και τον ενάρετο άρχοντα στην αυθαιρεσία και τη διαρκή προσπάθεια για την ικανοποίηση των επιθυμιών του. Συνεπώς, ο κυβερνήτης καταλήγει να συμπεριφέρεται σα θηρίο.⁴⁷

Επιπλέον, τα αίτια της άδικης μεταχείρισης του λαού είναι η ύβρις, η βία και οι απειλές. Βέβαια, σημασία έχει πόσο συχνά εμφανίζονται τα παραπάνω αίτια σε μια πόλη και έχουν σχέση κυρίως με την αστάθεια του μοναρχικού πολιτεύματος και προσανατολίζονται σε δύο κατευθύνσεις. Πιο συγκεκριμένα, είτε με τη συγκέντρωση του πλούτου και της εξουσίας στο πρόσωπο του μονάρχη, είτε με τη ταύτιση του πολιτικού συστήματος με το πρόσωπο πάλι του μονάρχη, με συνέπεια κάθε απάντηση

⁴⁶ Βλ. Θερμός, Η., (2010), σελ. 86

⁴⁷ Βλ. Αριστοτέλους, Πολιτικά, Γ 16, 1287 a, 28-31.

στην ύβρη που ασκεί ο μονάρχης να γίνεται αισθητή από το πολιτικό σύστημα. Στη συνέχεια, η οργή ως επακόλουθο προκαλεί βίαιες αντιδράσεις και επιθετικές συμπεριφορές. Στα «Πολιτικά» ο Αριστοτέλης προβάλλει την οργή ως ένα από τα στοιχεία του μίσους και συχνά είναι η αιτία των βίαιων πράξεων.⁴⁸

Συνοψίζοντας και οι δυο φιλόσοφοι θέτουν ως βάση για την άσκηση της πολιτικής εξουσίας τη φιλοσοφία που για να διδαχθεί, προβάλλεται η αναγκαιότητα παροχής της κατάλληλης παιδείας. Η προσδοκία αυτή είναι ένα δύσκολο έργο και μονάχα ο φιλόσοφος μπορεί να ανταπεξέλθει καταλλήλως.

4.2. ΟΙ ΠΕΠΟΙΘΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΠΡΟΣΩΚΡΑΤΙΚΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΩΝ ΓΙΑ ΤΟ ΙΔΙΟΝ ΚΑΙ ΤΟ ΚΟΙΝΟΝ

Το θέμα της πολιτικής ηγεσίας προβληματίσε αρκετά τους προσωκρατικούς φιλοσόφους και διανοητές και επιδίωξαν να εκφράσουν το ιδανικό πρότυπο μιας κοινωνίας σε συνάρτηση με το πολίτευμα και τους πολίτες.

Αρχικά, ο Ηράκλειτος υποστήριξε ότι «ο πόλεμος είναι πατέρας πάντων, και των πάντων βασιλιάς», ισχυρισμός που σχετίζεται με τη βία, διότι για τον φιλόσοφο ο πόλεμος, η διαμάχη και οι εντάσεις αποτελούν δημιουργικές, καθολικές και καθοριστικές δυνάμεις και ενσαρκώνουν τον υπέρτατο θεό, απορρίπτοντας ταυτόχρονα την εξουσία του Δία, που τόσο έντονα προβάλλεται στα ομηρικά έπη. Πιο συγκεκριμένα, για τον Ηράκλειτο ο πόλεμος είναι κοινός, επειδή ο Λόγος που είναι νόμος όλων των συμβάντων, είναι νόμος σύγκρουσης ταυτόχρονων αντίθετων εντάσεων και γενικότερα οτιδήποτε βρίσκεται σε αλλαγή, βρίσκεται και σε σύγκρουση. Ακόμα, και η έννοια της δικαιοσύνης μέσα από διαρκείς συγκρούσεις οδηγείται στην ανώτερη δικαιοσύνη που είναι πάνω απ' όλους⁴⁹.

Στη συνέχεια, ο Ησίοδος στο «Έργα και ημέραι» προβάλλει ως κυρίαρχο στοιχείο τη κοινότητα, στο πλαίσιο της πολιτικής κοινωνίας. Ακόμα, ο Ασκραίος ποιητής εξετάζει τη σχέση του ανθρώπου ως ατομικότητα, επηρεαζόμενη από το ατομικό συμφέρον προς τη πολιτική κοινωνία, η οποία έχει προτεραιότητα, διότι εξασφαλίζει το κοινό συμφέρον του κάθε ατόμου ξεχωριστά. Οι σχέσεις των ανθρώπων πρέπει να διέπονται από κανόνες, που στον Ησίοδο φαίνεται να δηλώνονται με την έννοια της «Δίκης», η οποία αποτελεί μια ανθρωπόμορφη

⁴⁸ Βλ. Κοντογιώργης, Γ. Δ., (1982), σελ. 239, 240

⁴⁹ Βλ. Φάλλκος, Τ.- Αρβανιτάκης, (1999), σελ. 235, 236

έκφραση της θεϊκής δύναμης που ενεργεί μέσα σε κάθε δίκαιη απόφαση και μέσα στο Δίκαιο. Επιπρόσθετα, για τον Ησίοδο η πολιτική κοινωνία θα πρέπει να θέτει τα θεμέλιά της πάνω στην εργασία, διότι η παντελής έλλειψη παραγωγικότητας δημιουργεί ανισορροπία μέσα στην πολιτική κοινωνία⁵⁰.

Γενικότερα, η θεωρία του Ασκραίου ποιητή σχετικά με την οργάνωση της κοινωνίας και του πολιτικού βίου, μέσα από την υπερίσχυση της εργασίας και της δικαιοσύνης κρίνεται σημαντική, καθώς μαζί με τον Ησίοδο εκπροσωπούν τις απόψεις που κυριαρχούν τον όγδοο αιώνα π. Χ. και προσεγγίζουν μια κοινωνία, η οποία συγκροτείται από κατοίκους που μοχθούν για να ικανοποιήσουν τις ανάγκες τους. Πρόκειται, βέβαια, για μια κοινωνία μέσα στην οποία κυριαρχεί ο ανταγωνισμός και που γνωρίζει ότι δεν είναι δυνατόν να συγκροτηθεί δημόσιος βίος, εάν δεν επικρατήσει η δικαιοσύνη. Συνεπώς, η διαρκής ενασχόληση του ανθρώπου με την εργασία και το προσανατολισμένο ενδιαφέρον του στην επιβίωση, τον οδηγεί σε μια προβληματική σχέση με τον δημόσιο βίο και ιδιαίτερη την πολιτική του κρίση.

Ο δημόσιος βίος και το κοινό συμφέρον έχουν ως προϋπόθεση την αντίληψη περί δικαιοσύνης, καθώς αποτελεί αναγκαιότητα για την ύπαρξη της πόλεως. Μέσα από το αίσθημα δικαίου οι άνθρωποι ζουν με ασφάλεια και αποτρέπονται οι πράξεις βίας και εξαναγκασμού, με αποτέλεσμα να προάγεται το κοινό καλό.⁵¹

Ο Αθηναίος πολιτικός, νομοθέτης και μεταρρυθμιστής Σόλων είχε απόλυτα συγκροτημένη αντίληψη για το τι αποτελεί «κοινόν αγαθόν» της πολιτικής κοινωνίας και ποιες αρχές πρέπει να διέπουν την πολιτική, ώστε να εξασφαλίζεται η ευδαιμονία των πολιτών. Πιο συγκεκριμένα, οι αρχές αυτές ήταν σχετικές με την αρχή της ελευθερίας, της ισότητας, της ισονομίας, της αξιοκρατίας, του έντιμου ανταγωνισμού και της αναλογικής δικαιοσύνης που συγκρατούν το κοινό αγαθό στην πολιτική κοινωνία. Το κοινό καλό έχει προτεραιότητα έναντι των υπολοίπων απαιτήσεων και ατομικών συμφερόντων. Ωστόσο, αν παρεκκλίνουν οι πολίτες μέσα από την άμετρη ελευθερία θα επιζητούν όλο και περισσότερα αγαθά και θα οδηγηθούν στην πλεονεξία και σταδιακά στην ύβρη και έπειτα στην άτη, δηλαδή την καταστροφή της πολιτικής κοινωνίας. Συνεπώς, σκοπός της πολιτείας είναι η εύρεση του μέτρου, ώστε να κυριαρχούν οι ισορροπίες και η αρμονία. Βέβαια, για τον Σόλωνα το ατομικό συμφέρον με το συμφέρον της πόλεως πρέπει να ταυτίζονται, διότι μονάχα έτσι η πολιτική θα οργανώσει την πόλη. Γι' αυτό στην «Ευνομία» καταδικάζει όσους

⁵⁰ Βλ. Βουδούρη, Σ. Κ., (2008), σελ. 70, 71

⁵¹ Βλ. Βουδούρη, Σ. Κ., (2008), σελ. 73

σκέφτονται με απερισκεψία, θεωρώντας τους υπεύθυνους για την καταστροφή της πόλης, καθώς εξαιτίας της απληστίας τους, οδηγούν την πόλη σε διχόνοια και διάσπαση.

Ακόμα, για τον Σόλωνα η πόλη αποτελεί τον ύψιστο θεσμό και χρειάζεται να τεθούν νόμοι και αρχές, ώστε να μπορούν να την διασώζουν από την απερισκεψία και την κακή διοίκηση των αρχόντων και δίνεται προτεραιότητα στο κοινό αγαθό, χωρίς βέβαια να υποβαθμίζονται τα άτομα.⁵²

Επιπλέον, οι Πυθαγόρειοι επιδιώκουν να συνδυάσουν το ατομικό συμφέρον με αυτό της πολιτικής κοινωνίας στα πλαίσια μια δημοκρατικής κοινότητας. Ωστόσο, αυτό το εγχείρημα αποδείχθηκε εξαιρετικά δύσκολο, διότι το *ίδιον* έχει κυρίως τη μορφή της συλλογικότητας και η σύγκρουση της πυθαγόρειας κοινότητας με την πραγματικότητα της κοινωνίας είναι αναπόφευκτη, καθώς το δημόσιο αγαθό που είναι συνδεδεμένο με την ελευθερία, υπερισχύει. Στη συνέχεια, οι Σοφιστές επιδιώκουν την προβολή του ατόμου, το οποίο χρησιμοποιώντας τις ρητορικές του ικανότητες και όλες τις άλλες που διαθέτει, με σκοπό να καταλάβει την εξουσία. Η αλήθεια και η δικαιοσύνη για τους Σοφιστές διαχωρίζονται από την πολιτική και τις επιδιώξεις της και η πολιτική κοινωνία, σύμφωνα με τον Πρωταγόρα μπορεί να υπάρξει μονάχα όταν θεμελιώνεται επάνω στην *αιδώ* και τη *δίκη*. Επιπλέον, οι Σοφιστές δρουν σε μια ανεπτυγμένη οικονομικά κοινωνία, ελεύθερη εμπορικά και δημοκρατική, με αποτέλεσμα να κυριαρχούν η λογική, η φρόνηση και οι αξίες που συντελούν στη σταθερότητα και ανύψωση της πόλεως⁵³.

Ακόμα, ο Ησίοδος, ο Σόλων, ο Τυρταίος, ο Όμηρος, ο Ηράκλειτος, ο Δημόκριτος και οι Πυθαγόρειοι αποδέχονται την προτεραιότητα του κοινού καλού έναντι του ατομικού, επισημαίνουν τη διαλεκτική τους σχέση και τονίζουν την αξία του κοινού αγαθού, που ανήκει κυρίως στους κοινωνικούς και πολιτικούς θεσμούς και διέπει γενικότερα το πνεύμα της πολιτείας. Η πολιτική κοινότητα γίνεται ελεύθερη και δημοκρατική, κυριαρχούν η άμιλλα και ο ελεύθερος ανταγωνισμός και απώτερος στόχος είναι το αγαθό της πολιτείας και ο αγαθός βίος των πολιτών.

Το άτομο σε καμία περίπτωση δεν αφανίζεται δρώντας μέσα στην κοινότητα και η δράση του καθορίζεται μέσα από τους νόμους, χωρίς να περιορίζονται οι δυνατότητές του, αντίθετα διασφαλίζεται την ευνομία και την τάξη μέσα στην πολιτική κοινωνία. Αυτή η δημοκρατική και ταυτόχρονα κοινωνιοκρατική αντίληψη

⁵² Βλ. Βουδούρη, Σ. Κ., (2008), σελ. 76, 77

⁵³ Βλ. Βουδούρη, Σ. Κ., (2008), σελ. 88

των Ελλήνων διανοητών και φιλοσόφων είχε μεγάλη σημασία, διότι φανέρωνε ότι ο άνθρωπος ως ηθικό όν, έχει τη δυνατότητα να αναγνωρίζει αξίες εκεί όπου εμπειρικά δεν φαίνεται ότι υπάρχουν. Ακόμα, αυτές οι πεποιθήσεις διαμορφώνουν μια στάση ζωής που είναι χρήσιμη και ωφέλιμη.⁵⁴

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΔΟΥΛΟΙ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

Ο βιολογικός και κοινωνικός σκοπός μιας γυναίκας στην αρχαιότητα ήταν για να τεκνοποιεί και να φέρει υγιή παιδιά, ανατρέφοντάς τα στη συνέχεια με σύνεση, ώστε να γίνουν καλοί και αγαθοί πολίτες όπως πρόσταζαν οι ηθικοί νόμοι της πόλεως⁵⁵.

Ήδη από τη νεανική ηλικία τα κορίτσια δεν έκαναν συχνές δημόσιες εμφανίσεις και παρέμεναν στο σπίτι με τις μητέρες τους, απομακρυσμένες από κάθε είδους κοινωνική επαφή ακόμα και με άτομα του ίδιου φύλου. Επιπλέον, οι εύπορες οικογένειες της ανώτερης τάξης κρατούσαν τις κόρες μέσα στο σπίτι τον περισσότερο καιρό, ειδικά καθώς ενηλικιώνονταν⁵⁶.

Για τον Πλάτωνα το ατομικό συμφέρον παύει να ισχύει και κυριαρχεί το συμφέρον της πόλεως. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον φιλόσοφο ακόμα και οι γυναίκες θεωρούνταν μέσα για την πραγμάτωση αυτού του σκοπού, σε σημείο που να αποκτούν την εκπαίδευση και την κατάρτιση των Φυλάκων, της ιδεώδους Πολιτείας, και να αναλαμβάνουν ευθύνες. Συνεπώς, ο Πλάτωνας απορρίπτει τη βούληση και τις προτιμήσεις των γυναικών, ακόμα και την ίδια τη γυναικεία φύση και τη θεωρεί χρήσιμη μονάχα εφόσον συνεισφέρει στο κοινό καλό. Επιπλέον, οι γυναίκες στην εποχή του Πλάτωνα ζούσαν υποταγμένες στην ανδρική βούληση, ταυτόχρονα οι άντρες συχνά ασκούσαν βία σε βάρος των συζύγων τους, ήταν περιορισμένες πολιτικά και κοινωνικά και θεωρούνταν αδύναμες. Ο άντρας, λοιπόν ως προστάτης όριζε τα δικαιώματα της γυναίκας και καθόριζε τις πράξεις της και τη θέση της. Δεν αποτελούσαν νομικά πρόσωπα, διότι μια κληρονόμος δεν είχε νομικά δικαιώματα της

⁵⁴ Βλ. Βουδούρη, Σ. Κ., (2008), σελ. 90

⁵⁵ Βλ. Arrigori G., (2007), σελ. 68

⁵⁶ Βλ. Blundell S., (2006), σελ. 15

πατρικής της γης, παρά μόνο εφόσον παντρευόταν τον κοντινότερο άρρενα συγγενή και έτσι εξασφαλιζόταν η οικογενειακή περιουσία.

Ευπόληπτες και ηθικές γυναίκες θεωρούνταν όσες παρέμεναν στο σπίτι και δεν έβγαιναν ποτέ έξω, παρά μόνο στις μεγάλες θρησκευτικές γιορτές. Ακόμα, η εξασφάλιση των υλικών αγαθών γίνονταν από τους άντρες, καθώς απαγορευόταν να κυκλοφορούν και ειδικότερα να συνομιλούν με άλλους άντρες πέρα από τους κοντινούς συγγενείς.⁵⁷

Σε μια τραγωδία του Ευριπίδη η Αντιγόνη ανεβαίνει στη σκεπή του σπιτιού και ένας υπηρέτης την προειδοποιεί να κατεβεί μη τυχόν και τη δει κάποιος περαστικός. Συνεπώς, η γυναίκα της αρχαίας Ελλάδας ήταν ιδιαίτερα περιορισμένη και κάθε παράβαση θεωρούνταν προσβολή για την οικογένεια και την πόλη. Βέβαια, παρά τους περιορισμούς πολλές ήταν οι γυναίκες που μορφώνονταν και αυτό το μαρτυρούν αγγειογραφίες, καθώς απεικονίζουν μητέρες να κρατούν βιβλία και να εκπαιδεύουν τα κορίτσια⁵⁸.

Περιορισμένες, λοιπόν οι γυναίκες δε συμμετείχαν στη δημόσια ζωή της πόλης και κατά τον Πλάτωνα, για να αποκτήσουν ενεργό ρόλο, θα έπρεπε πρώτα να αποποιηθούν το ρόλο της μητέρας⁵⁹.

Ο Ησίοδος στα δυο του έργα *Θεογονία* και *Έργα και Ημέραι* χαρακτηρίζει το γυναικείο φύλο «ολέθρια ράτσα» από την οποία πηγάζουν όλα τα κακά για το ανθρώπινο είδος. Ακόμα, ο ποιητής Σιμωνίδης αποδίδει στις γυναίκες φριχτά ελαττώματα και τις θεωρεί το μεγαλύτερο απ' όλα τα κακά. Βέβαια, ο μισογυνισμός στην ποίηση εντοπίζεται στις κοινωνικές αλλαγές και κυρίως στην επικράτηση των αντρών στην εξουσία⁶⁰.

Στη συνέχεια, ο Όμηρος προβάλλει το γυναικείο πρότυπο της εποχής. Αρχικά, στην *Ιλιάδα* οι γυναίκες κατείχαν σπουδαία θέση στην πόλη και στα ανάκτορα, δεν ήταν υποτιμημένες, γίνονταν αποδεκτές και συμμετείχαν ισότιμα στα βιοτικά δρώμενα. Από την άλλη πλευρά, στην *Οδύσσεια* πολλές είναι οι γυναίκες, που εμφανίζονταν να εκπροσωπούν την ιδιοτέλεια και την κακία, ακόμα προβάλλεται η υποταγή της γυναικείας φύσης στον άντρα⁶¹.

Επιπλέον, η κοινωνία των θεών του Ολύμπου αποπνέει περισσότερο την

---

⁵⁷ Βλ. Julia Annas, (2006), σελ. 233

⁵⁸ Βλ. Blundell S., (2006), σελ. 15

⁵⁹ Βλ. Blundell S., (2006), σελ. 19

⁶⁰ Βλ. Δεληκωστόπουλος, Σ. Ι., (2007), σελ. 34, 36

⁶¹ Βλ. Δεληκωστόπουλος, Σ. Ι., (2007), σελ. 47

ανδρική κυριαρχία και προωθεί την εξέλιξη της πατριαρχικής κοινωνίας. Η παρουσία της γυναίκας γίνεται αισθητή στις κοινωνικές αναπροσαρμογές του ελληνικού χώρου, ωστόσο απουσιάζει η γυναικεία ανεξαρτησία. Σε αυτό συνέβαλαν οι μύθοι στην αρχαία Ελλάδα, που προετοίμασαν όχι την εξαφάνιση της γυναίκας από τον κοινωνικό ιστό, αλλά την ένταξή της σε μορφές εξαρτημένης από το ανδρικό φύλο. Αρχικά, χαρακτηριστικό της γυναίκας ήταν η υπακοή στο αρσενικό, σύζυγο ή γιό, όπως συνέβη με την περίπτωση της Ανδρομάχης στον Έκτορα και της Πηνελόπης στον Τηλέμαχο. Ακόμα, η γυναίκα περιορίζεται στις οικιακές εργασίες και ένα επιπλέον στοιχείο της υποταγμένης ομηρικής γυναίκας είναι ότι οδηγείται στο γάμο, χωρίς τη θέλησή της⁶². Ο Ευριπίδης, συχνά εμφανίζει γυναίκες να επιχειρούν οι ίδιες πράξεις βίας και εκδίκησης. Πιο συγκεκριμένα, η περίπτωση της Μήδειας, που σκότωσε τα παιδιά της, για να εκδικηθεί τον άπιστο άντρα της Ιάσονα, η Ηλέκτρα την ίδια της τη μητέρα Κλυταιμνήστρα, η Εκάβη το δολοφόνο του γιού της Πολυμήστορα και η Κλυταιμνήστρα που σκότωσε με τον εραστή της τον άντρα της Αγαμέμνονα. Αλλά και η Αλκμήνη ωθείται στην εκδίκηση, για την απομάκρυνση από τη γη και στέλνει στο θάνατο τον Ευρυσθέα⁶³. Ο νομοθέτης Σόλων απαγόρευσε δια νόμου όλες της μορφές βίας και δουλείας με μοναδική εξαίρεση την περίπτωση της ανύπαντρης κόρης, που έχανε την «αγνότητά» της και ο κηδεμόνας της στη συνέχεια είχε το δικαίωμα να την πουλήσει⁶⁴. Η βία είναι τόσο παλιά όσο και ο άνθρωπος και στην οικογένεια αποτελούσε σχέση εξουσίας, ήταν έμμεση και καλυπτόταν κάτω από το πέπλο της αγάπης και της προστασίας.

Για τους αρχαίους Έλληνες το θέμα της δουλείας ήταν ανύπαρκτο, διότι δεν το θεωρούσαν πρόβλημα. Οι δούλοι δεν είχαν κανένα δικαίωμα, όπως να διαθέτουν περιουσία και να δημιουργούν οικογένεια. Θεωρούνταν «ομιλούντα εργαλεία» και είχαν κατά κανόνα μικρότερη αξία από κατοικίδια ζώα. Στην κατάσταση του δούλου περιέπιπτε κάποιος ως σκλάβος κατόπιν αιχμαλωσίας σε πόλεμο, αρπαγής σε επιδρομές ή πειρατείες, πώλησης από τους γονείς ή άλλους συγγενείς, καταδίκης λόγω σοβαρών εγκλημάτων, αδυναμίας αποπληρωμής χρεών, αλλά και ως απόγονος δούλων γονέων. Χωρίζονταν στους οικιακούς δούλους, που φρόντιζαν τα χωράφια και εργάζονταν σε εργαστήρια, στους δούλους που ζούσαν μαζί με τον κύριό τους, στους δούλους που ήταν μισθοφόροι και εργάζονταν κυρίως ως εργάτες ή ως

⁶² Βλ. Δεληκωστόπουλος, Σ. Ι., (2007), σελ. 126-128

⁶³ Βλ. Δεληκωστόπουλος, Σ. Ι., (2007), σελ. 394

⁶⁴ Βλ. Ξενίδου Σ. Β., (2001), σελ. 253

κωπηλάτες σε στόλο και στους δημόσιους δούλους, οι οποίοι εργάζονταν ως αστυνομικοί, γραμματείς, κλητήρες. Οι δούλοι της αθηναϊκής κοινωνίας στερούνταν την ατομική τους ελευθερία, δεν είχαν δικαιώματα, δεν τους ανήκε τίποτε απ' όσα παρήγαγε ή κατασκεύαζε και ανήκε εξ ολοκλήρου στον αφέντη του. θεωρούντα, δηλαδή ιδιοκτησία του αφέντη του και ήδη από την εποχή του Ομήρου τους δούλους, τους πουλούσαν, τους κληροδοτούσαν, τους αντάλλασαν με άλλα είδη, τους χάριζαν. Στην πρώτη φάση της διαμόρφωσής του το δουλοκτητικό δίκαιο δεν προέβλεπε τιμωρία για τη δολοφονία του δούλου από τον αφέντη. Πολλά χρόνια μετά στην Αθήνα απαγορεύτηκε δια νόμου η δολοφονία των δούλων και η βία σε βάρος τους χαρακτηριζόταν ως ύβρις.

Οι δούλοι θεωρούνταν απαραίτητα, καθώς σύμφωνα με τους Σωκρατικούς καμία υγιής και βιώσιμη κοινωνία δεν μπορούσε να σταθεί χωρίς αυτούς. Έπρεπε οι πολίτες να είναι απαλλαγμένοι από τις οικιακές εργασίες, οι οποίες είναι για τους υπηρέτες, ώστε απερίσπαστοι να ασχολούνται με την Πολιτεία. Βέβαια, αυτό δεν σημαίνει ότι ο Σωκράτης και οι μαθητές του απέρριπταν τη χειρωνακτική εργασία, ωστόσο οι σοφοί άνδρες δεν μένουν άεργοι και τεμπέληδες, αλλά ασχολούνται με χρήσιμα και ωφέλιμα πράγματα. Για τον Αριστοτέλη τα ζώα και οι σκλάβοι βοηθούν με τη σωματική τους δύναμη, ώστε οι πολίτες να ικανοποιούν τις ανάγκες υπάρξεώς τους. Ακόμα, οι δούλοι σύμφωνα με τον φιλόσοφο είναι γεννημένοι για να υπακούουν και η δουλεία αποτελεί μια μορφή κοινωνικής κατάστασης που προωθεί την οικιακή οικονομία. Επιπλέον, για τον Αριστοτέλη και τον Ξενοφώντα οι δούλοι έπρεπε να περιμένουν δουλεία, τροφή και επιπλήξεις από τον αφέντη τους, καθώς αποτελούσαν ιδιοκτησία του.⁶⁵

Η αναγνώριση της φυσικής κατωτερότητας των δούλων κυριαρχούσε στην Αθηναϊκή δημοκρατία και το ίδιο συνέβαινε και με τις γυναίκες. Ο Αριστοτέλης που έζησε τον 4^ο αιώνα π. Χ. δεν αφήνει κανένα ενδεχόμενο ανατροπής της φυσικής νομοτέλειας που διακρίνει το άρχον από το αρχόμενο. Ο παραλληλισμός της θέσης των δούλων και των γυναικών στην αθηναϊκή κοινωνία έχει τις ρίζες της, πέρα από το φιλοσοφικό στοχασμό, στο γεγονός ότι οι δούλοι όσο και οι γυναίκες εντάσσονταν στους ίδιους εκμεταλλευτικούς σκοπούς εκ μέρους του κράτους. Οι δούλοι ήταν

---

⁶⁵ Βλ. Lengelle M., (1900), σελ. 19, 20, 21

αναγκαίοι για την οικονομία της χώρας και οι γυναίκες για την εξασφάλιση γνήσιων απογόνων⁶⁶.

Η ΒΙΑ ΣΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΚΟΣΜΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1⁰

Η ΒΙΑ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ

Η βία και ο φόβος της βίας είναι διαχρονικά φαινόμενα και σχετίζονται με την ανθρώπινη κοινωνία. Αρκετοί είναι οι επιστημονικοί κλάδοι που έχουν επιχειρήσει την προσέγγιση του φαινομένου, από την ψυχολογία και τη ψυχανάλυση μέχρι την κοινωνική ιστορία και ανθρωπολογία. Ακόμα, τίθεται το ζήτημα, εάν η βίαιη ανθρώπινη συμπεριφορά έχει εγγενείς ιδιότητες ή εάν καθίσταται βίαιη μόνο μετά την επιτυχή απόδοση του σχετικού χαρακτηρισμού είτε από το σύστημα του κοινωνικού ελέγχου, είτε από τις αντιλήψεις των πολιτών της εκάστοτε κοινωνίας. Η βία ορίζεται ως κοινωνική διαδικασία και αφορά κοινωνικές σχέσεις⁶⁷. Βέβαια, η βία ετυμολογικά παραπέμπει στην έννοια κατάχρησης της εξουσίας, με άλλα λόγια στον εξαναγκασμό. Πρόκειται για το πρωτόγονο στάδιο της επιθετικότητας, με τη μορφή της σωματικής επίθεσης που καταστρέφει οποιαδήποτε είδους συναλλαγή και συναναστροφή με τους γύρω και μετατρέπεται στην κοινωνία ως ένας τρόπος έκφρασης, μια κοινή γλώσσα. Πιο συγκεκριμένα, η τηλεόραση, οι διεθνείς ειδήσεις, το διαδίκτυο και τα έργα με τις πολλαπλές σκηνές βίας και επιθετικότητας, προβάλλουν πρότυπα και σχέσεις εξουσίας, που επηρεάζουν ιδιαίτερα τα παιδιά και τους εφήβους.

Αρχικά, υπάρχει η φανερή μορφή βίας που προσφέρεται μέσα από τη βαρβαρότητα, τη συμπεριφορική βία και τα χτυπήματα. Υπάρχουν, όμως και εκδηλώσεις λιγότερο εμφανείς, οι οποίες χρησιμοποιούν τον λόγο και η λεκτική και ψυχολογική βία είναι το ίδιο επώδυνη με τη σωματική. Οι ανισότητες στο χειρισμό της γλώσσας προκαλούν σχέσεις κυριαρχίας και ανάλογα με την ευκολία που έχουν κάποιιοι και την υπερβολική τους άνεση συνθλίβουν τους άλλους. Ακόμα, υπάρχει ένα είδος βίας, πιο ήπια, αλλά πιο ύπουλη, διότι χρησιμοποιεί την αποξένωση και την ταπείνωση. Αυτή η παθητική βία είναι ολέθρια και παραπλανητική, για το λόγο ότι αφορά άμεσα την αναγνώριση των προσώπων στην ατομικότητά του και σταδιακά

---

⁶⁶ Βλ. Δεληκωστόπουλος, Σ. Ι., (2007), σελ. 218

⁶⁷ Βλ. Δημητρίου, Σ., (2003), σελ. 9, 10

οδηγεί στη σιωπηλή αδιαφορία.⁶⁸

Η βία από τη μια πλευρά εμφανίζεται ως σύγκρουση δικαιωμάτων και λόγων και από την άλλη πλευρά θεωρείται ξένο στοιχείο για την καθημερινότητα, εκφέρεται με αρνητικότητες και απαγορεύσεις και καταδικάζεται απ' όλους. Ακόμα, συχνά γίνεται ψυχαγωγικό θέαμα και προτρεπτικό όπως συνηθίζεται να λέγεται «και ο άγιος φοβέρα θέλει». Για τον Nietzsche εκφράστηκε ως «επιθυμία για κυριαρχία», ως σκληρότητα και μέσο για «ν' αδειάσουν τον τόπο...» οι κατώτεροι και οι έγχρωμοι. Κατά ανάλογο τρόπο εκφράστηκε και από τα φασιστικά καθεστώτα⁶⁹. Κυριαρχεί η άποψη ότι η βία ασκείται για πρόληψη ενδεχόμενης απειλής. Αυτό, όμως συγκαλύπτει τους πολέμους και δεν ισχύει για τη γυναίκα⁷⁰.

Φαινόμενα βίας συναντούνται στην οικογένεια, με τις μορφές της συναισθηματικής, σωματικής ή σεξουαλικής κακοποίησης, στο σχολείο με τα περιστατικά του σχολικού εκφοβισμού, στη γειτονιά με τα περιστατικά του χουλιγκανισμού και του βιασμού, αλλά και στην παγκόσμια κοινότητα με τα φαινόμενα της εμπορίας ανθρώπων και της πορνογραφίας. Παγκοσμίως, μια στις πέντε γυναίκες έχουν πέσει θύματα βιασμού, που σπάνια καταγγέλλεται και ακόμα πιο σπάνια τιμωρείται, εξαιτίας τους στίγματος, του φόβου της εκδίκησης, της έλλειψης οικονομικής δυνατότητας και της απουσίας πρόσβασης σε κέντρα αποκατάστασης, με αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός φαύλου κύκλου. Οι κοινωνικές επιπτώσεις αναγνωρίζονται όλο και περισσότερο, καθώς οι ψυχολογικές διαταραχές είναι ιδιαίτερα εμφανείς. Σύμφωνα με στοιχεία της UNICEF, ένα εκατομμύριο παιδιά πωλούνται κάθε χρόνο στην Ασία με σκοπό την πορνεία. Πρόκειται για σεξουαλική εκμετάλλευση είτε υπό την επήρεια ουσιών, είτε με τη χρήση βίας. Ακόμα, η εμπορεία και εκμετάλλευση των ανθρώπων βρίσκεται στο επίκεντρο του παγκόσμιου δικτύου εγκλήματος, καθώς τρία εκατομμύρια άνθρωποι γίνονται θύματα εμπορίας παγκοσμίως κάθε χρόνο και η πλειοψηφία των θυμάτων είναι συνήθως γυναίκες και παιδιά.

Η ενδοοικογενειακή βία, η βρεφική κακοποίηση, η κακοποίηση ηλικιωμένων, ο βιασμός, η ενδοοικογενειακή σεξουαλική κακοποίηση των παιδιών, η εκμετάλλευση των ανθρώπων, η παράνομη διακίνηση γυναικών, ο σχολικός εκφοβισμός (bullying) και η κακοποίηση των γυναικών είτε στο γάμο είτε στην

⁶⁸ Βλ. Selosse, J., (1998), σελ. 19, 20

⁶⁹ Βλ. Δημητρίου, Σ. (2003), σελ. 31

⁷⁰ Βλ. Δημητρίου, Σ. (2003), σελ.35

κοινωνία είναι ορισμένες από τις σύγχρονες εκφράσεις βίας.⁷¹

Βέβαια, σύμφωνα με τον M. Clinard η αποδοχή της χρήσης βίας είναι διαφορετική από χώρα σε χώρα, από κράτος σε κράτος και από περιοχή σε περιοχή. Διαφέρει, ακόμα από γειτονιά σε γειτονιά και κατά κοινωνική τάξη, επάγγελμα, ηλικία, φυλή και φύλο. Η βία εκδηλώνεται με ποικίλους τρόπους, άλλοτε συνειδητά, άλλοτε ασυνείδητα, άλλοτε από άμυνα, από επιθετικότητα, για λόγους επανάστασης άλλοτε είναι νόμιμη και άλλοτε παράνομη. Η κακοποίηση, είτε συναισθηματική, είτε σωματική ή σεξουαλική, είναι ένα φαινόμενο με σοβαρές ψυχολογικές και κοινωνικές επιπτώσεις. Τις περισσότερες φορές, τα κακοποιημένα άτομα αναπτύσσουν μετατραυματικές διαταραχές, μια κατάσταση στην οποία το άτομα προσπαθεί να αποφύγει οτιδήποτε του θυμίζει την κακοποίηση και τις σκληρές βίας, ενώ τα συμπτώματα περιλαμβάνουν αναδρομές στο παρελθόν, κρίσεις πανικού, διαταραχές ύπνου, σεξουαλική δυσλειτουργία, κατάθλιψη και αυτοκαταστροφικές σκέψεις, χωρίς να είναι λίγες οι περιπτώσεις που καταλήγουν στην αυτοκτονία μη μπορώντας να διαχειριστούν την όλη κατάσταση.⁷²

---

⁷¹ Βλ. Γιωτάκος Ο., Τσιλιάκου Μ., (2008), σελ. 12

⁷² Βλ. Γιωτάκος Ο., Τσιλιάκου Μ., (2008), σελ. 11

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

ΣΧΟΛΙΚΟΣ ΕΚΦΟΒΙΣΜΟΣ- BULLYING

Το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού δεν είναι σύγχρονο και αφορά όλες τις κοινωνίες. Το Bullying είναι αγγλική λέξη και έχει να κάνει με το «πείραγμα». Το 'bull' μεταφράζεται ως «τύραννος», «φωνακλάς», «νταής» και όταν απαντάται ως ρήμα σημαίνει «απειλώ», «εξαναγκάζω», «φοβίζω». Πρόκειται, για πράξεις βίας και εκφοβισμού από ανηλικούς εναντίον άλλων ανηλίκων και ο ρυθμός εμφάνισής τους είναι συχνός και επαναλαμβανόμενος. Σκοπός του δράστη είναι να βλάψει το θύμα, να προβληθεί η ανισότητα του δράστη με το θύμα ως προς τη σωματική ισχύ και το ψυχικό σθένος και ο εκφοβισμός έχει επαναλαμβανόμενο ρυθμό, για να υπενθυμίζεται ποιος ασκεί την εξουσία. Υποδηλώνεται, έτσι η σφοδρή επιθυμία για κυριαρχία και εκφοβισμό, καθώς η συγκεκριμένη μορφή επιθετικής συμπεριφοράς συνήθως είναι εσκεμμένη, επιζήμια και επίμονη, διότι διαρκεί μέρες, εβδομάδες ίσως και μήνες⁷³.

Επιπλέον, το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού αποτελεί έκφραση της βίαιης συμπεριφοράς του ατόμου και σύμφωνα με επιστημονικές μελέτες, αναφέρθηκε για πρώτη φορά στη Νορβηγία το 1978 και το ίδιο έτος καθιερώθηκε ως bullying⁷⁴.

Η άσχημη συμπεριφορά μπορεί να περιορίζεται μόνο στα λόγια, όπως για παράδειγμα είναι οι βρισιές, ο χλευασμός, το πείραγμα. Μπορεί όμως κανείς να χτυπάει, να σπρώχνει, να κλωτσάει ή να στριμώχνει κάποιον με τη σωματική επαφή. Ακόμα, μπορεί η άσχημη συμπεριφορά να μην εκδηλώνεται ούτε λεκτικά ούτε σωματικά, αλλά να γίνεται με γκριμάτσες ή άσεμνες χειρονομίες, με σκοπό τον αποκλεισμό κάποιου ατόμου από μια ομάδα. Ο εκφοβισμός μπορεί να γίνεται από ένα μόνο άτομο ή από μια ομάδα ατόμων και επίσης ο στόχος να είναι ένα μεμονωμένο άτομο ή μια ομάδα. Βέβαια, πιο συχνά το θύμα παρενοχλείται από μια ομάδα δυο ή τριών μαθητών. Επιπρόσθετα, ο όρος «εκφοβισμός» δε χρησιμοποιείται όταν πρόκειται για δυο μαθητές με την ίδια περίπου σωματική αναλογία, αλλά για μαθητές που έχουν διαφορά δύναμης, κάτι που σημαίνει ότι ο μαθητής ο οποίος εκτίθεται στις

⁷³ Βλ. Γιωτάκος Ο., Τσιλιάκου Μ., (2008), σελ. 327

⁷⁴ Βλ. Κουτρολού Ι. Γ., (2013), σελ. 35

αρνητικές ενέργειες δυσκολεύεται να υπερασπιστεί τον εαυτό του και είναι αβοήθητος⁷⁵.

Συνήθως, ο πιο δυνατός μαθητής είναι και αυτός που επιτίθεται στον λιγότερο δυνατό. Συνεπώς, πρόκειται για κατάχρηση της δύναμης προκειμένου να προκαλέσει εκφοβισμό, να βλάψει ή να ταπεινώσει κάποιον και το θύμα αδυνατεί να αμυνθεί ή να αντιδράσει. Το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού (bullying) ξεκινά στο δημοτικό, κορυφώνεται στο γυμνάσιου και συνεχίζεται μέχρι και το λύκειο.

Οι μορφές του bullying είναι αρχικά η σωματική με τα ελαφρά χτυπήματα, τις κλωτσιές και το σπρώξιμο, η λεκτική με τις απειλές, τα παρατσούκλια, τις βωμολοχίες και τον χλευασμό και η ψυχολογική- κοινωνική με τη διάδοση φημών, τις προσπάθειες για κοινωνικό αποκλεισμό και τους εκβιασμούς. Ακόμα ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός (cyberbullying) είναι μια μορφή, σύμφωνα με την οποία ο δράστης χρησιμοποιεί ηλεκτρονικά μέσα, όπως είναι η προώθηση μηνυμάτων σε κινητά τηλέφωνα ή σε διαδικτυακές μορφές επικοινωνίας. Βέβαια, ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός λαμβάνει χώρα κυρίως εκτός σχολείου· μπορεί όμως να υλοποιηθεί και κατά τη διάρκεια των σχολικών μαθημάτων που περιλαμβάνουν χρήση ηλεκτρονικού υπολογιστή. Επιπλέον, ο σεξουαλικός εκφοβισμός (sexual bullying) που ο δράστης προκαλεί ένα αίσθημα αμηχανία και ντροπής στο θύμα με αισχρά σκίτσα, αγενή «αστεία», σχόλια σεξουαλικού περιεχομένου σε βάρος του και με ανήθικες χειρονομίες. Τέλος, ο ρατσιστικός εκφοβισμός (racial bullying), ο οποίος εκφράζεται σωματικά, κοινωνικά ή ψυχολογικά και έχει στόχο να στιγματίσει τη διαφορετικότητα του θύματος ως προς τη φυλή. Πολλές είναι οι περιπτώσεις στο σχολικό περιβάλλον του ρατσιστικού εκφοβισμού, καθώς υπάρχουν διαφορετικές εθνικές μειονότητες και οι δράστες παίρνουν αφορμή από τη διαφορετικότητα του στόχου ως προς την κοινωνική τάξη και την οικονομική κατάσταση.⁷⁶

Πέρα από το σχολείο το Bullying συναντάται σε γειτονιές και σπίτια. Συνεπώς, πρόκειται για ένα φαινόμενο που εκδηλώνεται σε όλους τους φορείς κοινωνικοποίησης. Σημαντικό είναι ότι οι επιθετικές συμπεριφορές εκδηλώνονται συχνά ενώπιον ενηλίκων, όπως είναι οι δάσκαλοι και οι γονείς, οι οποίοι αγνοούν τη σημασία και έκταση του προβλήματος.

Σύμφωνα με έρευνες στις Η.Π.Α. το bullying αφορά το 29,9% των μαθητών.

⁷⁵ Βλ. Olweus D. (2009), σελ. 29, 30

⁷⁶ Βλ. Γιωτάκος Ο., Τσιλιάκου Μ., (2008), σελ. 328

Το 13% είναι οι θύτες, το 10,6% τα θύματα και το 6,3% οι θύτες και τα θύματα. Σε μια άλλη έρευνα του καθηγητή Dan Olweus, το 15% των μαθητών ασκούς ή πέφτουν θύματα του σχολικού εκφοβισμού. Πιο αναλυτικά, στη Νορβηγία το 9% των μαθητών ηλικίας 8-16 ετών ήταν θύματα, 7% θύτες και 1.6% θύτες/θύματα, στην Αγγλία το 1993 θύματα ήταν το 27% των μαθητών δημοτικού και 10% των μαθητών γυμνασίου, ενώ τα αντίστοιχα ποσοστά για τους θύτες ήταν 12% και 6%. Στην Ιταλία το 1999, το 20% των μαθητών δήλωσαν ότι είχαν υποστεί εκφοβισμό και στην Πορτογαλία το 41.6%, ωστόσο, τα μεγαλύτερα ποσοστά σχολικού εκφοβισμού συναντούνται το 2003 στις Η.Π.Α., καθώς το 77% των μαθητών δηλώνουν ότι έχουν υπάρξει θύματα σχολικού εκφοβισμού και το 25% παραδέχονται ότι έχουν εκφοβίσει κάποιον συμμαθητή τους.

Την έννοια του σχολικού εκφοβισμού συμπληρώνει η έννοια της θυματοποίησης. Η θυματοποίηση σχετίζεται με τον αντίκτυπο ο που έχει ο εκφοβισμός στο άτομο-στόχο και στη θέση που κατέχει το άτομο που υφίσταται τον εκφοβισμό, που γίνεται δηλαδή θύμα. Αυτό το είδος θύματος ονομάζεται παθητικό ή υποτακτικό, διότι η συμπεριφορά των παθητικών θυμάτων εκπέμπει ένα σήμα στους άλλους ότι πρόκειται για ανασφαλή, αγχώδη, ευαίσθητα, επιφυλακτικά και ήσυχα άτομα, που εάν τους επιτεθούν δεν θα αντιδράσουν ή θα επιτεθούν.⁷⁷ Σύμφωνα με δημοσίευμα του βρετανικού Guardian πολλά είναι τα παιδιά, ακόμα και στις ηλικίες των 10 και 11 ετών που καταφεύγουν στη χρήση στεροειδών και άλλων δυναμωτικών σκευασμάτων με την ελπίδα να προστατεύσουν τον εαυτό τους και να αποτρέψουν τους νταήδες του σχολείου. Σύμφωνα με μια άλλη πρόσφατη έρευνα, τα ποσοστά της σχολικής βίας στην Ελλάδα δείχνουν ότι οι μαθητές του δημοτικού και του γυμνασίου είναι περισσότερο επιρρεπείς στο σχολικό εκφοβισμό σε σχέση με τους εφήβους. Πιο συγκεκριμένα, το 11% των μαθητών του γυμνασίου έχει υποστεί βία, ενώ το 11% των μαθητών γυμνασίου και λυκείου υπήρξε θεατής σε πράξεις βίας.

Επιστήμονες, ερευνητές, ψυχολόγοι, ψυχαναλυτές και εκπαιδευτικοί προσπάθησαν να εξηγήσουν το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού. Μια από τις πολλές θεωρίες αναφέρει ότι τα σχολεία και οι τάξεις είναι ένα ενιαίο οικοσύστημα, με αποτέλεσμα κάθε φορά που εμφανίζεται ένα περιστατικό, οι μαθητές και το σχολείο επηρεάζονται από την προβληματική συμπεριφορά. Συνεπώς, μια αλλαγή στη συμπεριφορά ενός μαθητή ή περισσότερων, μπορεί να αλλάξει την προβληματική

---

⁷⁷ Βλ. Olweus D. (2009), σελ.32, 51, 52

συμπεριφορά. Άλλες θεωρίες προσανατολίζονται στο άτομο και συγκεκριμένα στα γεγονότα της ζωής του, τα ερεθίσματα και τις καταβολές του. Συγκεκριμένα, οι έφηβοι που προέρχονται από οικογένειες με χαμηλό οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο υφίστανται εκφοβισμό σε μεγαλύτερο ποσοστό, σε σχέση με όσους προέρχονται από μεσαίες και ανώτερες τάξεις.

Αποτέλεσμα του εκφοβισμού είναι ο φόβος, η μοναξιά και η εσωστρέφεια, χωρίς να αποκλείονται οι βίαιες αντιδράσεις από την πλευρά του θύματος. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση του εικοσάχρονου Άνταμ Λάντσα από το Κονέκτικατ, που δολοφόνησε 27 άτομα, 20 παιδιά και 7 ανηλίκους. Ο Άνταμ σύμφωνα με τις περιγραφές των συμμαθητών του ήταν ένα ιδιαίτερα έξυπνο παιδί, ντροπαλό, με εκρήξεις θυμού και χωρίς φίλους. Αρχικά, δολοφόνησε τη μητέρα του, Νάνσυ, στο πατρικό του, κατευθύνθηκε προς το σχολείο και εκεί σκότωσε τη διευθύντρια και την ψυχολόγο του σχολείου, που τον συνάντησαν στο διάδρομο και έπειτα, χωρίς κανένα ενδιασμό αφαίρεσε τη ζωή 20 ανηλίκων, ενώ στη συνέχεια αυτοκτόνησε. Σχολικοί σύμβουλοι και ψυχολόγοι προσπαθούσαν να εξηγήσουν το αποτρόπαιο έγκλημα και τους λόγους που ώθησαν τον νεαρό Άνταμ στις δολοφονίες. Οι ερευνητές προσανατολίστηκαν στα βιώματα και τις εμπειρίες του Άνταμ τόσο από το οικογενειακό όσο και από το σχολικό περιβάλλον.

Συνεπώς, παράγοντες που ωθούν το άτομο στη σχολική βία είναι το ενδεχόμενο κάποιας γενετικής προδιάθεσης, οι αλληλεπιδράσεις με το περιβάλλον, η διάπλαση της προσωπικότητας και η αύξηση του σχολικού εκφοβισμού.⁷⁸

2.1. ΤΟ ΠΡΟΦΙΛ ΤΟ ΘΥΤΗ

Γενικά το ρόλο του θύτη αναλαμβάνουν αγόρια είτε μεμονωμένα είτε σε ομάδες, τις λεγόμενες κλίκες, μικτές ομάδες μαθητών και μαθητριών ή λιγότερο συχνά κορίτσια, κατά κανόνα σε ομάδες. Πιο συχνή είναι η επιθετική συμπεριφορά ανάμεσα σε παιδιά της ίδιας τάξης. Οι θύτες διακρίνονται από επιθετικότητα και τους αρέσει να εμπλέκονται σε καυγάδες και όσον αφορά στη σωματική τους διάπλαση, υπερέχουν από το μέσο μαθητή και ιδιαίτερα από το συγκεκριμένο μαθητή- στόχο. Τα παιδιά θύτες έχουν την ανάγκη να νιώσουν ισχυροί, δυνατοί, εξουσιαστές, ίσως αυτό προκύπτει από ένα αίσθημα ανασφάλειας σχετικά με τη δύναμή τους και μέσα από τις πράξεις βίας σε βάρος άλλων, αντλούν ευχαρίστηση και ικανοποίηση. Συχνά,

⁷⁸ Βλ. Κουτρολού Ι. Γ., (2013), σελ.33, 34, 36,37

νιώθουν εμπάθεια για τα θύματά τους και δικαιολογούν τις πράξεις τους λέγοντας ότι τα θύματα τους προκάλεσαν. Δεν έχουν το θάρρος να παραδεχθούν την παραβατική τους συμπεριφορά και γι' αυτό λένε ψέματα⁷⁹. Χαρακτηρίζονται από έντονη προσωπικότητα και εξωστρέφεια, διακατέχονται από ναρκισσισμό, υψηλή αυτοπεποίθηση και πολλές φορές η εικόνα που έχουν για τους ίδιους δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα⁸⁰. Βέβαια, έχει υποστηριχθεί και το αντίθετο, ότι δηλαδή τρέφουν αισθήματα ανεπάρκειας, διακατέχονται από χαμηλό πνεύμα συνεργασίας, χαμηλή αυτοεκτίμηση και όσο πιο συχνά εκφοβίζει ένας μαθητής έναν άλλο τόσο πιο χαμηλή αυτοεκτίμηση έχει. Γενικά όμως η σχέση μεταξύ εκφοβιστικής συμπεριφοράς και αυτοεκτίμησης είναι αμφιλεγόμενη, διότι οι απόψεις είναι αντικρουόμενες.

Ακόμα, οι θύτες πάντα δικαιολογούν τις πράξεις τους ρίχνοντας ευθύνες στο θύμα ή σε εξωτερικούς παράγοντες, είναι ανυπάκουοι, προκλητικοί και συνήθως εναντιώνονται στους ενηλίκους, καθώς αποδεικνύονται αντιδραστικοί. Όσον αφορά στο ψυχολογικό τους προφίλ φαίνεται, ότι έχουν ανάγκη να υποτάσσουν τους γύρω τους, να κυριαρχούν και να απολαμβάνουν την αίσθηση ελέγχου της ομάδας, καθώς όταν έχουν τον έλεγχο, νιώθουν μεγαλύτερη ασφάλεια και λιγότερο άγχος. Επιπλέον, αντλούν ικανοποίηση και κύρος από το να βλάπτουν και να βλέπουν τους γύρω τους παραδομένους και αδύναμους, αποκομίζουν υλικά οφέλη μέσω του εκφοβισμού, καθώς συχνά τα θύματα αναγκάζονται να δώσουν το χαρτζιλίκι, το κολατσιά ή και αντικείμενα αξίας. Έτσι, η αίσθηση κυριαρχίας που αποκτούν ίσως σχετίζεται με τα υλικά οφέλη που εξασφαλίζουν. Τέλος, παρατηρείται ότι αδυνατούν να διακρίνουν τη διεκδικητικότητα από την επιθετικότητα.

Στο σχολικό επίπεδο παρατηρείται, ότι δεν υπακούουν τους σχολικούς κανόνες με συνέπεια να μην συμμορφώνονται και φέρονται με ελάχιστο άγχος και με υπερβολική αυτοεκτίμηση. Ακόμα, τις περισσότερες φορές προέρχονται από οικογένειες που οι γονείς ασκούν βία ως τιμωρία και τους παραμελούν. Απ' αυτό προκύπτει ότι τα παιδιά που μεγαλώνουν σε ένα παραβατικό περιβάλλον διαχειρίζονται τα προβλήματά τους με βιαιότητα.⁸¹

⁷⁹ Βλ. Γιωτάκος Ο., Τσιλιάκου Μ., (2008), σελ. 329

⁸⁰ Βλ. Κουτρολού Ι. Γ., (2013), σελ. 41

⁸¹ Βλ. Γιωτάκος Ο., Τσιλιάκου Μ., (2008), σελ. 329, 330

2.2. ΤΟ ΠΡΟΦΙΛ ΤΟΥ ΘΥΜΑΤΟΣ

Τα θύματα είναι συνήθως ήρεμοι, αγχώδεις, ντροπαλοί, ευαίσθητοι και ανασφαλείς μαθητές. Διακρίνονται από χαμηλή αυτοεκτίμηση και αρνητική εικόνα του εαυτού τους, με συνέπεια να ενισχύεται το αίσθημα της κατωτερότητας. Δεν εμφανίζουν επιθετική ή προκλητική συμπεριφορά και σπάνια αμύνονται ή αντεπιτίθενται. Έχουν λίγους φίλους ή και ακόμα και κανέναν, με αποτέλεσμα στα διαλείμματα να είναι μόνα και να κατακλύζονται από το αίσθημα της μοναξιάς και της εσωστρέφειας. Πιθανότατα η χαμηλή δημοτικότητά τους και η απομάκρυνσή τους από παρέες και ομάδες να οφείλονται και να μπαίνουν στο στόχαστρο του εκφοβισμού.

Δύσκολα υπερασπίζονται τον εαυτό τους, τα δικαιώματά τους, τη δυνατότητά τους να γίνουν μέλη μιας παρέας, αντίθετα η πιο συνήθης αντίδρασή τους είναι το κλάμα και η απόσυρσή.

Πολλά είναι τα παιδιά που ήδη από την παιδική ηλικία διακρίνονται από επιφυλακτικότητα και ευαισθησία. Επίσης από σωματικής πλευράς τα αγόρια-θύματα είναι κατά πάσα πιθανότητα πιο αδύναμα από το συνολικό πληθυσμό των αγοριών. Ο συνδυασμός τέτοιων στοιχείων μπορεί να καταστήσει τα συγκεκριμένα αγόρια εύκολους στόχους εκφοβισμού, ενώ η συχνές παρενοχλήσεις δημιουργούν έναν φαύλο κύκλο, καθώς ο εκφοβισμός αυξάνει τις ανασφάλειες και την αρνητική τους αυτοεκτίμηση και από την άλλη η αύξηση αυτή τα καθιστά ακόμη πιο ευάλωτα στον εκφοβισμό.

Ακόμα, ιδιαίτερος κίνδυνος θυματοποίησης αποτελούν οι μαθητές που ξεχωρίζουν και γίνονται αντιληπτοί από την πλειοψηφία ως διαφορετικοί. Πιο συγκεκριμένα, μαθητές με δυσανάλογο σωματότυπο, με σωματική αδυναμία, με ειδικές ανάγκες και λειτουργίες, με ήπιες μαθησιακές δυσκολίες, αλλά και μαθητές με πολύ καλές επιδόσεις, αλλόθρησκοι ή αλλοδαποί μαθητές και γενικότερα μαθητές που διακρίνονται από τη διαφορετικότητα του συνόλου.⁸²

Ωστόσο, σύμφωνα με τον Olweus τα παιδιά θύματα διακρίνονται σε δυο κατηγορίες, σε παθητικά και προκλητικά θύματα. Πιο αναλυτικά, στα παθητικά θύματα ανήκουν οι μαθητές που έχουν μια παθητική στάση, συμπεριφορά και χαρακτήρα, δεν αντιδρούν, έχουν χαμηλή αυτοεκτίμηση και νιώθουν μειονεκτικά.

Ακόμα, πρόκειται για μοναχικούς και απόμακρους χαρακτήρες και είναι

---

⁸² Βλ. Γιωτάκος Ο., Τσιλιάκου Μ., (2008), σελ. 330

συνειδητά ή ασυνειδητά περιθωριοποιημένοι από τους υπόλοιπους συμμαθητές και η στάση τους απέναντι στη βία και στην επιθετικότητα είναι παθητική. Δεν προκαλούν τον θύτη και γι' αυτό ονομάζονται παθητικά θύματα. Από την άλλη πλευρά τα προκλητικά θύματα είναι τα αντιδραστικά παιδιά, που αντιδρούν με αδέξιο τρόπο, είναι αυθόρμητα, παρορμητικά και συχνά προκαλούν τους συμμαθητές τους κάνοντας αταξίες και γι' αυτό θεωρούνται προκλητικά θύματα, διότι εν μέρει προκαλούν τα ίδια τον εις βάρος τους εκφοβισμό. Νιώθουν ότι δεν είναι υπολογίσιμα άτομα και πάσχουν από έλλειψη προσοχής, εξαιτίας της υπερκινητικότητας που τα χαρακτηρίζει⁸³.

Εκτός από την κοινωνική απομόνωση, τα θύματα του εκφοβισμού βιώνουν ανασφάλεια στο σχολείο, συχνά υστερούν σε κοινωνικές δεξιότητες, έχουν μειωμένη αυτοπεποίθηση και χαμηλή εικόνα του εαυτού τους.

2.3. ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΟΣ ΕΚΦΟΒΙΣΜΟΣ (CYBER-BULLYING)

Ο κόσμος του διαδικτύου αποτελεί έναν κόσμο γεμάτο παγίδες, αλλά και οάσεις για τα παιδιά. Το διαδίκτυο άλλαξε τις ζωές όλων των ανθρώπων και μετέβαλε τον τρόπο που αντιλαμβάνεται κανείς τους ηλεκτρονικούς υπολογιστές, αλλά και τον βαθμό που διεισδύουν στη σύγχρονη καθημερινότητα με διάφορους τρόπους, όχι πάντα άμεσα ορατούς. Μπορεί να αποτελεί μια δυνατότητα παγκόσμιας προβολής ιδεών, ένας τρόπος διάδοσης πληροφοριών και ένα μέσο συνεργασίας και αλληλεπίδρασης μεταξύ των ανθρώπων, ωστόσο δεν παύει να αποτελεί και ένα μέσο παραπλάνησης και εθισμού ιδιαίτερα για τα νέα παιδιά⁸⁴.

Πιο συγκεκριμένα, το cyber bullying είναι ένα σχετικά νέο φαινόμενο που απασχολεί τις σύγχρονες κοινωνίες και ειδικότερα τις μαθητικές κοινότητες και θα ήταν αδύνατο να μην απασχολήσει και τη χώρα μας. Έχει παρατηρηθεί ότι τα παιδιά-θύτες «εκμεταλλεύονται» το πλεονέκτημα της σημερινής τεχνολογίας και επιτίθενται στα θύματά τους. Ο όρος διαδικτυακός εκφοβισμός σχετίζεται με τις απειλές, την ταπείνωση, την παρενόχληση και τον εκφοβισμό σε βάρος ατόμων νεαρής ηλικίας, που δέχονται αυτού του είδους τη ψυχική βία μέσα από τον ηλεκτρονικό υπολογιστή, το κινητό τηλέφωνο και άλλων ψηφιακών τεχνολογιών συνήθως από συνομήλικούς τους.

---

⁸³ Βλ. Κουτρολού Ι. Γ., (2013), σελ. 41

⁸⁴ Βλ. Κατερέλος, Ι., Δ., Παπαδόπουλος, Π., (2009¹), σελ. 13

Ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός εκδηλώνεται είτε με τη χρήση του κινητού τηλεφώνου και του ηλεκτρονικού υπολογιστή, είτε με τη χρήση κάμερας. Κοινό χαρακτηριστικό όλων αυτών των εκδηλώσεων αποτελεί το προσβλητικό και απειλητικό περιεχόμενο με σκοπό την απειλή και ταπείνωση του παιδιού.

Έχει παρατηρηθεί, σύμφωνα με έρευνες, ότι οι περιπτώσεις του ηλεκτρονικού εκφοβισμού είναι αντίστοιχες με εκείνες του σχολικού εκφοβισμού. Έτσι, κάθε παιδί εκμεταλλευόμενο την ανωνυμία του οποιαδήποτε στιγμή μπορεί να παρενοχλήσει κάποιον συνομήλικό του. Πέρα, όμως από τα απειλητικά και τα κοροϊδευτικά μηνύματα περιλαμβάνονται η αποστολή μηνυμάτων και φωτογραφιών με χυδαίο και προσβλητικό περιεχόμενο, η προσποίηση εκ μέρους του θύτη ότι είναι κάποιος άλλος με σκοπό να αποσπάσει από το θύμα πληροφορίες και στη συνέχεια να το κάνει να νιώσει άσχημα και η τοποθέτηση ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων που αφορούν κάποιο άλλο άτομο.

Σκοπός, δηλαδή του ηλεκτρονικού εκφοβισμού είναι να νιώσει άβολα και άσχημα το θύμα, να αισθανθεί φόβο, ντροπή, άγχος, νευρικότητα. Συνήθως οι θύτες ξεκινούν χαλαρά τις πράξεις τους, αρχικά με συκοφαντίες εναντίον του προσώπου που επιθυμούν να βλάψουν και στη συνέχεια ασκούν ψυχική βία, στα πλαίσια του εξαναγκασμού. Ασκούν παράνομα βία σε συμμαθητές και συνομήλικους για να τους οδηγήσουν σε άσχημες πράξεις. Όλα αυτά γίνονται πράξη μέσω μηνυμάτων και αν δεν επιτευχθεί ο στόχος, τότε χρησιμοποιούν το διαδίκτυο. Είναι πολλοί οι τρόποι σήμερα του ηλεκτρονικού εκφοβισμού, καθώς έχει δημιουργηθεί ειδικός κλάδος στην παγκόσμια βιομηχανία κινητών τηλεφώνων, όπου κατασκευάζονται, εκτός των άλλων, και διάφορες εφαρμογές (applications for android- applications for iphone), οι οποίες χρησιμοποιούνται από νεαρά παιδιά αρχικά για καζούρα και γέλιο, αλλά στη συνέχεια και για cyber bullying.⁸⁵

Σύμφωνα με έρευνες έχει παρατηρηθεί ότι το 16% των αγοριών και το 22% των κοριτσιών ηλικίας δεκατριών έως δεκαοχτώ ετών δηλώνουν ότι έχουν πέσει θύματα cyber bullying, το 32% είχαν δεχτεί εκφοβισμό με δημοσίευση στο Διαδίκτυο προσωπικών φωτογραφιών τους, το 11% είχαν υποστεί λεκτικό εκφοβισμό σε συνδυασμό με αποκάλυψη προσωπικών συμβάντων και ένα 3,5% δήλωσε ότι ο εκφοβισμός έγινε με χυδαίο λεξιλόγιο και ύβρεις. Ακόμα, το 10% των αγοριών απάντησε θετικά στην ερώτηση εάν έχουν εκφοβίσει μέσω διαδικτύου ή άλλου

---

⁸⁵ Βλ. Σφακιανάκης, Εμ., Σιώμος, Κ., Φλώρος, Γ., (2012), σελ. 33, 34

τεχνολογικού μέσου κάποιον συμμαθητή, φίλο ή γνωστό. Το 42% απάντησε ότι ξέρουν ή ότι έχουν ακούσει για κάποιον γνωστό που έχει πέσει θύμη του ηλεκτρονικού εκφοβισμού⁸⁶.

Ο κόσμος του διαδικτύου μπορεί να προσφέρει απεριόριστες δυνατότητες ενημέρωσης και ψυχαγωγίας, δίνει όμως και την ευκαιρία σε άτομα με ιδιαίτερες ικανότητες και εγκληματική προσωπικότητα να τελέσουν εγκλήματα και να εισβάλλουν σε προσωπικά δεδομένα.

Σύμφωνα με μια άλλη έρευνα 5 ώρες είναι ο μέσος όρος που απασχολούνται οι μαθητές με τον υπολογιστή. Τα αγόρια είναι πιο επιρρεπή σε μεγάλες χρονικές διάρκειες απασχόλησης συγκριτικά με τα κορίτσια, χωρίς αυτό να σημαίνει πως και τα κορίτσια δεν απασχολούνται για ώρες με τον υπολογιστή. Ακόμα, έχει παρατηρηθεί πως οι μαθητές/μαθήτριες τείνουν να θεωρούν το διαδίκτυο ένα χώρο συνδεδεμένο με δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου και η άλογη χρήση να οδηγεί σε δραστηριότητες εκτός του σχολικού πλαισίου. Επιπλέον, διαπιστώνεται ότι όσο περισσότερο αστικοποιημένη είναι η περιοχή, τόσο περισσότεροι είναι οι μαθητές που θεωρούν το διαδίκτυο και τα ηλεκτρονικά μέσα δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου.⁸⁷

Η μαρτυρία ενός νεαρού κοριτσιού αποδεικνύει την άλογη χρήση της τεχνολογίας από τους μαθητές: *«άνοιξαν ξαφνικά την πόρτα της τουαλέτας, μ' έβγαλαν φωτογραφία με το κινητό και μετά την έδειχναν σε όλα τα παιδιά»*. Πρόκειται για ενέργεια που εκφοβίζει κατά κύριο λόγο τα κορίτσια και είναι δυνατόν να οδηγήσει σε μια ακραία μορφή ψυχολογικής βίας⁸⁸. Συνεπώς, οι επιπτώσεις του φαινομένου είναι ποικίλες και ιδιαίτερα τα ψυχολογικά επακόλουθα είναι πολλαπλά και χρόνια.

---

⁸⁶ Βλ. Σφακιανάκης, Εμ., Σιώμος, Κ., Φλώρος, Γ., (2012), σελ. 34

⁸⁷ Βλ. Κατερέλος, Ι., Δ., Παπαδόπουλος, Π., (2009¹), σελ. 129

⁸⁸ Βλ. Σφακιανάκης, Εμ., Σιώμος, Κ., Φλώρος, Γ., (2012), σελ. 34

2.4. ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΘΥΜΑΤΩΝ

Τα παιδιά που έχουν υποστεί σχολικό εκφοβισμό νιώθουν θυμό, φόβο, ντροπή, ενοχές και γενικότερα ότι μειονεκτούν συγκριτικά με τα υπόλοιπα μέλη της σχολικής ομάδας. Πιο αναλυτικά, νιώθουν θυμό, διότι δεν μπορούν να αντιδράσουν και συχνά ξεσπούν στην οικογένειά τους. Ακόμα, οι ενοχές προκύπτουν από το γεγονός ότι πιστεύουν πως αυτά ευθύνονται και αισθάνονται ντροπή, επειδή ανησυχούν μήπως τους θεωρούν δειλούς οι υπόλοιποι συμμαθητές, ντρέπονται να μιλήσουν στην οικογένεια, γιατί δε θέλουν να απογοητεύσουν τους γονείς και τα αδέρφια και επιπλέον νιώθουν ντροπή απέναντι στον εαυτό τους και τους συμμαθητές τους. Φοβούνται διαρκώς μη τυχόν γελοιοποιηθούν από τους συμμαθητές τους και εξαιτίας των παραπάνω κλείνονται στον εαυτό τους, προτιμούν τη μοναξιά, την εσωστρέφεια και κατά συνέπεια δε ζητούν βοήθεια⁸⁹.

Σταδιακά επηρεάζεται άμεσα η ισορροπία της εκπαιδευτικής διαδικασίας, η προθυμία για μάθηση και η επαγγελματική δραστηριότητα των μαθητών. Πιο συγκεκριμένα, κατά τον Olweus οι συνέπειες του σχολικού εκφοβισμού κατηγοριοποιούνται σε βραχυχρόνιες, μακροχρόνιες και σε επιπτώσεις στο σχολικό κλίμα. Όσον αφορά τις βραχυχρόνιες συνέπειες ο μαθητής γίνεται ανασφαλής, νευρικός και χάνει την αυτοεκτίμησή του, ενώ στις μακροχρόνιες συνέπειες ως ενήλικες πλέον ελλοχεύει ο κίνδυνος να γίνουν μελαγχολικοί και να έχουν χαμηλή αυτοπεποίθηση, καθώς το στίγμα, η λεκτική βία, η ταπείνωση και ο εξευτελισμός, που συχνά βιώνουν τα θύματα του bullying, επηρεάζουν την προσωπικότητα και τη συμπεριφορά τους. Πρόκειται για επιπτώσεις που διαρκούν για πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα στιγματίζοντας το μέλλον των θυμάτων.

Ακόμα, τα θύματα βιώνουν και ψυχολογικές επιπτώσεις, που εκδηλώνονται είτε με συμπτώματα άγχους, ανασφάλειας, μειωμένης αυτοεκτίμησης, συναισθήματα κατωτερότητας, είτε με αρνητική αυτοκριτική και εσωστρέφεια. Επιπλέον, είναι πιθανό να εμφανίσουν συμπτώματα κατάθλιψης και να οδηγηθούν μέχρι και στην αυτοκτονία, καθώς δεν μπορούν να διαχειριστούν την όλη κατάσταση και νιώθουν ότι δεν τους αξίζει να υπάρχουν σ' αυτόν τον κόσμο. Δυσκολίες στον ύπνο, εφιάλτες, απώλεια όρεξης ή υπερκατανάλωση τροφής είναι ορισμένες από τις συνέπειες που βιώνουν τα θύματα του σχολικού εκφοβισμού.

Επιπρόσθετα, συχνές είναι και οι δυσκολίες εντός του σχολικού

---

⁸⁹ Βλ. Κουτρολού Ι. Γ., (2013), σελ. 45

περιβάλλοντος, διότι είναι έντονο φαινόμενο η μείωση της σχολικής επίδοσης και η εμφάνιση μαθησιακών δυσκολιών, όπως είναι οι δυσλεξία όπου καταλήγουν να είναι οι «κακοί μαθητές» της τάξης. Επιπλέον, τα θύματα του bullying έχουν την τάση να αποφεύγουν το σχολείο και να έχουν πολλές απουσίες, με αποτέλεσμα αυτό να οδηγεί ακόμα και στην οριστική απομάκρυνση από το σχολικό περιβάλλον.

Οι επιπτώσεις του σχολικού εκφοβισμού επηρεάζουν το μέλλον των παιδιών-θυμάτων, καθώς σύμφωνα με έρευνες ως ενήλικες έχουν περισσότερες πιθανότητες από άλλους ενήλικες να βιώσουν κατάθλιψη και να νιώθουν κατώτεροι. Ακόμα, συχνό φαινόμενο είναι η χρήση ναρκωτικών ουσιών, η κατανάλωση αλκοόλ και η δυσκολία χειρισμού δύσκολων καταστάσεων.⁹⁰

Από την πλευρά του θύτη οι επιπτώσεις είναι ανάλογες, καθώς οι μαθητές που ασκούν συστηματικά εκβιασμό σε βάρος άλλων συμμαθητών τους είναι δυνατόν να συνηθίσουν σ' ένα τρόπο ζωής με βάση την εκμετάλλευση και την απομάκρυνση από το σχολικό και κοινωνικό πλαίσιο. Επιπλέον, αν αυτές οι συμπεριφορές δεν εντοπιστούν εγκαίρως από τους εκπαιδευτικούς και την οικογένεια, τότε είναι πολύ πιθανές οι δυσλειτουργίες του ατόμου στην κοινωνική του ένταξη και την ομαλή πνευματική του ανάπτυξη.

Έτσι, οι θύτες μελλοντικά εξελίσσονται σε ανυπάκουα και απείθαρχα άτομα, που δεν συμμορφώνονται με τις επιταγές του νόμου και είναι πολύ πιθανό να καταφεύγουν στη βία. Διατηρούν εκφοβιστικές τεχνικές και στην ενήλικη ζωή με αποτέλεσμα να μην αναπτύσσουν εποικοδομητικές σχέσεις και ομαλή κοινωνική ζωή. Η παραβατική αυτή συμπεριφορά που εκδηλώνεται στην εφηλικίωση του παιδιού, εκφράζεται μέσω της εμπλοκής με το νόμο. Σύμφωνα με έρευνα υπολογίζεται ότι το 35 - 40% των θυτών μέχρι τα 24 τους χρόνια έχουν εμπλακεί τουλάχιστον τρεις φορές σε αξιόποινες πράξεις.

Σύμφωνα, με τον Olweus στη Νορβηγία και τη Σουηδία ο σχολικός εκφοβισμός τις περισσότερες φορές οδηγεί σε εγκληματική συμπεριφορά στο μέλλον. Αυτό αποδεικνύεται από το γεγονός ότι το 60% των αγοριών που ήταν μαθητές – θύτες, ειδικότερα στο γυμνάσιο, καταδικάστηκαν για ένα τουλάχιστον έγκλημα ως ενήλικες.

Μια από τις πιο συνηθισμένες συνέπειες του σχολικού εκφοβισμού και της θυματοποίησης είναι η Μετατραυματική Διαταραχή. Βέβαια, ως τραύμα ορίζεται η

---

⁹⁰ Βλ. Olweus D. (2009), σελ. 65

εμπειρία ακραίων και αντίξωων συνθηκών που είναι πάνω από τις ικανότητες του ανθρώπου να προστατεύσει τον εαυτό του και τους δικούς του, σε συνδυασμό με απειλές και βία. Η έννοια του τραύματος εμπεριέχει την απειλή του επικείμενου θανάτου του ατόμου ή κάποιου αγαπημένου προσώπου, σε συνθήκες που καθιστούν το άτομο αβοήθητο, παγιδευμένο και ανήμπορο να προστατεύσει τον εαυτό του. Το τραύμα είναι δυνατόν να προέρχεται από φυσικά αίτια, όπως είναι η πυρκαγιά ή ο σεισμός, αλλά και οι ασθένειες που πλέον θεραπεύονται μετά από μακροχρόνια και οδυνηρή θεραπεία και που μπορούν να προκαλέσουν ψυχικό τραύμα. Το τραύμα, όμως που προκαλείται από άλλους ανθρώπους και οι επιπτώσεις είναι πολύ μεγαλύτερες από το τραύμα που προκαλούν τα φυσικά φαινόμενα. Παραδείγματα αποτελούν η βία στο σπίτι, στο σχολείο, η κακοποίηση και τα βασανιστήρια.

Το τραύμα αποτελεί πανανθρώπινη εμπειρία και προκαλείται από τη στρεβλή χρήση την ελευθερίας του ανθρώπου. Η εμπειρία μιας τραυματικής σχολικής πραγματικότητας εκδηλώνεται μέσα σε ένα πλήθος συμπτωμάτων. Από τα πιο συχνά συμπτώματα είναι η κατάθλιψη, η αδιαφορία του παιδιού για τα συνήθη ενδιαφέροντά του, το άγχος, η μελαγχολία, η έλλειψη προγραμματισμού και ενδιαφέροντος για το μέλλον, η δυσκολία στον ύπνο, οι εφιάλτες και η ιδέα της αυτοκτονίας.⁹¹

Συνεπώς, διαπιστώνεται πόσο σοβαρές είναι οι συνέπειες του σχολικού εκφοβισμού τόσο για τους μαθητές – θύματα, όσο και για τους μαθητές – θύτες, αλλά και η επιτακτική ανάγκη για την αντιμετώπιση του προβλήματος.⁹²

2.5. ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΤΗΣ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΒΙΑΣ

Ο σχολικός εκφοβισμός πρόκειται για μια συμπεριφορά που ξεφεύγει από το πλαίσιο της σχολικής βίας και αποκαλύπτει ένα βαθύτερο πυρήνα προσωπικότητας, με έντονα τα στοιχεία της οργής και της προσπάθειας για εκτόνωση ενός μίσους κατά των άλλων ή, ακόμα και κατά της ίδιας της κοινωνίας. Η προβληματική αυτή συμπεριφορά που ξεκινά στο σχολικό περιβάλλον εξαπλώνεται σταδιακά στην κοινωνία και αποτελεί μέγιστο πρόβλημα. Για την αντιμετώπιση του φαινομένου καταλληλότεροι είναι η οικογένεια, το σχολείο και η κοινωνικοί φορείς.

Αρχικά, η οικογένεια αποτελεί τον φορέα κοινωνικοποίησης του παιδιού,

⁹¹ Βλ. Ρούσσου, Αλ., (2010), σελ. 255-256

⁹² Βλ. Olweus D. (2009), σελ. 41, 42

καθώς μεγαλώνει μέσα σε αυτή, αναπτύσσει δεξιότητες και διαμορφώνει τη προσωπικότητά του. Εξαιρετικά σημαντικός είναι ο ρόλος της μητέρας και η σχέση που έχουν, καθώς δημιουργούνται τα πρώτα στηρίγματα και σε συνδυασμό με την αγάπη των γονιών και των δασκάλων πραγματώνεται η κοινωνικότητα του παιδιού, η οποία ενισχύεται από τη διαρκή καθοδήγηση. Η οικογένεια, λοιπόν παίζει τον πρωταρχικό ρόλο και έχει σαν αποστολή την ομαλή ένταξη του παιδιού στο κοινωνικό γίγνεσθαι.

Αν όμως, από την άλλη πλευρά η οικογένεια αδιαφορήσει για το παιδί, δεν υπάρχει συνεργασία και προκαλείται επιθετική συμπεριφορά μέσα από πράξεις βίας εντός του οικογενειακού πλαισίου, τότε το παιδί είναι σχεδόν σίγουρο ότι θα μεταφέρει αυτού του είδους τη συμπεριφορά στο σχολείο και θα την υιοθετήσει και στην πορεία της ζωής του. Ακόμα, πολλές είναι οι περιπτώσεις που τα παιδιά μέσα σε μια οικογένεια επωμίζονται τις συνέπειες μιας διαμάχης ή φιλονικίας ανάμεσα στους γονείς ή στα μεγαλύτερα αδέρφια και γίνονται αντικείμενο της εκτόνωσής τους. Έτσι, μετά από καυγάδες τα μικρά παιδιά γίνονται εξιλαστήρια θύματα του μίσους και της επιθετικότητας των γονέων.

Υπάρχει, βέβαια και η περίπτωση των υπέρ-προστατευτικών γονιών που δημιουργούν ένα προστατευτικό κλοιό γύρω από το παιδί, με συνέπεια να μην μπορεί να διαμορφώσει ολοκληρωμένη προσωπικότητα και αυτή η συμπεριφορά των γονιών καθιστά τα παιδιά αδύναμα και ανίκανα να πάρουν οποιαδήποτε πρωτοβουλία. Από την άλλη πλευρά οι υπερβολικά ελαστικοί γονείς δεν θέτουν όρια στα παιδιά τους, με αποτέλεσμα η ελευθερία που τους δίνεται να είναι άμετρη και να σπαταλάτε ασυλλόγιστα. Το παιδί απαλλαγμένο από τον έλεγχο των γονιών νιώθει ότι μπορεί να αντιδράσει όπως επιθυμεί. Βέβαια, υπάρχουν και οι αποδιοργανωμένες οικογένειες, με τους αδιάφορους γονείς, οι οποίοι απορρίπτουν οτιδήποτε εκφράζει ή πράττει το παιδί, αδιαφορούν αν απουσιάζει από το σπίτι και τις περισσότερες φορές το θεωρούν υπαίτιο για τα προβλήματα της οικογένειας.

Συνεπώς, η οικογένεια παίζει πρωτεύοντα ρόλο και σαφέστατα μπορεί να αποτρέψει τη βία, μέσα από εποικοδομητικούς διαλόγους, ηθικές αξίες και ομαλή ανατροφή και διαπαιδαγώγηση.

Στη περίπτωση όμως, που οι γονείς αδιαφορούν ή αρνούνται να συνεργαστούν, είναι επιτακτική ανάγκη η σχολική επέμβαση. Πιο συγκεκριμένα, οι

καθηγητές και οι δάσκαλοι οφείλουν να μεριμνήσουν και να αντιμετωπίσουν το φαινόμενο.⁹³

Το σχολείο, λοιπόν αποτελεί σημαντικό παράγοντα στη ψυχοκοινωνική ένταξη του παιδιού και πιο συγκεκριμένα, στη τάξη συνεχίζεται η διαμόρφωση της προσωπικότητας και ο εκπαιδευτικός οφείλει να συμμετέχει ενεργά στη προσπάθεια της ομαλής ένταξης του παιδιού και στη σωστή διαπαιδαγώγηση. Στο σχολείο επιβάλλεται να δημιουργηθεί ένα θετικό κλίμα συνεργασίας, κατάλληλο για την αποφυγή των εντάσεων, των επιθετικών συμπεριφορών και γενικότερα την άσκηση βίας. Συνεπώς, με στόχο τα παραπάνω οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να ασκούν το εκπαιδευτικό τους έργο ως λειτούργημα, με διάθεση και προθυμία και να στέκονται αρωγοί στους μαθητές αναδεικνύοντας τη θετική πλευρά της προσωπικότητάς του κάθε μαθητή, χωρίς να γίνονται διακρίσεις και απαξιώτικες κρίσεις. Ακόμα και οι μαθητές που προκαλούν φασαρία και θόρυβο στην τάξη θα πρέπει να εντάσσονται στο πλαίσιο της συνεργασίας και της ομαδικότητας που πρέπει να διέπει μια σχολική τάξη και να μην αντιλαμβάνονται το περιβάλλον ως εχθρό. Άλλωστε, μέσα από το θόρυβο εκδηλώνουν την αντίδρασή τους.

Επιπρόσθετα, στα πλαίσια του σχολικού περιβάλλοντος μπορούν να παρθούν πρωτοβουλίες, ώστε τα παιδιά που δεν έχουν ουσιαστική επικοινωνία με τους γονείς να μπορούν να εκφράζουν τα προβλήματά τους και τις ανησυχίες τους σε κάποιον καθηγητή ή σχολικό σύμβουλο ή παιδοψυχολόγο. Μ' αυτό τον τρόπο το παιδί δεν νιώθει απροστάτευτο ούτε μόνο, αντίθετα συνηθίζει να εκφράζει τα αρνητικά συναισθήματα και να ψάχνει λύσεις.

Η έλλειψη ουσιαστικής επικοινωνίας των παιδιών με τους γονείς, οι οποίοι εργάζονται ακατάπαυστα και διακατέχονται από ένα πνεύμα άκρατης ανταγωνιστικότητας, οδηγεί τους νεαρούς μαθητές στη δυσαρέσκεια και διαμορφώνουν μια προσωπικότητα χωρίς πρότυπα, ηθικές και πνευματικές αξίες με μοναδική συντροφιά τις ηλεκτρονικές οθόνες. Έτσι, τα βίαια ξεσπάσματα εκδηλώνουν απογοήτευση και αποδοκιμασία, καθώς θεωρούν πως τίποτε δεν λειτουργεί σωστά.

Ακόμα, στα πλαίσια του σχολείου για την αποφυγή του φαινομένου θα μπορούσαν να οργανωθούν από τη σχολική κοινότητα ταινίες, σεμινάρια και συζητήσεις με θέμα τη προβολή των κινδύνων που ελλοχεύει ο σχολικός εκφοβισμός,

---

⁹³ Βλ. Κουράκης Ν., (2010), σελ. 260-263

τις συνέπειες και τους τρόπους αντιμετώπισης. Επιπλέον, τα σεμινάρια και οι συζητήσεις θα μπορούσαν να γίνονται ως προς τον τρόπο επίλυσης των κρίσεων και διενέξεων με το παιδί.

Επίσης, ορισμένα σεμινάρια θα ήταν ωφέλιμο να οργανώνονται από το Τοπικό Συμβούλιο Πρόληψης Παραβατικότητας, καθώς αποσκοπεί στη κοινωνική πρόληψη της παραβατικότητας. Ακόμα, θα ήταν σκόπιμη η ευαισθητοποίηση των πολιτών σχετικά με το φαινόμενο της σχολικής βίας, μέσω των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, που θα προβάλλουν τη κρισιμότητα της κατάστασης και θα προτείνουν τρόπους λύσεις για το πρόβλημα. Επιπλέον, φυλλάδια και διαδικτυακές ιστοσελίδες θα μπορούσαν να παίξουν καθοριστικό ρόλο για την μείωση του φαινομένου, αλλά και την πρόληψη σε άλλες περιπτώσεις.⁹⁴

Όμως και η Πολιτεία μπορεί να συμβάλει στον τομέα της σχολικής βίας. Πιο συγκεκριμένα, θα μπορούσε να καταστήσει λιγότερο βαρετή τη σχολική ώρα και να προσφέρονται ουσιαστικές γνώσεις και περισσότερο προσανατολισμένες στην αυτενέργεια, την κινητοποίηση των μαθητών και την προώθηση των ομαδικών δραστηριοτήτων. Πιο αναλυτικά, επιβάλλεται να υπάρξουν ποιοτικές βελτιώσεις στην ύλη και τη διδασκαλία, αλλά και να προσανατολιστεί η διδασκαλία σε μια περισσότερο ανθρωπιστική μόρφωση προσαρμοσμένη στη σύγχρονη τεχνολογική εξέλιξη.

Τέλος, όσα παιδιά παρεκτρέπονται διαρκώς και δεν συμμορφώνονται προκαλώντας ανησυχητικό σχολικό κλίμα, η τιμωρία αποτελεί την έσχατη λύση, όχι όμως με τη μορφή αποβολής ή των επιπλήξεων, αλλά με τη μορφή προειδοποιητικών κυρώσεων ή ακόμα καλύτερα, με τη μορφή μιας κοινωφελούς εργασίας, ικανής να ενισχύσει τα θετικά στοιχεία της συμπεριφοράς του απείθαρχου μαθητή.⁹⁵

---

⁹⁴ Βλ. Κουράκης Ν., (2010), σελ. 263, 264

⁹⁵ Βλ. Κουράκης Ν., (2010), σελ. 265, 266

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

ΑΙΤΙΑ ΕΜΦΑΝΙΣΗΣ ΤΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ ΤΗΣ ΒΙΑΣ – ΒΑΣΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΕΜΦΑΝΙΣΗΣ ΤΗΣ ΕΝΔΟΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗΣ ΒΙΑΣ

Σύμφωνα με το Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής, η βία ορίζεται ως η υλική ή ψυχική πίεση που ασκεί κάποιος επάνω σε κάποιον άλλο για να του επιβάλει τη δική του θέληση⁹⁶. Από την άλλη πλευρά, στο Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας του καθηγητή Μπαμπινιώτη η βία αποδίδεται ως η άσκηση σωματικής ή άλλης δύναμης, ή η χρησιμοποίηση απειλών με σκοπό την επιβολή της θέλησης κάποιου⁹⁷. Συνεπώς, η βία αποτελεί μια πράξη εξαναγκασμού, είτε σωματικής είτε ψυχολογικής φύσης, η οποία έχει ως απώτερο σκοπό την επιβολή μιας δύναμης πάνω σε μια άλλη.

Η βία, διακρίνεται σε βία κατά προσώπων, η οποία μπορεί να είναι σωματική ή/και ψυχολογική και σε βία κατά πραγμάτων. Η σωματική βία αφορά την άσκηση δύναμης που ενεργεί άμεσα ή έμμεσα στο ανθρώπινο σώμα του άλλου. Η άσκηση αυτή της δύναμης μπορεί να επιτευχθεί είτε με πλήρη εξουδετέρωση της θέλησης του άλλου, είτε και με «εξαναγκάζουσα βία», δηλαδή τη βία που αναγκάζει κάποιον να συμπεριφερθεί με τρόπο αντίστροφο της θέλησής του. Η βία κατά πραγμάτων μπορεί να εκδηλωθεί είτε στο πλαίσιο εγκλημάτων που διαπράττονται γενικά με χρήση βίας είτε και στο πλαίσιο της σωματικής βίας, εφ' όσον όμως στην τελευταία αυτή περίπτωση το προσβαλλόμενο πράγμα επιτελεί λειτουργίες του σώματος⁹⁸.

Αναζητώντας τα αίτια που προκαλούν τη βία βρισκόμαστε μπροστά σε ένα αδιέξοδο. Και αυτό γιατί δεν υπάρχουν συγκεκριμένες αιτίες που μπορούν να καθορίσουν με ακρίβεια την ύπαρξη αυτού του φαινομένου. Ωστόσο, ιδιαίτερη προσοχή θα πρέπει να δοθεί στον χαρακτήρα του ατόμου και, ακόμα περισσότερο, στη δραστηριοποίησή του σε πολλαπλά επίπεδα ως οντότητα. Έτσι λοιπόν, τα αίτια της βίας θα πρέπει να αναζητηθούν στα εξής σημεία:

1. Σε **ατομικό επίπεδο** θα πρέπει να εξεταστούν οι βιολογικοί και προσωπικοί παράγοντες που αυξάνουν την πιθανότητα ενός ατόμου να γίνει θύμα ή θύτης βίας. Παραδείγματα των παραγόντων που μπορεί να προσμετρηθούν είναι τα δημογραφικά χαρακτηριστικά, όπως η ηλικία, η εκπαίδευση και το εισόδημα, οι ψυχολογικές διαταραχές ή οι διαταραχές προσωπικότητας, η πιθανή κατάχρηση

⁹⁶ Βλ. Τριανταφυλλίδης, Μ., (1998), σελ. 23

⁹⁷ Βλ. Μπαμπινιώτης, Γ. (2005²)

⁹⁸ Βλ. Κουράκης, Ν. (1991), σελ. 21-36

ουσιών από το άτομο, αλλά και το ιστορικό συμπεριφοράς του ατόμου, ειδικά αν έχει εκδηλώσει και στο παρελθόν επιθετική συμπεριφορά ή έχει βιώσει κάποιου είδους κακοποίηση.

2. Σε **διαπροσωπικό επίπεδο** θα πρέπει να εξεταστούν οι σχέσεις με τις οικογένειες, τους φίλους, τους συντρόφους και τους συμμαθητές, αλλά και η πιθανή ύπαρξη βίαιης συμπεριφοράς που σχετίζεται με παράγοντες, όπως είναι η σκληρή σωματική τιμωρία των παιδιών, η έλλειψη στοργής, η οικογενειακή δυσλειτουργία, έτσι ώστε να υπάρξει σύνδεση των φαινομένων βίας και παραβατικής συμπεριφοράς στο σχολείο με την πιθανή οικογενειακή ή γονική σύγκρουση.
3. Σε **επίπεδο κοινότητας** θα πρέπει να διερευνηθεί το πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύσσονται οι κοινωνικές σχέσεις. Πρόκειται για τη μελέτη μικροκοινωνιών, όπως είναι τα σχολεία, οι χώροι εργασίας και οι γειτονίες. Μέσα από αυτή τη διαδικασία είναι δυνατόν να προσδιοριστούν τα χαρακτηριστικά αυτών των περιβαλλόντων, τα οποία σχετίζονται με το ενδεχόμενο αύξησης του κινδύνου εμφάνισης περιστατικών βίας. Τέτοια χαρακτηριστικά αποτελούν η φτώχεια, η υψηλή πυκνότητα πληθυσμού, τα υψηλά επίπεδα της πληθυσμιακής κινητικότητας, το χαμηλό κοινωνικό κεφάλαιο, ή η ύπαρξη ενός τοπικού δικτύου εμπορίας ναρκωτικών.
4. Σε **επίπεδο ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος** θα πρέπει να εξεταστούν ιδιαίτεροι παράγοντες, όπως είναι οι κοινωνικές νόρμες που δημιουργούν ένα κλίμα μέσα στο οποίο παρατηρείται ενθάρρυνση ή αναστολή της βίας. Εκτός αυτού, θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη παράγοντες, όπως είναι η γενική υγεία του συνόλου, οι οικονομικές, εκπαιδευτικές και κοινωνικές πολιτικές που εφαρμόζονται και που ενδέχεται να διατηρούν τις οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες ανάμεσα στις ομάδες⁹⁹.

Ανάμεσα στα πολλά είδη της βίας υπάρχει και αυτό της ενδοοικογενειακής βίας.

Παλιότερα, το συγκεκριμένο είδος περιγραφόταν ως η σωματική ή/και η ψυχολογική βία του άνδρα-συζύγου/συντρόφου εναντίον της γυναίκας-συζύγου/συντρόφου, χωρίς να περιλαμβάνονται όλες οι μορφές κακοποίησης που υπάρχουν και είναι

---

⁹⁹ Βλ. World Health Organization (WHO), (2002), σελ. 12

καταγεγραμμένες. Μάλιστα, ερευνητές όπως οι Strauss, Gelles και Steinmetz, προχώρησαν στο διαχωρισμό της βίας σε δύο βασικούς τύπους, τη φυσιολογική βία, όπου η βίαιη πράξη πραγματοποιείται με την πρόθεση να προκληθεί κάποιου είδους σωματικός πόνος ή τραύμα σε κάποιο άτομο και την καταχρηστική βία, η οποία χαρακτηρίζεται από την πράξη που ενέχει μια σοβαρή πιθανότητα τραυματισμού του ατόμου, το οποίο είναι δέκτης της βίαιης πράξης¹⁰⁰.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η ενδοοικογενειακή βία καθορίστηκε με σαφήνεια από τον ορισμό που προτάθηκε από τη Δανία και έγινε αποδεκτός και από τα υπόλοιπα κράτη-μέλη της Ένωσης. Σύμφωνα με τον ορισμό αυτό, η ενδοοικογενειακή βία προσδιορίζεται ως κάθε σωματική, σεξουαλική, ή ψυχολογική βία που ασκείται σε βάρος του θύματος από τον τωρινό ή πρώην σύζυγο, ή από το σύντροφο, ή άλλα μέλη της οικογένειας¹⁰¹.

Συνεπώς, η ενδοοικογενειακή βία αποτελεί ένα πολιτικό και κοινωνικό θέμα μείζονος σημασίας, καθώς παρατηρείται άμεση καταστρατήγηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τα οποία είναι συνταγματικά κατοχυρωμένα από τα εθνικά συντάγματα κάθε χώρας, θίγοντας ζητήματα που έχουν άμεση σχέση με τη ζωή, τη σωματική ακεραιότητα, την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και την ισότητα των δύο φύλων¹⁰². Εκτός αυτού, η ενδοοικογενειακή βία αποτελεί φαινόμενο, το οποίο έχει προεκτάσεις και επιπτώσεις τόσο σε ατομικό, όσο και σε πολιτικό, κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο, μιας και επηρεάζει και άλλα μέλη της οικογένειας όπου παρατηρείται η ύπαρξη του φαινομένου αυτού. Στο επίκεντρο, ωστόσο, βρίσκεται το ίδιο το θύμα, το οποίο καλείται να επωμιστεί τις αρνητικές συνέπειες που μπορεί να επιφέρει η βία στην σωματική και ψυχική υγεία του, αλλά και να ανεχτεί τον κοινωνικό αποκλεισμό¹⁰³.

Στα πλαίσια της μελέτης του φαινομένου της ενδοοικογενειακής βίας, έχουν λάβει χώρα πολλές έρευνες, οι οποίες και εστιάζουν στην αιτιολόγηση της ύπαρξης αυτού. Σε γενικές γραμμές, οι βασικές θεωρίες που έχουν αναπτυχθεί για την ερμηνεία της εμφάνισης της είναι οι εξής:

1. **οι ψυχιατρικές θεωρίες**, οι οποίες καθορίζουν ως πρωταρχική πηγή της κακοποίησης τα παθολογικά χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του δράστη ή/και του θύματος και τα οποία σχετίζονται με το ενδεχόμενο μη φυσιολογικής

---

¹⁰⁰ Βλ. Αρτινοπούλου, Β. – Φαρσεδάκης, Ιακ. (2003), σελ. 12- 16

¹⁰¹ Βλ. Κουράκης, Ν. (1991), σελ. 21-36

¹⁰² Βλ. Ινστιτούτο Προληπτικής, Περιβαλλοντικής και Εργασιακής Ιατρικής, Prolepsis (2012)

¹⁰³ Βλ. Κουράκης, Ν. (1991), σελ. 21-36

ψυχονοητικής ανάπτυξης του ατόμου κατά την πρώιμη παιδική ηλικία, ενώ υποστηρίζουν ότι υπάρχουν υψηλά ποσοστά ψυχοπαθολογίας στα άτομα, τα οποία σημειώνουν είδη καταχρηστικής συμπεριφοράς.

2. **Οι συμπεριφοριστικές θεωρίες**, οι οποίες υποστηρίζουν την άποψη ότι η καταχρηστική συμπεριφορά, δηλαδή η κακοποίηση, είναι απόρροια της επιβράβευσης ή της τιμωρίας του δράστη, σε περίπτωση άσκησης ή αποφυγής της βίας. Όπως σημειώνεται χαρακτηριστικά, η επιβράβευση μπορεί να είναι συμπεριφοριστικού τύπου, η οποία εκδηλώνεται με την ενδοτικότητα στις επιθυμίες του ατόμου που υποδεικνύει βίαιη συμπεριφορά, συναισθηματικού τύπου, ο οποίος είναι ταυτισμένος με τη σαδιστική ευχαρίστηση, ή και κοινωνικού τύπου, που δηλώνεται με την επιβεβαίωση της δύναμης και της εξουσίας.
3. **Οι γνωστικές θεωρίες**, όπου η κακοποίηση συνδέεται με την πραγμάτωση από το δράστη σκηνών που αυτός έχει πλάσει στη φαντασία του, ή και με την προσπάθειά του να επιλύσει πιθανές γνωστικές ασυμφωνίες που έχουν δημιουργηθεί μέσα του και σχετίζονται με την εικόνα του εαυτού του.
4. **Η θεωρία της υποκουλτούρας της βίας**, όπου υποστηρίζεται ότι η καταχρηστική συμπεριφορά είναι σύνηθες και αποδεκτό φαινόμενο, τόσο από τους δράστες, όσο και από τα θύματα, καθώς αποτελεί τμήμα ενός συγκεκριμένου περιβάλλοντος υποκουλτούρας, μιας και σε ορισμένες κοινωνικές ομάδες σημειώνονται διαφορετικά επίπεδα βίας, τα οποία ενισχύονται από τις συνθήκες και τους χώρους διαβίωσης των ατόμων αυτών. Η θεωρία αυτή βασίζεται στο γεγονός ότι σε ορισμένες μόνο γεωγραφικές περιοχές παρατηρείται η εμφάνιση περιστατικών ενδοοικογενειακής βίας, και μάλιστα με μια έντονη τάση.
5. **Οι φεμινιστικές προσεγγίσεις**, οι οποίες διαπιστώνουν ότι σε κοινωνίες όπου δεσπόζουν οι πατριαρχικές δομές υπάρχουν περιστατικά βίας από τους άνδρες προς τις γυναίκες, κυρίως επειδή η θέση τους εντός του κοινωνικού συνόλου θεωρείται κατώτερη από εκείνη των ανδρών.
6. **Η θεωρία της κοινωνικοποίησης των ρόλων των φύλων**, σύμφωνα με την οποία οι άνδρες ενθαρρύνονται να είναι περισσότερο επιθετικοί, ενώ η

σεξουαλική επιθετικότητα ταυτίζεται με την αύξηση της αίσθησης ανδρισμού και της αρρενωπότητας, σε αντιστάθμιση της ιδιότητάς τους να μη μιλούν για τα συναισθήματά τους, όταν αντιμετωπίζουν δυσκολίες. Έτσι, είναι δυνατόν οι άντρες να καταφύγουν είτε στη σεξουαλική δραστηριότητα είτε στη βία, ως μέσο έκφρασης των συναισθημάτων τους και αντιμετώπισης των προβλημάτων τους.

7. **Η θεωρία της κοινωνικής μάθησης**, η οποία θέτει το ενδεχόμενο ο δράστης να έχει μάθει να φέρεται βίαια, κάτι που μπορεί να συνδέεται με την ύπαρξη αυτού ως μάρτυρα σκηνών βίας ή θύματος βίαιης συμπεριφοράς. Βάσει της συγκεκριμένης θεωρίας, είναι πιθανόν και η μετέπειτα βίαιη συμπεριφορά του ατόμου αυτού να έχει ενισχυθεί μέσω της επιβράβευσης από το περιβάλλον του, το οποίο του έμαθε όχι μόνο να είναι βίαιο, αλλά και να δικαιολογεί ηθικά και κοινωνικά την καταχρηστική του συμπεριφορά.
8. **Η θεωρία των πόρων**, σύμφωνα με την οποία όλα τα κοινωνικά συστήματα σχετίζονται με τις απειλές ή τη χρήση βίας. Συγκεκριμένα, αναφέρεται ότι οι δράστες διαθέτουν περισσότερους πόρους σε σύγκριση με τα θύματά τους, σε όλα τα επίπεδα, με αποτέλεσμα να τα υποτιμούν και να τους επιβάλλονται.
9. **Η θεωρία της κοινωνικής συναλλαγής**, η οποία επεξεργάζεται τις επιβραβεύσεις και τις αρνητικές κυρώσεις που μπορεί να ελλοχεύουν εντός των διαπροσωπικών σχέσεων. Συγκεκριμένα, οι δράστες είναι αυτοί που εκμεταλλεύονται τα θύματά τους, ενώ τα θύματα δεν έχουν τη δύναμη να αντισταθούν στην κακοποίηση και διαθέτουν ανεπαρκή μέσα, με τα οποία θα μπορούσαν να προσφέρουν εναλλακτικούς τρόπους επιβράβευσης στο δράστη και κατ' επέκταση να αποφύγουν την κακοποίηση.
10. **Η θεωρία των οικογενειακών συστημάτων**, σύμφωνα με την οποία η αιτία της κακοποίησης εντοπίζεται στην ανισορροπία που υπάρχει στις δυναμικές και στις σχέσεις ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας.
11. **Η θεωρία των συναισθηματικών δεσμών**, στην οποία περιλαμβάνονται ψυχολογικά και κοινωνιολογικά στοιχεία για την ερμηνεία της ενδοοικογενειακής βίας. Σύμφωνα με τη συγκεκριμένη θεωρία, η κακοποίηση συνδέεται με τις σχέσεις που έχουν αναπτύξει ανάμεσά τους οι γονείς, κάτι που

μπορεί να αποτελέσει εμπόδιο και στην ανάπτυξη ενός υγιούς δεσμού αγάπης μεταξύ των γονιών και του παιδιού, δημιουργώντας, κατά συνέπεια, συναισθηματικά προβλήματα που εκδηλώνονται και κατά την ενήλικη ζωή του παιδιού.

12. Η θεωρία της ανακολουθίας της κοινωνικής τάξης, σύμφωνα με την οποία η καταχρηστική συμπεριφορά συνδέεται με την απουσία ή την έλλειψη πόρων και με το άγχος που δημιουργείται στο άτομο από την κατάσταση αυτή. Όπως σημειώνεται στην ανάπτυξη της θεωρίας αυτής, η ανακολουθία της κοινωνικής τάξης αποτελεί μια απειλή για τα πατριαρχικά μοντέλα εξουσίας, αλλά και τα συστήματα αξιών¹⁰⁴.

Παρά το γεγονός ότι έχει αναπτυχθεί μια σειρά θεωριών για τον εντοπισμό και την ανάλυση των βαθύτερων αιτιών της ενδοοικογενειακής βίας, καμιά από τις παραπάνω θεωρίες δεν είναι αρκετή για την ακριβή ερμηνεία αυτής και αυτό γιατί η ενδοοικογενειακή βία είναι ένα φαινόμενο που έχει τις ρίζες του σε πολιτικά, κοινωνικά, πολιτισμικά, ή και οικονομικά αίτια. Έτσι λοιπόν κατά τη μελέτη του θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη όλοι οι παράγοντες που σχετίζονται με αυτό, είτε άμεσα είτε έμμεσα.

---

¹⁰⁴ Κουράκης, Ν. (1991), σελ. 21-36

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

ΕΝΔΟΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΒΙΑ – ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΑΙΔΙΩΝ

Η ενδοοικογενειακή βία δεν αποτελεί ένα φαινόμενο που εμφανίζεται ξαφνικά και αυτόνομα, αλλά υφίσταται μέσα στα πλαίσια που καθορίζουν τη λειτουργία μιας κοινωνίας και τα οποία έχουν άμεση συνάρτηση με δομικούς παράγοντες, όπως είναι οι πολιτισμικές αξίες, οι κοινωνικοί κανόνες και ρόλοι, οι νομικές προϋποθέσεις, οι παραδόσεις και τα πρότυπα που αναπαράγονται, βάσει των οποίων καθορίζεται και η νοοτροπία και τα μοτίβα συμπεριφοράς των μελών της¹⁰⁵.

Στην προσπάθεια διερεύνησης των αιτιών που σχετίζονται με την ύπαρξη της ενδοοικογενειακής βίας, διαπιστώθηκε πως δεν υπάρχει μόνο ένας παράγοντας που να δικαιολογεί και να ερμηνεύει την ύπαρξη αυτής. Έρευνες που διεξήχθησαν στις ΗΠΑ, τον Καναδά και τη Μεγάλη Βρετανία εξέτασαν τις κοινωνικές παραμέτρους που σχετίζονται με την εμφάνιση της βίας εντός της οικογένειας και κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι οι παράγοντες που συμβάλλουν στις άνισες σχέσεις εξουσίας που οδηγούν στη βία περιλαμβάνουν την κοινωνικοοικονομική κατάσταση, το θεσμό της οικογένειας, όπου επιβάλλονται οι σχέσεις εξουσίας, το φόβο και τον έλεγχο γυναικείας σεξουαλικότητας, την πίστη στην έμφυτη ανωτερότητα των ανδρών, αλλά και τον περιορισμό τόσο από πλευράς νομοθεσίας όσο και από πλευράς πολιτισμού που παραδοσιακά έχουν στερήσει από τις γυναίκες και τα παιδιά μια ανεξάρτητη νομική και κοινωνική θέση¹⁰⁶.

Αναλυτικότερα, ως πολιτισμικοί-κοινωνικοί παράγοντες που υποβοηθούν την ανάπτυξη φαινομένων ενδοοικογενειακής βίας λαμβάνονται υπόψη οι συγκεκριμένοι τρόποι μέσω των οποίων γίνεται η κοινωνικοποίηση των δύο φύλων, οι πολιτισμικοί προσδιορισμοί των αποδεκτών ρόλων που παίζουν τα δύο φύλα, οι προσδοκίες που υπάρχουν από τη λειτουργία των ρόλων των δύο φύλων σε μία σχέση, η πίστη στην «ανωτερότητα» των ανδρών έναντι των γυναικών, οι πολιτισμικές αξίες που δίνουν περισσότερα δικαιώματα στους άνδρες απ' ότι στις γυναίκες, αλλά και αυτές που τοποθετούν την οικογένεια κάτω από την «ηγεμονία» του άνδρα, η ύπαρξη συγκεκριμένων εθίμων που συνδέονται με το γάμο και καθιστούν τη γυναίκα

---

¹⁰⁵ Βλ. Tifft, L.L. (1993), σελ. 9

¹⁰⁶ Βλ. UNICEF (2001), σελ. 4-9

κατώτερη του άνδρα, όπως είναι η απόδοση προίκας, η περιορισμένη πρόσβαση των γυναικών στην εκπαίδευση, αλλά και η αποδοχή της βίας σαν έναν τρόπο επίλυσης συγκρούσεων¹⁰⁷.

Όσον αφορά το κομμάτι των οικονομικών παραγόντων που συμβάλλουν στην εμφάνιση της ενδοοικογενειακής βίας, αυτοί σχετίζονται με την οικονομική εξάρτηση που έχουν οι γυναίκες από τους άνδρες, την περιορισμένη πρόσβαση που έχουν οι γυναίκες στους οικογενειακούς οικονομικούς πόρους, όπως είναι ο τραπεζικός λογαριασμός, τους νόμους που από τη φύση τους διαιωνίζουν τη δυσμενή θέση που έχουν οι γυναίκες απέναντι στους άνδρες, όπως συμβαίνει στην περίπτωση του κληρονομικού δικαίου, αλλά και με την περιορισμένη πρόσβαση των γυναικών στην παραγωγική διαδικασία¹⁰⁸.

Στο πεδίο των πολιτικών παραγόντων, έχει παρατηρηθεί πως η εμφάνιση των γυναικών στην πολιτική, τα ΜΜΕ, τα νομικά και τα ιατρικά επαγγέλματα, αλλά και γενικότερα στην αγορά εργασίας συμβάλλει στην εμφάνιση της βίας. Στα προαναφερθέντα θα πρέπει να συμπεριληφθούν επίσης η παραμέληση του φαινομένου της ενδοοικογενειακής βίας από την πολιτεία, η αίσθηση πως ο θεσμός της οικογένειας αφορά στον ιδιωτικό χώρο που βρίσκεται εκτός της σφαίρας επιρροής και ελέγχου του κράτους, η αίσθηση πως η αναγνώριση και η αντιμετώπιση του φαινομένου της ενδοοικογενειακής βίας έρχεται σε αντίθεση με ισχυρούς θρησκευτικούς κανόνες που διέπουν μία συγκεκριμένη κοινωνία, η έλλειψη μιας συστηματικής πολιτικής οργάνωσης και εκπροσώπησης των γυναικών, αλλά και μια περιορισμένη συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική¹⁰⁹.

Κενό υπάρχει και στη νομοθεσία, μέσω της οποίας θα μπορούσαν να προστατευθούν οι γυναίκες και να περιοριστούν τα φαινόμενα βίας. Πιο συγκεκριμένα, παρατηρείται έλλειψη ενός νομοθετικού πλαισίου ή ύπαρξη ορισμένων περιορισμένων νομικών ρυθμίσεων για τις περιπτώσεις διαζυγίου, όπως είναι η κηδεμονία των τέκνων, η διατροφή και τα περιουσιακά στοιχεία, έλλειψη συγκεκριμένου νομοθετικού πλαισίου ή νομικών ρυθμίσεων που να εξασφαλίζουν τα μέλη μιας οικογένειας από το φαινόμενο της ενδοοικογενειακής βίας ή ακόμα και να το προλαμβάνουν, χαμηλός βαθμός νομικής παιδείας και κατανόησης νομικών ζητημάτων που σχετίζεται με τις γυναίκες, αλλά και άνιση μεταχείριση των γυναικών

---

¹⁰⁷ Βλ. UNICEF (2001), σελ. 4-6

¹⁰⁸ Βλ. UNICEF (2001), σελ. 10-12

από το προσωπικό της αστυνομίας και των νομικών υπηρεσιών¹¹⁰.

Από όσα έχουν εκτεθεί παραπάνω, διαπιστώνεται ότι η ενδοοικογενειακή βία είναι αποτέλεσμα ενός συνονθυλεύματος παραγόντων, η φύση των οποίων ενισχύει την ύπαρξή της, επιφέροντας κατ' αυτό τον τρόπο αρνητικές συνέπειες τόσο στο μελλοντικό ή μη θύμα, όσο και στα άλλα μέλη της οικογένειας. Οι συνέπειες αυτές σχετίζονται κυρίως με την ψυχολογικής και τη σωματική υγεία των θυμάτων, χωρίς μάλιστα να αποκλείεται και το ενδεχόμενο θανάτου, σε περιπτώσεις βαριάς βλάβης. Ειδικότερα, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας κατατάσσει τις συνέπειες της ενδοοικογενειακής βίας στις γυναίκες θύματα στις εξής κατηγορίες:

1. Μη θανατηφόρες συνέπειες στη σωματική υγεία. Αφορά περιπτώσεις τραυματισμών, ανεπιθύμητων εγκυμοσυνών, αποβολών, γυναικολογικών προβλημάτων, σεξουαλικά μεταδιδόμενων νοσημάτων, φλεγμονωδών νόσων της πυέλου, χρόνιου πόνου της πυέλου, πονοκεφάλων, μόνιμων αναπηριών, άσθματος, συνδρόμου ευερέθιστου εντέρου και αυτοκαταστροφικών συμπεριφορών.
2. Μη θανατηφόρες συνέπειες στην ψυχολογική υγεία. Αφορά περιπτώσεις κατάθλιψης, φόβου, άγχους, χαμηλής αυτοπεποίθησης, σεξουαλικής δυσλειτουργίας, διατροφικών διαταραχών, ψυχαναγκαστικής διαταραχής και μετατραυματικού στρες.
3. Θανατηφόρες συνέπειες. Αφορά περιπτώσεις αυτοκτονιών, ανθρωποκτονιών, μητρικής θνησιμότητας και HIV/AIDS¹¹¹.

Εμβαθύνοντας ακόμα περισσότερο στο ζήτημα της ενδοοικογενειακής βίας, παρατηρούμε πως οι έρευνες που έχουν γίνει για το συγκεκριμένο θέμα δίνουν μεγάλη βαρύτητα και στο ζήτημα της ψυχολογικής σκιαγράφησης του δράστη και του θύματος ενδοοικογενειακής βίας, σε μια προσπάθεια προσέγγισης των προσώπων που λαμβάνουν μέρος σε μια τέτοια τραγική παράσταση. Θα πρέπει ωστόσο να σημειωθεί πως, και αν παρατηρείται κάποιου είδους σύγκλιση στοιχείων ανάμεσα στις δύο εμπλεκόμενες ομάδες, του δράστη και του θύματος, η αναφορά τους δεν θα πρέπει να οδηγεί σε γενικεύσεις¹¹².

¹¹⁰ Βλ. UNICEF (2001), σελ. 10-12

¹¹¹ Βλ. Ινστιτούτο Προληπτικής, Περιβαλλοντικής και Εργασιακής Ιατρικής, Prolepsis (2012), σελ. 11

¹¹² Βλ. Αρτινοπούλου, Β. (2006)

Αναφορικά με την ταυτότητα των γυναικών που αποτελούν θύματα ενδοοικογενειακής βίας, έχει παρατηρηθεί πως τα άτομα αυτά διακρίνονται για τη χαμηλή τους αυτοεκτίμηση, κάτι που συνδέεται άμεσα με τις έννοιες της ανεπάρκειας και της ανικανότητας που λαμβάνονται ως χαρακτηριστικά από τον επιθετικό σύντροφό τους και τη χαμηλή ικανότητα άσκησης ελέγχου και εξουσίας στη ζωή τους. Επιπλέον, η πλειοψηφία αυτών έχει υποστεί ενδοοικογενειακή βία κατά την παιδική τους ηλικία, έχοντας θυματοποιηθεί από τότε, ενώ διακρίνονται και από την εξάρτηση από το σύντροφο/συζυγό τους σε οικονομικό και ψυχολογικό επίπεδο. Μάλιστα, φαίνεται να διατηρούν μια εξιδανικευμένη εικόνα για τη σχέση τους, πιστεύοντας αρκετές φορές πως είναι ικανές να αλλάξουν το χαρακτήρα και τη συμπεριφορά του συντρόφου τους. Παράλληλα, έχουν εσωτερικεύσει στερεοτυπικούς ρόλους των δύο φύλων, κάτι που τις οδηγεί στην αποδοχή της ανωτερότητας του άντρα έναντι αυτών και κατ' επέκταση της τιμωρίας τους σε περίπτωση που εκείνος κρίνει ότι αυτές έκαναν κάτι λάθος¹¹³.

Στον αντίποδα, οι δράστες των περιστατικών ενδοοικογενειακής βίας φαίνεται να βιώνουν μια κατάσταση έντονης ματαιώσης και άγχους, η οποία σχετίζεται με το ζήτημα της αυτονομίας της συντρόφου σε σύγκριση με τη δική τους αυτονομία, κάτι που τους οδηγεί στον περιορισμό των γυναικών εντός της οικίας και της απαγόρευσης δραστηριοποίησής τους εκτός αυτής. Επιδιώκουν μάλιστα η σύντροφός τους να καλύπτει κάθε συναισθηματική ανάγκη που ανακύπτει, χωρίς ωστόσο να καλλιεργούν κάποια ατμόσφαιρα εμπιστοσύνης μεταξύ τους. Αντίθετα, συμπεριφέρονται κτητικά απέναντί της, εκδηλώνοντας έντονα συναισθήματα ζήλιας. Διακρίνονται για το έντονο αίσθημα χαμηλής αυτοεκτίμησης, ως απόρροια της αδυναμίας που χαρακτηρίζει άλλους τομείς της ζωής τους και η οποία αντισταθμίζεται με την άσκηση διάφορων τύπων βίας σε βάρος γυναικών, ενώ έχει σημειωθεί και το αντίστροφο, δηλαδή η άσκηση βίας ως ξέσπασμα συναισθημάτων άγχους, θυμού και καταπίεσης που υφίστανται στα διάφορα περιβάλλοντα, όπου και δραστηριοποιούνται. Εκτός αυτού, εκδηλώνουν ένα χαμηλό δείκτη προσαρμοστικότητας, αλλά και ικανότητας στην επίλυση προβλημάτων και φαίνεται να έχουν εσωτερικεύσει πρότυπα βίας, τα οποία εγκρίνονται και αναπαράγονται εντός των τειχών της κοινωνίας στην οποία ανήκουν, όπως συμβαίνει στις περιπτώσεις των

---

¹¹³ Ινστιτούτο Προληπτικής, Περιβαλλοντικής και Εργασιακής Ιατρικής, Prolepsis (2012), σελ. 13

μουσουλμανικών κρατών¹¹⁴. Σε άλλες περιπτώσεις, έρευνες έδειξαν πως ένα μεγάλο ποσοστό ανδρών που συνελήφθη βάσει κατηγοριών που σχετίζονται με την σεξουαλική παραβατικότητα, παρουσίασαν έντονη επιθετικότητα και παρορμητικότητα, στάση και συμπεριφορά που συνδεόταν και με κάποιου είδους διαταραχή προσωπικότητας¹¹⁵.

Όπως παρουσιάσαμε εκτενώς στα προηγούμενα σημεία αυτού του κεφαλαίου, παρατηρούμε πως οι επιπτώσεις της ενδοοικογενειακής βίας μπορούν να αποβούν ολέθριες για τη σωματική ακεραιότητα και την ψυχική υγεία του ατόμου που την υφίσταται. Μάλιστα, στη βιβλιογραφία αναφέρεται πως η βία ενάντια στις γυναίκες είναι ένας από τους μεγαλύτερους κινδύνους που υπάρχουν στο κομμάτι της δημόσιας υγείας, καθώς παρατηρούνται αυξημένα ποσοστά αναπηρίας και θανάτου σε γυναίκες ηλικίας 16–44 ετών, με αποτέλεσμα να θεωρείται η δέκατη κύρια αιτία θανάτου γι' αυτές τις ηλικιακές κατηγορίες. Αναλυτικότερα, σημειώνεται μια κλιμακούμενη πορεία της βίας εντός της οικογενειακής εστίας, με τη λεκτική βία και η συνεχής υποτίμηση των δυνατοτήτων και της προσωπικότητας της γυναίκας να αποτελεί το πρώτο στάδιο έκφρασής της. Ακολουθεί η στέρηση της ελευθερίας του λόγου και της επικοινωνίας με άλλα πρόσωπα, η ψυχολογική βία, η σεξουαλική βία και τέλος η σωματική βία, χωρίς να εξαιρείται η περίπτωση της οικονομικής βίας, η οποία μπορεί να λάβει χώρα ανά πάσα ώρα και στιγμή ανάμεσα στο ζευγάρι¹¹⁶.

Μια άλλη διάσταση της ενδοοικογενειακής βίας αποτελεί και η σεξουαλική κακοποίηση που μπορεί να υποστεί ένα παιδί μέσα στο περιβάλλον που θεωρητικά έπρεπε να το κάνει να νιώθει ασφαλές. Πρόκειται ίσως για την πιο ειδεχθή πράξη που θα μπορούσε να λάβει χώρα, αν αναλογιστεί κανείς το γεγονός ότι το θύμα βρίσκεται στην πιο ευαίσθητη ηλικία, όπου η όποια πληγή δημιουργηθεί, θα μείνει για πάντα ανίατη. Η σεξουαλική κακοποίηση ενός παιδιού καθορίζεται από πράξεις που τελεί το άτομο που φροντίζει το παιδί, με ένα και μοναδικό σκοπό την εξασφάλιση της δικής του ικανοποίησης. Η διάγνωσή της μπορεί να λάβει χώρα, αν ληφθούν υπόψη συγκεκριμένα σωματικά ή συμπεριφορικά συμπτώματα, όπως είναι η λοίμωξη, τα τραύματα στη γεννητική περιοχή, το κοιλιακό άλγος, η δυσκοιλιότητα και οι χρόνιες ή επανειλημμένες ουρολοιμώξεις ή κολπίτιδες. Το πιο σύνηθες είναι τα κακοποιημένα παιδιά να παρουσιάζουν προβλήματα συμπεριφοράς ή να

¹¹⁴ Βλ. Ινστιτούτο Προληπτικής, Περιβαλλοντικής και Εργασιακής Ιατρικής, Prolepsis (2012), σελ. 14-16

¹¹⁵ Βλ. Γιωτάκος, Ο. (2008), σελ. 245-252

¹¹⁶ Βλ. Διομήδους, Μ – Ζήκος, Δ. – Καμηλέρη, Ο. – Πιστόλης, Ι. – Λιάσκος, Ιω. (2008), σελ. 528-536

αποκαλύπτουν την κακοποίηση που δέχθηκαν σ' αυτούς που τα φροντίζουν ή σε άλλους¹¹⁷.

Οι μορφές σεξουαλικής κακοποίησης ενός παιδιού χωρίζονται σε δύο βασικές κατηγορίες. Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει αποκλειστικά τη σωματική επαφή με διάφορες μεθόδους, όπως είναι το άγγιγμα και οι θωπείες και οι οποίες μπορεί να καταλήξουν μέχρι και σε διείσδυση και βιασμό του παιδιού. Η δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει πράξεις μη σωματικής επαφής, όπως η επίδειξη των γεννητικών οργάνων, η ηδονοβλεψία και η βιντεοσκόπηση. Θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή σε συγκεκριμένες περιπτώσεις όπου, ενώ ορισμένες συμπεριφορές που στο εξωοικογενειακό περιβάλλον θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως σεξουαλικές, στο περιβάλλον μιας συγκεκριμένης οικογένειας θεωρούνται ως φυσιολογικές. Τέτοιες περιπτώσεις αποτελούν το κοινό μπάνιο γονιών και παιδιού ή η γυμνή περιβολή των γονιών μέσα στο σπίτι. Σε αυτές τις περιπτώσεις, παράγοντες οι οποίοι αφορούν στο κίνητρο θα πρέπει να εξεταστούν πριν διαγνωστεί η συμπεριφορά αυτή ως σεξουαλική¹¹⁸.

Σε μια προσπάθεια να καθορίσει τις αιτίες που οδηγούν στη σεξουαλική κακοποίηση των παιδιών από άτομα του στενού οικογενειακού περιβάλλοντός τους, ο κοινωνιολόγος D. Finkelhor σημείωσε μια σειρά παραγόντων που ευθύνονται, κατά κύριο λόγο, για την εμφάνιση αυτού του φαινομένου. Ειδικότερα, η σεξουαλική κακοποίηση των παιδιών συνδέεται με τη δυστυχησμένη οικογενειακή ζωή, η οποία εκδηλώνεται με εμπειρίες ενδοοικογενειακής και έξω-οικογενειακής σεξουαλικής παραβίασης, πτωχή εποπτεία και φροντίδα του παιδιού και εκμετάλλευση των αναγκών για στοργή και προσοχή του παιδιού από τους δράστες. Επιπλέον, η ζωή του παιδιού για ένα μεγάλο διάστημα με τον ένα από τους δύο γονείς, συνήθως τη μητέρα, είναι ένας επιβαρυντικός παράγοντας ενδεχόμενης σεξουαλικής κακοποίησης, ιδιαίτερα για τα κορίτσια. Τέλος, θα πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψη η ανεπαρκής σεξουαλική ενημέρωση και διαπαιδαγώγηση των παιδιών, ειδικά στην περίπτωση των κοριτσιών θυμάτων κακοποίησης¹¹⁹.

Η εκτίμηση της συχνότητας εκδήλωσης ενός τέτοιου φαινομένου, όπως είναι η παιδική σεξουαλική κακοποίηση είναι δύσκολο να πραγματοποιηθεί ακόμα και σε χώρες με προηγμένα μέσα καταγραφής τέτοιων περιστατικών. Η αναφορά τέτοιων

¹¹⁷ Βλ. Τσίτουρα, Στ. (2007), σελ. 45-59

¹¹⁸ Βλ. http://www.iatrikionline.gr/En_Xro6_06/4.pdf «Κακοποίηση ανηλίκου. Μορφές, αναγνώριση και αντιμετώπισή της στην κοινότητα από τον μη ειδικό», (ημερ/νία επιση. 23/09/2014)

¹¹⁹ Βλ. Αγάθωνος-Γεωργοπούλου, Ε. (1998)

περιπτώσεων δεν είναι τόσο εύκολη, εμπόδιο που οφείλεται κατά κύριο λόγο στο μεγάλο εύρος που παρουσιάζει η εμφάνισή τους, δηλαδή η ύπαρξη πράξεων με ή χωρίς επαφή του σώματος του θύματος, με θύματα όλου του φάσματος των ηλικιών και με δράστες που μπορούν να εντοπιστούν μέσα ή έξω από το οικογενειακό περιβάλλον. Παρ' όλα αυτά, έρευνες που πραγματοποιήθηκαν σε διάφορες Ευρωπαϊκές χώρες σε ενήλικες που κακοποιήθηκαν σεξουαλικά ως παιδιά ή έφηβοι, καταγράφουν ενδεικτικές συχνότητες μεικτής σεξουαλικής παραβίασης για κορίτσια θύματα, από 7% στη Φινλανδία, Ιρλανδία, Γαλλία ως 36% στην Αυστρία και 33% στην Ολλανδία. Στα αγόρια θύματα, η διακύμανση αναφέρεται από 3% στη Σουηδία σε 15% στην Ισπανία και 19% στην Αυστρία. Η ενδοοικογενειακή παραβίαση καλύπτει το 1/2 ως 1/4 της μεικτής παραβίασης¹²⁰.

Τέλος, παρά τις όποιες ιδιαιτερότητες που χαρακτηρίζουν το ζήτημα ενδοοικογενειακής βίας, θα πρέπει να αναφέρουμε πως τα παιδιά που πιθανώς να αντιμετωπίσουν ζήτημα σεξουαλικής κακοποίησης, αλλά και οι οικογένειες που αντιμετωπίζουν τη βία εντός των κόλπων της, δεν είναι απροστάτευτοι απέναντι σε αυτή την απειλή, τουλάχιστον στο νομικό κομμάτι της υπόθεσης. Ο νόμος 3500/2006, ο οποίος έχει ως θέμα του την αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας αποτελεί μια νομοθετική ασπίδα, καθώς η βία μέσα στην οικογένεια πλήττει κυρίως αυτούς τους δύο πόλους, ενώ για την προστασία τους προβλέπονται αυστηρότερες ποινές για τους δράστες. Ειδικότερα, η ερμηνεία του όρου «οικογένεια» διευρύνεται και συμπεριλαμβάνει και άλλα οικογενειακά σχήματα που υφίστανται στη σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα, όπως είναι τα ζευγάρια μόνιμων συντρόφων με κοινά παιδιά, παιδιά ενός εξ αυτών ή εξ υιοθεσίας, πρώην συζύγους, τους συγγενείς εξ αίματος ή εξ αγχιστείας μέχρι και τέταρτου βαθμού, και εφόσον οι τελευταίοι συγκατοικούν. Παράλληλα, η βία ορίζεται σύμφωνα με τις μορφές εκδήλωσής της, όπως είναι η σωματική βία σε απόλυτο και σε ψυχολογικό βαθμό, η βία κατά πραγμάτων, η παράνομη βία και απειλή και ο ψυχικός και σωματικός βασανισμός του θύματος¹²¹. Έτσι, μπορούμε να μιλήσουμε για μια σχετικά πλήρη νομική κάλυψη των δυνάμει θυμάτων κακοποίησης και για ένα είδος προστασίας αυτών, τουλάχιστον σε πολιτειακό επίπεδο.

¹²⁰ Βλ. Αγάθωνος-Γεωργοπούλου, Ε. (1998)

¹²¹ Βλ. Μπαλούρδος, Δ. – Φρονίμου, Ε. (2011)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΕΜΠΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗΣ ΑΝΘΡΩΠΩΝ (TRAFFICKING): ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ, ΑΙΤΙΑ, ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ

Το trafficking, το φαινόμενο δηλαδή της εμπορίας και της εκμετάλλευσης ανθρώπων ορίζεται ως η μεταφορά, μεταβίβαση, στέγαση ή παραλαβή ανθρώπων μέσα από απειλές ή χρήση βίας ή άλλων μορφών εξαναγκασμού, απάτης, παραπλάνησης, απαγωγής, κατάχρηση εξουσίας με σκοπό την εκμετάλλευση. Η εκμετάλλευση περιλαμβάνει πορνεία ή άλλες μορφές σεξουαλικής εκμετάλλευσης, αναγκαστική εργασία, δουλεία, υποτέλεια ή αφαίρεση οργάνων. Τα κέρδη που προκύπτουν από το παγκόσμιο εμπόριο ανθρώπων μπορούν να συγκριθούν με τα κέρδη του εμπορίου ναρκωτικών και όπλων.

Πρόκειται για μια σύγχρονη μορφή δουλείας και δεν είναι αποκλειστικά λόγω φτώχειας ή άνισης κατανομής πλούτου, αλλά είναι αποτέλεσμα μιας ιδεολογίας που θέλει κάποιους ανθρώπους κατώτερους και κάποιους άλλους ανώτερους κοινωνικά, φυσικά και πνευματικά. Πιο αναλυτικά, το 2005 περίπου 2-4 εκατομμύρια άνθρωποι έπεσαν θύματα του παγκόσμιου εμπορίου και 2,4 εκατομμύρια το ίδιο έτος μεταφέρθηκαν μέσω πρακτορείων για να εργαστούν κάτω από συνθήκες δουλείας. Οι πλειονότητα των θυμάτων είναι γυναίκες και παιδιά και η επιλογή τους γίνεται με βάση το φύλο και τη μορφή εκμετάλλευσης που προορίζονται. Οι γυναίκες και τα παιδιά χρησιμοποιούνται κυρίως για χάρη της πορνογραφίας, ενώ οι άντρες και τα αγόρια με ποσοστό περίπου 44% για εξαναγκαστική εργασία. Μετατρέπεται, δηλαδή ο άνθρωπος σε προϊόν αγοραπωλησίας και η ανθρώπινη αξιοπρέπεια παραμερίζεται, μαζί με τα ανθρώπινα δικαιώματα και τους ηθικούς νόμους.

Στοιχεία της Unesco πληροφορούν ότι περισσότεροι από 12.000.000 άνθρωποι στον πλανήτη ζουν υπό συνθήκες σκλαβιάς. Η Ευρώπη αποτελεί χώρο υποδοχής ανθρώπων που διακινούνται με σκοπό την εκμετάλλευση από την Ασία, αλλά και από άλλες χώρες του πλανήτη. Το ίδιο σημαντικά είναι και τα ποσοστά όσων διακινούνται εσωτερικά, καθώς μετακινούνται από χώρα σε χώρα ή από περιοχή σε περιοχή της ίδιας χώρας, ακόμα η αναπτυγμένη Ευρώπη αποτελεί και χώρο προέλευσης ανθρώπων που αποστέλλονται σε άλλες ηπείρους και ιδιαίτερα στην Ασία. Βέβαια, γίνεται αναφορά στην Ευρώπη, διότι διαθέτει την οικονομική δυνατότητα να αγοράσει τον πληθυσμό που έρχεται από την Ασία ή την Αφρική και

επιπλέον ένα μεγάλο μέρος του Ευρωπαϊκού πληθυσμού ανήκει στους σεξουαλικούς τουρίστες και στους παιδεραστές. Ακόμα, η έννοια της δουλείας υπάρχει ως κοινωνική αντίληψη κάτω από οικονομικές και κοινωνικές δυνατότητες. Η βασική, συνεπώς αρχή της δουλείας που κατατάσσει το ανθρώπινο είδος σε ανώτερο και κατώτερο, παρέχει το δικαίωμα απόκτησης ενός ανθρώπου ως αντικείμενο.

Αξιοσημείωτο είναι ότι στις απομονωμένες και δύσβατες περιοχές η απομόνωση κάνει ευάλωτους τους πληθυσμούς ευάλωτους σε μια εν δυνάμει θυματοποίηση τους. Βέβαια, αναλφάβητους, φτωχούς και αγροτικούς πληθυσμούς συναντά κανείς και στην Ευρώπη, ωστόσο τα ποσοστά είναι σαφέστατα μικρότερα σε σχέση με των αντίστοιχων πληθυσμών των υποανάπτυκτων περιοχών. Για παράδειγμα, η Αλβανία αποτελεί δρόμο εμπορίας ανθρώπων, εξαιτίας της γεωγραφικής της θέσης και την χαμηλής οικονομικής κατάστασης που προωθεί την εκμετάλλευση. Προφανής αιτία είναι σαφέστατα η χρόνια φτώχεια του πληθυσμού και υποβοηθά την ήδη υπάρχουσα κατάσταση της εν γένει κοινωνικής ανισότητας που υπάρχει, την κατωτερότητα των γυναικών και τη διάρρηξη των ηθικών αξιών και του θεσμού της οικογένειας. Επιπλέον, στις αγροτικές περιοχές εντοπίζονται ευάλωτα θύματα trafficking, καθώς υπάρχουν πολλές γυναίκες αναλφάβητες και σε συνδυασμό με τις οικονομικές συνθήκες επιτείνεται το φαινόμενο και εντείνουν την επιθυμία των ατόμων για απομάκρυνση από τη χώρα τους ακόμα, και αν πρόκειται να εργαστούν σε επικίνδυνες και άσχημες συνθήκες εργασίας. Έτσι, οι ανήλικες κοπέλες οδηγούνται τις περισσότερες φορές στην εξαναγκαστική πορνεία, συνήθως μετά από απατηλές υποσχέσεις γάμου που δίνονται από τους traffickers στις οικογένειες των κοριτσιών. Οι μεγαλύτερες γυναίκες έχουν συνήθως θυματοποιηθεί αρκετές φορές και κατ' επανάληψη έχουν οδηγηθεί στην πορνεία προτού ακόμα ενηλικιωθούν.

Τα θύματα συχνά αποδέχονται την κατάσταση στην οποία βρίσκονται, εξαιτίας του ψυχολογικού παράγοντα, αλλά και επειδή γνωρίζουν ότι δεν μπορούν να επιστρέψουν σπίτι τους. Βέβαια, πολλά θύματα έχουν πωληθεί από την οικογένεια τους.

Στην πορνεία, όμως πέρα από τα κορίτσια και τις γυναίκες οδηγούνται και ανήλικα αγόρια ή νεαροί άντρες με προορισμό τις χώρες της δυτικής Ευρώπης, όπως είναι η Γαλλία, η Ιταλία, η Ισπανία και η Γερμανία. Παρουσιάζεται αύξηση του φαινομένου εξαιτίας της ζήτησης, αλλά και επειδή η συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα είναι λιγότερο ενημερωμένη και προφανώς αποτελεί πιο εύκολο στόχο. Επιπλέον, η ψυχολογική κατάσταση που ο ομοφυλοφιλικός σεξουαλικός βιασμός

προκαλεί στο θύμα σε συνδυασμό με το φόβο της κοινωνικής προκατάληψης αποτελούν μηχανισμούς χειραγώγησης του θύματος.¹²²

Μια άλλη μορφή trafficking αποτελεί το εμπόριο οργάνων και παραμένει από τις πλέον «αόρατες» μορφές του φαινομένου. Τα κέρδη από το εμπόριο οργάνων είναι υπέρογκα και όσο μεγαλώνει η λίστα αναμονής που χρήζουν άμεσης ανάγκης μεταμόσχευσης, τόσο μεγαλύτερες είναι και οι διαστάσεις του προβλήματος. Η δωρεά οργάνων εξακολουθεί να είναι θέμα ταμπού και σε πολλές περιπτώσεις η θρησκεία λειτουργεί αποτρεπτικά στην ενίσχυση της νόμιμης δωρεάς. Σύμφωνα με έρευνες γίνονται ετησίως περίπου 50.000 μεταμοσχεύσεις νεφρών, από τις οποίες οι 15.000 προέρχονται από δότες που βρίσκονται στη ζωή. Αναφέρεται από τον οργανισμό Organs Watch ότι κάθε χρόνο γίνονται χιλιάδες παράνομες μεταμοσχεύσεις σε ασθενείς που προέρχονται από την Ιαπωνία, την Ιταλία, τον Περσικό κόλπο, το Ισραήλ, τις ΗΠΑ και τον Καναδά, και τα μοσχεύματα που λαμβάνουν, προέρχονται τις χώρες της Ινδίας, το Πακιστάν, το Περού, την Τουρκία, τη Ρουμανία, τη Νότιο Αφρική και το Μεξικό.

Παγκοσμίως οι γυναίκες αποτελούν τη πλειοψηφία των ατόμων που δίνουν το νεφρό τους και μάλιστα δεν είναι λευκές. Το προφίλ των θυμάτων διαφέρει από περιοχή σε περιοχή, έχει όμως κοινό παρονομαστή το οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο. Για παράδειγμα, στη Νιγηρία τα άτομα που πωλούν το νεφρό τους είναι γυναίκες, ανύπαντρες και φτωχές, στη Μολδαβία είναι νεαροί άντρες ηλικίας από 18 έως 30 χρόνων.

Τα θύματα μετά την μεταμόσχευση αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα υγείας, για τα οποία δεν ήταν καν ενημερωμένα, αντιθέτως οι πληροφορίες που λαμβάνουν είναι ψευδής και παραπλανητικές, όπως ότι θα μπορούν να επιστρέψουν στην εργασία τους, ότι δεν θα έχουν κανένα πρόβλημα υγείας, διότι το ένα νεφρό δεν τους χρειάζεται. Τα προβλήματα υγείας που προκύπτουν, οφείλονται κυρίως στο ότι δεν παρακολουθούνται ιατρικά, δεν παίρνουν κάποια φαρμακευτική αγωγή, εργάζονται σκληρά, υποσιτίζονται και συχνά καταναλώνουν μεγάλες ποσότητες αλκοόλ.¹²³

Βέβαια, σχετικά λίγες είναι οι περιπτώσεις ατόμων που τους αφαιρέθηκαν όργανα χωρίς να το γνωρίζουν και έχει συμβεί σε εισαγωγές για νοσηλεία ή έπειτα από κάποιο ατύχημα. Έχουν αναφερθεί περιπτώσεις στις Ινδίες, την Αργεντινή και

---

¹²² Βλ. Γιωτάκος, Ο., Τσιλιάκου, Μ., (2008), σελ. 271-275

¹²³ Βλ. Γιωτάκος, Ο., Τσιλιάκου, Μ., (2008), σελ. 284

την Βραζιλία. Λίγα είναι, επίσης τα στοιχεία σχετικά με τις απαγωγές και δολοφονίες ανθρώπων και κυρίως παιδιών με σκοπό το εμπόριο οργάνων. Στην Λατινική Αμερική, την Αφρική και την Ανατολική Ευρώπη έχουν αναφερθεί περιπτώσεις παιδιών που αφού οι traffickers τα απήγαγαν, τους αφαίρεσαν τα όργανα και στη συνέχεια τα δολοφόνησαν. Μάλιστα ορισμένες περιπτώσεις παράνομων υιοθεσιών έχουν συνδεθεί με το εμπόριο των οργάνων.

Υπάρχουν, βέβαια και άλλες μορφές trafficking, όπως είναι η εμπορία για επαιτεία ή παραβατικότητα. Αυτές οι μορφές εμπορίας αντιπροσώπευαν το 4,1% των θυμάτων το 2003 και το 6,4% το 2004. Όταν η επαιτεία και η παραβατικότητα συγχέονται τότε το ποσοστό αυξάνεται στο 8,9%. Ακόμα, μια άλλη μορφή εμπορίου, πιο σπάνια όμως, αποτελεί η υιοθεσία, καθώς μέχρι το 2004 υπήρχαν μόνο εννέα αποδεδειγμένες περιπτώσεις εμπορίας ανθρώπων για υιοθεσία.¹²⁴

5.1. ΑΙΤΙΑ ΕΜΦΑΝΙΣΗΣ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ

Η δουλεία υπήρχε ανά τους αιώνες και απ' ό,τι φαίνεται υπάρχει ακόμα και σήμερα στον σύγχρονο και κατά τ' άλλα ανεπτυγμένο κόσμο με τη μορφή του trafficking, που πλήττει τα ευάλωτα κοινωνικά στρώματα. Αποτελεί μια σύγχρονη θλιβερή πραγματικότητα, που πολλοί επιστήμονες, ερευνητές, ψυχαναλυτές, κοινωνιολόγοι προσπάθησαν να ερμηνεύσουν και να εντοπίσουν τα αίτια.

Το ανθρώπινο εμπόριο εκμεταλλεύεται κυρίως τα αδύναμα οικονομικά στρώματα και την άνιση κατανομή του πλούτου, με συνέπεια οι κάτοχοι του πλούτου να εμπορεύονται τους οικονομικά ασθενέστερους και να τους εξαγοράζουν, δαλεάζοντάς τους άλλοτε με εξευτελιστικά ποσά και άλλοτε με την ψευδαίσθηση μιας καλύτερης ζωής.

Ακόμα, το trafficking είναι αποτέλεσμα μιας ιδεολογίας που διαχωρίζει το ανθρώπινο είδος σε ανώτερο και κατώτερο. Οι γυναίκες και τα παιδιά ως τα πιο ευάλωτα άτομα είναι κατά βάση τα θύματα, που προορίζονται κυρίως για εξαναγκαστική πορνεία ή εργασία. Διακινούνται, λοιπόν από χώρα σε χώρα με σκοπό το κέρδος, αδιαφορώντας οι θύτες για την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και ζωή. Τα κυκλώματα είναι τόσο καλά οργανωμένα που δεν ξεφεύγει κανένας, αλλά και να καταφέρει να ξεφύγει δεν μπορεί να γυρίσει στην οικογένειά του είτε επειδή του κρατούν τα χαρτιά του, είτε γιατί η ίδια η οικογένεια έχει πουλήσει το μέλος της,

---

¹²⁴ Βλ. Γιωτάκος, Ο., Τσιλιάκου, Μ., (2008), σελ. 285

είτε γιατί το αίσθημα ντροπής είναι καταλυτικό και το κοινωνικό στίγμα μεγάλο.

Ένα ακόμα αίτιο του φαινομένου είναι το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο των πληθυσμών και έτσι το θύμα πείθεται εύκολα, εμπιστεύεται και εξαρτάται από τους εμπόρους ανθρώπινης εκμετάλλευσης. Η υπόσχεση ασφαλούς μετακίνησης, μια θέση εργασίας και μια καλύτερη ζωή αρκούν για να πειστεί το θύμα.¹²⁵

5.2. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ TRAFFICKING

Τα θύματα του trafficking βιώνουν άθλιες συνθήκες διαβίωσης και μεταχείρισης, ξυλοδαρμούς, κακοποίηση, ασιτία και έλλειψη ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης με αποτέλεσμα να παραβιάζονται βασικά ανθρώπινα δικαιώματα και αξίες. Επίσης, τα θύματα σεξουαλικής κακοποίησης εξαναγκάζονται σε μη ασφαλής σεξουαλικές πρακτικές, με αποτέλεσμα ανεπιθύμητες κυήσεις, αμβλώσεις και σεξουαλικά μεταδιδόμενες ασθένειες. Έχει παρατηρηθεί πως ο ιός HIV/AIDS είναι διαδεδομένος ανάμεσα στο θύματα του trafficking.

Το εμπόριο ανθρώπων έχει και ψυχολογικές συνέπειες, καθώς ιδιαίτερα τα μικρά παιδιά βιώνουν πιο έντονα τον πόνο, απομακρύνονται από το οικογενειακό περιβάλλον και σταδιακά νιώθουν μόνα και απροστάτευτα. Η κατάθλιψη, η ντροπή, η απελπισία, το αίσθημα της ενοχής, οι διαταραχές στον ύπνο και οι εφιάλτες είναι ορισμένα από τα ψυχολογικά επακόλουθα. Ακόμα, οι διαρκείς απειλές, η απομόνωση και η θέαση της κακοποίησης άλλων, επηρεάζει αρνητικά την αυτοεικόνα, τις σχέσεις με τους άλλους, τους προσωπικούς στόχους και επιβαρύνει την ήδη βεβαρημένη ψυχολογία των ατόμων. Ειδικότερα τα παιδιά που βιώνουν σωματική και σεξουαλική κακοποίηση, είναι πιο πιθανό να εμφανίσουν ανεπιθύμητες συναισθηματικές αντιδράσεις, σε συνδυασμό με την κατάθλιψη, το παρατεταμένο άγχος, τη χαμηλή αυτοεκτίμηση, την απομόνωση, το μετατραυματικό στρες, τη χρήση ουσιών και την κατανάλωση αλκοόλ, μέχρι και την αυτοκτονία. Τέλος, οι αρνητικές εμπειρίες στη διάρκεια της παιδική ηλικίας αυξάνουν τον κίνδυνο για την ψυχική ασθένεια και τα ψυχιατρικά προβλήματα σε ενήλικες που όταν ήταν παιδιά είχαν υπάρξει θύματα.

Το μετατραυματικό στρες που συχνά βιώνουν τα θύματα του trafficking ανήκει στις ψυχικές διαταραχές. Συμπτώματα αυτής της κατηγορίας είναι οι συχνοί εφιάλτες, οι μνήμες της κακοποίησης, η διαρκής δραστηριότητα ή το αντίθετο η

---

¹²⁵ Βλ. Γιωτάκος, Ο., Τσιλιάκου, Μ., (2008), σελ. 272-285

αδράνεια και η αδυναμία συγκέντρωσης της προσοχής. Η διαταραχή αυτή αν δεν αντιμετωπιστεί εγκαίρως και αποτελεσματικά, βασανίζει για χρόνια ίσως και για ολόκληρη τη ζωή των θυμάτων.¹²⁶

Επιπλέον, τα ανθρώπινα δικαιώματα παραβιάζονται, η ζωή δεν έχει καμία αξία και το ανθρώπινο είδος διαχωρίζεται σε ανώτερο και κατώτερο, με συνέπεια το κατώτερο είδος να υπηρετεί το ανθρώπινο και να είναι αντικείμενο εκμετάλλευσης κάθε είδους. Τα θύματα θέτουν σε κίνδυνο της ίδια τους τη ζωή, βρίσκονται σε μια αβέβαιη κατάσταση, είναι νομικά απροστάτευτα, βιώνουν τον κοινωνικό αποκλεισμό και προσπαθούν να επιβιώσουν με προσωπικό αγώνα.

5.3 ΜΕΤΡΑ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ

Σε όλες τις χώρες, φυσικά και στην Ελλάδα η αντιμετώπιση του φαινομένου του εμπορίου ανθρώπων αποτελεί μια από τις προτεραιότητες της Πολιτείας, όπως τουλάχιστον δείχνουν τα νομοθετικά μέτρα που έχουν ληφθεί τα τελευταία χρόνια. Στόχος των μέτρων είναι όσο το δυνατόν εξειδικευμένη δράση της αστυνομίας για τις υποθέσεις trafficking, οι οποίες απαιτούν ιδιαίτερη μεταχείριση, ιδίως τα θύματα. Κάτι τέτοιο είναι απαραίτητο, καθώς τα θύματα αποτελούν συγχρόνως και μάρτυρες, αφού μπορούν να δώσουν χρήσιμες πληροφορίες που πιθανότατα να οδηγήσουν στην εξάρθρωση του εγκληματικού δικτύου εκμετάλλευσής τους.

Ακόμα, απαιτείται συνεργασία των αρμόδιων αρχών αλλά και των διαφόρων κρατών όσον αφορά την ανταλλαγή πληροφοριών, πρακτικών και κοινών πρωτοβουλιών. Για να είναι, όμως αποτελεσματική η συνεργασία θα πρέπει να διέπεται από ειλικρίνεια και επιμονή.

Επιπλέον, η λήψη μέτρων από την Πολιτεία, θα πρέπει να περιλαμβάνει μια συντονισμένη πολιτική για τη θέσπιση φορέων και τη χρηματοδότηση προγραμμάτων, που στόχο θα έχουν την αναγνώριση των βασικών δικαιωμάτων των θυμάτων. Επιπρόσθετα, θα πρέπει να προβλέπεται μέριμνα φυσικής προστασίας των θυμάτων από τα κυκλώματα, υγιεινές συνθήκες ζωής και φαρμακευτική περίθαλψη.¹²⁷

---

¹²⁶ <http://www.your-psychology.gr/index.php/articles/human-trafficking> «Συναισθηματικές και ψυχολογικές επιπτώσεις της εμπορίας των παιδιών», (ημερ/επιση. 2/10/2014)

¹²⁷ Βλ. Γιωτάκος, Ο., Τσιλιάκου, Μ., (2008), σελ. 299- 304

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο

ΗΘΙΚΕΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΒΙΑΣ

Πρώτοι οι Σοφιστές έστρεψαν ολοκληρωτικά το ενδιαφέρον τους από την φύση στον άνθρωπο και φυσικό επακόλουθο μιας τέτοιας στροφής είναι και η ενασχόλησή τους με την ηθική. Πιο συγκεκριμένα και όσον αφορά στη βία και την επιθετική συμπεριφορά, βασική θέση των Σοφιστών είναι πως οι αξίες είναι σχετικές και δεν αντλούν το κύρος τους από τη Φύση, αλλά από την βούληση των ανθρώπων που τις επέβαλαν σε κάποια χρονική στιγμή.

Το περιεχόμενο των ηθικών και κοινωνικών αξιών δεν είναι συγκεκριμένο, αλλά ποικίλει σε σχέση με την πολιτική, τοπική και ιστορική συγκυρία της εκάστοτε κοινωνίας. Κατά συνέπεια, οι ηθικοί νόμοι που ισχύουν σε μια κοινωνία δεν είναι προορισμένοι για να διαρκέσουν αιώνια, αλλά είναι δυνατό να αντικατασταθούν από άλλους. Έτσι, λοιπόν είναι δύσκολο κανείς να ανακαλύψει σταθερά σημεία αναφοράς της ηθικής, καθώς οι κανόνες της ηθικής και του νόμου είναι αποτελέσματα της ανθρώπινης σύμβασης.

Σύμφωνα με τον Μακιαβέλι οι άνθρωποι πράττουν το καλό μόνο εάν αγανακτούν, καθώς στόχος τους είναι αποκλειστικά η προαγωγή του ατομικού συμφέροντος, μιας και οι επιθυμίες είναι απεριόριστες. Συνεπώς, πολλοί άνθρωποι προς χάρη του ατομικού συμφέροντος, θυσιάζουν ηθικές αξίες και τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα, ασκούν βία και έχουν επιθετική συμπεριφορά. Ο αριθμός των θυμάτων της βίας είναι εξαιρετικά μεγάλος και τα χαρακτηριστικά τους ποικίλουν. Η βία, δηλαδή ασκείται ανεξάρτητα από το φύλο, την ηλικία, την καταγωγή, την εθνικότητα, την οικονομική και κοινωνική κατάσταση. Η ηθική ευθύνη βαραίνει τόσο τους θύτες όσο και τα θύματα, που υπομένουν χωρίς να αντιδρούν, χωρίς να κινητοποιούνται και χωρίς να απευθύνονται σε κάποιον ειδικό για να τους βοηθήσει. Τα θύματα που υπομένουν συνειδητά τη βία δεν προωθούν την μείωση του φαινομένου, αντίθετα το συγκαλύπτουν. Οι ερευνητές αποδίδουν αυτή την παθητική στάση των θυμάτων σε φόβο, σε παρατεταμένο άγχος και σύγχυση. Χωρίς να μπορούν να αντιδράσουν, λοιπόν τα θύματα οι θύτες εδραιώνουν τη βίαιη συμπεριφορά και δημιουργείται ένας φαύλος κύκλος.¹²⁸

Ο όρος «ηθική παρενόχληση» έχει τις καταβολές του στο μακρινό παρελθόν και παρουσιάζεται σε όλες σχεδόν της κοινωνίες. Παρόλο που τα τελευταία χρόνια

---

¹²⁸ Βλ. Στείρης, Γ., Χρ., (2003), σελ. 19, 20

πολλοί επιστήμονες και ερευνητές μελετούν, αξιολογούν και διερευνούν τις αιτίες και τις συνέπειες του φαινομένου, η βία εξακολουθεί να υπάρχει σε όλες τις μορφές της, είτε είναι ψυχολογική, σεξουαλική, σωματική είτε είναι οικονομική, λεκτική, συναισθηματική. Η ηθική παρενόχληση, εντοπίζεται στην καθημερινότητα τόσο μέσα στην οικογένεια όσο και στον εργασιακό ή σχολικό χώρο.

Το φαινόμενο της ηθικής παρενόχλησης διακρίνεται στις προσωπικές σχέσεις και η αρχή γίνεται με μια απλή έλλειψη σεβασμού, ένα ψέμα ή μια εκμετάλλευση. Ενέργειες που θεωρούνται ανυπόφορες μόνο όταν ζημιώνουν άμεσα το άτομο. Σταδιακά ωστόσο, εφόσον τα άτομα στα οποία εφαρμόζονται οι συγκεκριμένες συμπεριφορές δεν αντιδρούν, οι συμπεριφορές μετατρέπονται σε αποδεδειγμένα διαστρεφικές, με σοβαρές επιπτώσεις για την ψυχική υγεία των θυμάτων. Τα θύματα φοβούνται ότι κανείς δε θα τα ακούσει ή δεν θα καταφέρει να τα βοηθήσει και έτσι υπομένουν καρτερικά και σιωπούν. Το φαινόμενο παραμένει συγκαλυμμένο και ο θύτης εδραιώνει τη θέση του κυρίαρχου με αποτέλεσμα οι χειρισμοί του να είναι επιτηδευμένοι και να γίνονται με ένα ιδιαίτερο τρόπο που να επιτρέπουν την ερμηνεία τους ως μια μορφή σύγκρουσης μέσα στη σχέση.

Η ηθική διάσταση του φαινομένου εξετάζεται στις προσωπικές σχέσεις και πιθανόν υπάρχει μια συναισθηματική έλλειψη μέσα στη σχέση ή μια υπερβολική οικειότητα. Συνεπώς, η υπερβολική οικειότητα προκαλεί φόβο με αποτέλεσμα το πιο οικείο άτομο να αποτελέσει το αντικείμενο που θα υποστεί την μεγαλύτερα βία. Στην περίπτωση αυτή, ο θύτης εκλαμβάνει τη σχέση αυτή ως ιδιαίτερα στενή και ως εκ τούτου αποπνικτική οπότε προσπαθεί να κρατήσει το άλλο άτομο σε μια σχέση εξάρτησης ή ιδιοκτησίας για να μπορέσει και ο ίδιος να κρατήσει την αυτοκυριαρχία και παντοδυναμία του. Από την άλλη δε πλευρά, το θύμα κατακλύζεται από ενοχικά συναισθήματα και αμφιβολίες, έτσι παραμένει εκεί χωρίς να αντιδρά.¹²⁹

Όλες οι μορφές βίας αποτελούν άμεση προσβολή της ανθρώπινης ηθικής και αξιοπρέπειας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ο άγγλος φιλόσοφος Tomas Hobbes επεδίωξε να θεμελιώσει την ηθική πάνω στο ένστικτο και κυρίως στο ένστικτο της προσωπικής αυτοσυντήρησης. Προκειμένου να υπερβούν οι άνθρωποι την αρχική φυσική τους κατάσταση που τους θέλει να δημιουργούν κοινωνίες,

---

¹²⁹ <http://www.psychologynow.gr> «Ηθική παρενόχληση: μία νέα μορφή βίας» (ημερ/νία επιση. 23/11/2014)

παρακινούμενοι από την επιθυμία για υλικά αγαθά και πλούτο, επιδιώκουν την προστασία και ασφάλειά τους μέσα από τον πόλεμο και τις πράξεις βίας. Τη βία, δηλαδή επιβολή της δύναμης του ισχυρού, χωρίς να υπολογίζεται ο ανθρώπινος παράγοντας, πόσο μάλλον η ηθική. Και επειδή, λοιπόν οι άνθρωποι, ακόμα και σε κοινωνίες δεν μπορούν να απαλλαγούν πλήρως από τα βίαια ένστικτα, ορίζουν ένα άτομο να θεσπίζει τους νόμους και τους ηθικούς κανόνες, με σκοπό τον περιορισμό. Αυτός ο ανώτατος άρχοντας που ορίζει την ηθική και τους νόμους αναλαμβάνει και τη διαχείριση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων¹³⁰.

Για τον Σωκράτη, οποίος προσπάθησε να θεμελιώσει έναν ηθικό κώδικα κοινό για όλους τους ανθρώπους, για την βία υπεύθυνη είναι η άγνοια του δράντος προσώπου, καθώς αυτός που γνωρίζει το ηθικά ορθό θα το πράξει κιόλας. Το φαινόμενο της βίας προσκρούει στα ανθρώπινα δικαιώματα, τα οποία οι αντιπρόσωποι του γαλλικού λαού στην Εθνοσυνέλευση της 26^{ης} Αυγούστου 1789, υποστήριξαν πως είναι φυσικά και αναπαλλοτρίωτα, όπως αυτά της ελευθερίας, της ισότητας και της αντίστασης στη καταπίεση. Ορισμένοι θεωρούν τα ανθρώπινα δικαιώματα στην πραγματικότητα ως ηθικά δικαιώματα, ως αποτέλεσμα δηλαδή μιας συμφωνίας μεταξύ των ατόμων στο πλαίσιο μιας οργανωμένης κοινωνίας¹³¹. Προσβάλλοντας, συνεπώς τα ανθρώπινα δικαιώματα προσβάλλει και την ίδια την κοινωνία μέσα στην οποία θεσπίστηκαν. Η βία αποτελεί ύψιστη προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και ηθικής και οι συνέπειες συχνά είναι καταστροφικές.

Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη ο σκοπός της ανθρώπινης υπάρξεως είναι η ευδαιμονία, η επίτευξη της οποίας προϋποθέτει την ορθή χρήση της λογικής. Προφανώς η λογική δεν σχετίζεται με τις μορφές βίας. Η ηθική του φιλοσόφου είναι κοινωνική και πολιτική, διότι το άτομο είναι μέλος της κοινωνίας και η ευημερία του κράτους συνδέεται με αυτή του συνόλου. Το αγαθό του συνόλου υπερτερεί του ατομικού, καθώς η κοινωνία στο σύνολό της ενισχύει την ηθική ζωή του ατόμου. Σκοπός είναι η τιθάσευση του άλογου μέρους της ψυχής, των άλογων επιθυμιών που συνήθως η επίτευξή τους επιδιώκεται μέσα από πράξεις βίας και καταναγκασμού¹³². Ακόμα, η ηθική σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, απομακρυσμένη από τη βία προϋποθέτει πως η λογική αποτελεί την ουσία της υπάρξεως τους ανθρώπου. Από την άλλη πλευρά, ο Μακιαβέλι υποστηρίζει ότι ένα μεγάλο μέρος

¹³⁰ Βλ. Στείρης, Γ., Χρ., (2003), σελ. 25

¹³¹ Βλ. <http://www.academia.edu> «Ο άνθρωπος που έχτιζε γέφυρες» (ημερ/νία επισή. 23/11/2014)

¹³² Βλ. Στείρης, Γ., Χρ., (2003), σελ. 37, 38

των ανθρώπων κυριεύεται συχνά από τα πάθη τα οποία ανήκουν στο άλογο μέρος της ψυχής και μέσα σε αυτά εντάσσονται και όλες οι μορφές βίας. Κυριότερο πάθος μπορεί να θεωρηθεί η έμφυτη κακία των ανθρώπων και η τάση τους για διαφθορά, η οποία σε ορισμένες περιπτώσεις δεν είναι ικανή να κατασταλεί ούτε από την παιδεία, καθώς όπως προαναφέρθηκε οι θύτες δεν κάνουν διακρίσεις ούτε λαμβάνουν υπόψη τα δικά τους δεδομένα.

Για τον Πλάτωνα η αρμονία της ψυχής έγκειται στην υποταγή του κατώτερου μέρους στο ανώτερο. Το «επιθυμητικόν», δηλαδή πρέπει να υποτάσσεται στο «θυμοειδές» και αυτό στο «λογιστικόν». Μόνο η επίτευξη αυτής της αρμονίας θα οδηγήσει τους πολίτες στη δικαιοσύνη, στην ομαλή συμβίωση μέσα στην πόλη και κατά συνέπεια στην ευδαιμονία. Στην περίπτωση, όμως που ο πολίτης είτε από ματαιοδοξία είτε από αδυναμία κρίσης αδυνατεί να οριοθετήσει της ενέργειές τους και να θέσει φραγμούς, τότε τουλάχιστον θα πρέπει να υπακούει στις υποδείξεις του σοφότερου και του εμπειρότερου. Υπάρχουν, όμως και ορισμένοι πολίτες που δεν πειθαρχούν με τον λόγο και σ' αυτούς σύμφωνα με τον φιλόσοφο επιβάλλεται η βία. Πρόκειται, βέβαια για τον καταναγκασμό που ορίζεται από τον νόμο και δεν επιβάλλεται αυταρχικά και τυραννικά. Αυτή η μέθοδος απευθύνεται κυρίως στον «άπειρον παιδείας όχλον», στον οποίο ο φιλόσοφος - νομοθέτης θα επιβάλλει υποχρεωτικά στους πολίτες με σκοπό τη συμμόρφωσή τους στο πνεύμα της δικαιοσύνης. Η βία, λοιπόν για τον Πλάτωνα, με τη μορφή του καταναγκασμού αποτελεί την τελευταία προσπάθεια του νομοθέτη για την συμμόρφωση των πολιτών που δεν διαθέτουν ηθικούς φραγμούς¹³³.

Ωστόσο, στην «Πολιτεία» ο Πλάτωνας αποδίδει την βία και γενικότερα το κακό σε άγνοια ή ημιμάθεια της ψυχής. Για τον φιλόσοφο η πολιτεία έχει ηθικούς σκοπούς και παιδευτική λειτουργία, καθώς ο απώτερος σκοπός είναι οι πολίτες να γίνουν δίκαιοι και ενάρετοι. Ακόμα, ο Πλάτων υποστηρίζει πως μόνο ορισμένες κοινωνίες μπορούν να αναπτύξουν κάποια μορφή ηθικής συνείδησης, καθώς η πλειοψηφία των πολιτών δεν είναι σε θέση να διακρίνει το καλό από το κακό, το ωφέλιμο από το βλαβερό, το δίκαιο από το άδικο και να υιοθετήσει την πρέπουσα συμπεριφορά για την ύπαρξη και τη διατήρηση της οργανωμένης και ηθικής κοινωνίας. Και στην «Πολιτεία» και στους «Νόμους» απορρίπτει τον εξαναγκασμό και τη βία, ακόμα και στα νομοθετικά μέτρα, σαν μέσα επιβολής της δίκαιης

---

¹³³ <http://lyk-n-epivat.thess.sch.gr> «ΠΟΛΙΤΕΙΑ- ΠΛΑΤΩΝ» (ημερ/νία επιση. 23/11/2014)

πολιτείας. Οραματίζεται έναν ιδανικό κόσμο, όπου το δίκαιο και η ηθική συνείδηση θα αποτελούν βασικά χαρακτηριστικά της ανθρώπινης φύσης και προσωπικότητας και αποδέχεται μονάχα την πειθώ ως μέθοδο άσκησης της εξουσίας.¹³⁴

Σύμφωνα με τον Μακιαβέλι τον κυρίαρχο ρόλο διαδραματίζει το πνεύμα και η βία πλευρά της ανθρώπινης φύσης αποδίδεται στην κακεντρέχεια του πνεύματος. Το πνεύμα είναι η απαραίτητη προϋπόθεση για την επιτυχία, την αρετή και τις ηθικές πράξεις¹³⁵.

Ακόμα, για τον Αριστοτέλη οι ανθρώπινες πράξεις διακρίνονται σε εκούσιες και ακούσιες. Μια πράξη θεωρείται εκούσια όταν αυτός που την διαπράττει γνωρίζει τις συνθήκες μέσα στις οποίες ενεργεί, ενώ μια πράξη θεωρείται ακούσια όταν είναι αποτέλεσμα άγνοιας ή καταναγκασμού. Οι ενδεχόμενες αντιδράσεις, συνεπώς του θύματος θεωρούνται ακούσια πράξη, καθώς κυριαρχεί το αίσθημα της επιβίωσης και προστασίας της ανθρώπινης ύπαρξης. Δεν ισχύει το ίδιο, βέβαια και για τον θύτη, διότι γνωρίζει καλά τις συνθήκες και δρα τις περισσότερες φορές μεθοδευμένα.

Κατά συνέπεια, οι μορφές της βίας προσβάλλουν κάθε είδος ηθικής. Οι συνέπειες του φαινομένου είναι ποικίλες και ανάμεσα τους οι αυτοκαταστροφικές τάσεις, το αίσθημα για παραίτηση από τη ζωή και οι άσχημες σκέψεις- μνήμες που δύσκολα αποβάλλονται, ειδικά αν πρόκειται για μικρά παιδιά. Η βία δεν αποτελεί σύγχρονο φαινόμενο και παρά τις εντατικές προσπάθειες των ειδικών υπάρχει ακόμα και πλήττει την ανθρώπινη ύπαρξη. Όλες οι μορφές βίας συνδέονται, βία και σχολικός εκφοβισμός, συζυγική βία με επιπτώσεις στα παιδιά, βία στον χώρο εργασίας, βία και παραπλάνηση με σκοπό την ανθρώπινη εκμετάλλευση και το εμπόριο. Καταπολεμώντας έναν τρόπο βίας, πιθανότατα μειώνονται και οι άλλοι. Όσο λιγότερα κοινωνικά αναγνωρισμένο είναι ένα φαινόμενο τόσο δυσκολότερο είναι να μιλήσει κανείς γι' αυτό. Οι νέοι είναι πολύ ευαίσθητοι στις ταπεινώσεις και στην ηθική κακοποίηση και δεν είναι τυχαίο που χρησιμοποιούν συχνά τη λέξη «σεβασμός», αν και οι πράξεις εκφοβισμού και οι μικροβιαιότητες στο σχολικό χώρο σπανίως λαμβάνονται σοβαρά υπόψη.¹³⁶

Συχνά, οι επιθετικές συμπεριφορές προς τους άλλους ή προς τον εαυτό δηλώνουν δυσλειτουργία στο πλαίσιο της οικογένειας. Η οικογένεια αποτελεί τον

¹³⁴ Βλ. Στείρης, Γ., Χρ., (2003), σελ. 32,33,34

¹³⁵ Βλ. Στείρης, Γ., Χρ., (2003), σελ. 79

¹³⁶ Βλ. Hirigoyen, M., Fr., (2005), σελ. 284, 285

πρωταρχικό χώρο ανάπτυξης και κοινωνικοποίησης και οι συνθήκες ζωής που υπάρχουν μέσα σε αυτή αποτελούν τα συχνότερα αίτια για τα οποία τα μικρά παιδιά ή και οι έφηβοι εμπλέκονται σε βίαιες πράξεις και στην παραβατικότητα¹³⁷.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Αναλύοντας το φαινόμενο της βίας τόσο σε διαπροσωπικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο, διαπιστώνεται ότι ήδη από την αρχαιότητα υπήρχε και υπάρχει μέχρι και σήμερα στις κοινωνίες και τις οικογένειες του σύγχρονου κόσμου. Η εμφάνιση του φαινομένου, οι ψυχοφθόρες συνέπειες και οι ηθικές διαστάσεις φαίνεται να αφορούν ένα αρκετά μεγάλο μέρος του πληθυσμού, χωρίς να γίνονται διακρίσεις στο φύλο, την καταγωγή, την ηλικία, την οικονομική και κοινωνική κατάσταση.

Μπορεί να μην είναι εύκολο για έναν ενήλικο να αλλάξει τα σημεία αναφοράς που του δόθηκαν στα παιδικά του χρόνια, από την οικογένεια κυρίως, μπορεί όμως να απευθυνθεί σε κάποιον ειδικό και να μετριάσει την βίαιη συμπεριφορά. Βέβαια, πρέπει όλα να ξεκινούν από την παιδική ηλικία.

Ένα πρώτο βήμα για την πρόληψη της βίας είναι να χτυπηθεί η ρίζα του κακού, δηλαδή η εκπαίδευση. Παιδιά που έχουν παρευρεθεί σε σκηνές βίας μεταξύ των γονιών τους κινδυνεύουν να αναπαράγουν, στην ενήλικη ζωή, ότι βίωσαν στα παιδικά και εφηβικά χρόνια, είτε με το να γίνουν οι ίδιοι βίαιοι είτε με το να μην γνωρίζουν πώς να προστατευθούν από τις βιαιότητες. Τα ψυχολογικά προφίλ των βίαιων ατόμων, σύμφωνα με έρευνες, η εμπειρία της βίας στα παιδικά χρόνια είχε προκαλέσει έναν τραυματισμό που έπαιξε πολύ σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη της προσωπικότητάς τους¹³⁸.

Η εκπαίδευση, λοιπόν αποτελεί ένα πολύ ισχυρό μέσο για να μην μετατρέπεται η φυσική επιθετικότητα σε βία. Οι γονείς, ακόμα οφείλουν να μαθαίνουν τα παιδιά να λύνουν τις διαφορές τους με τον διάλογο. Βέβαια, οι νοοτροπίες δεν αλλάζουν από την μια μέρα στην άλλη, μπορούν όμως να φθαρούν οι προκαταλήψεις και οι μύθοι μέσω της εκπαίδευσης, της πληροφόρησης, της ευαισθητοποίησης και την δράση των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης¹³⁹.

Πολύ σημαντικό είναι να αναγνωρίσει κανείς αυτό που του συμβαίνει και να

¹³⁷ Βλ. Παπαστυλιανού, Α., (2000), σελ. 152

¹³⁸ Βλ. Hirigoyen, M., Fr., (2005), σελ.283

¹³⁹ Βλ. Hirigoyen, M., Fr., (2005), σελ. 287

επιδιώξει να κινητοποιηθεί και να μην καθηλωμένος και παθητικός δέκτης μιας διαστροφικής επίθεσης προς το άτομό του. Οφείλει κανείς να αναγνωρίζει τα προσωπικά του όρια, τις δυνατότητες και τις αδυναμίες, έτσι ώστε να μπορέσει στην πιθανότητα έκθεσής τους σε ένα τέτοιο φαινόμενο να παραμείνει σταθερός και να υπερασπιστεί τη θέση του.

Συμπερασματικά, η σύγχρονη κοινωνία δεν έχει αλλάξει προς το καλύτερο σε σχέση με τον αρχαίο κόσμο, διότι καθημερινά δημιουργεί καινούριες μορφές κυριαρχίας. Για να απομακρυνθεί η βία από τις οικογένειες θα πρέπει η ίδια η κοινωνία να μην διαιωνίζει την κυριαρχία και την υποταγή σε όλα τα επίπεδα. Ο καθένας μπορεί να νιώσει τον πειρασμό να εξουσιάζει κάποιον άλλο, μέσα σε μια ανταγωνιστική κοινωνία που δέχεται μόνο τους νικητές. Στον κόσμο της εργασίας καταξιώνεται εκείνος ή εκείνη που ξέρει να επιβάλλεται χωρίς συναισθηματισμούς, χωρίς ηθικές αξίες, χωρίς συνείδηση. Έτσι, φαινόμενα όπως το trafficking και το bullying να υπάρχουν και να καταστρέφουν ανθρώπινες υπάρξεις και ψυχές.

Μια υπεύθυνη κοινωνία οφείλει να δρα, προσφέροντας μέσα για καταγγελία και προστασία. Οι πράξεις βίας επιδρούν πάνω στην σωματική και ψυχική υγεία των θυμάτων και ως συνέπεια είναι ζήτημα δημόσιας υγείας, αλλά και ζήτημα ολόκληρης της κοινωνίας και των ηθικών αξιών που θέλει να πρεσβεύει. Συμπεριφορές που προσβάλλουν την ατομική αξιοπρέπεια δεν μπορούν να θεωρούνται απλά ιδιωτικές υποθέσεις.¹⁴⁰

---

¹⁴⁰ Βλ. Hirigoyen, M., Fr., (2005), σελ. 289- 291

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

1. Αγάθωνος – Γεωργοπούλου, Ε. (1998): *Οδηγός για την αναγνώριση και αντιμετώπιση της κακοποίησης και παραμέλησης του παιδιού*, Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού, Αθήνα.
2. Αριστοτέλης, (1989): *Αριστοτέλους Πολιτικά*, Νομική Βιβλιοθήκη, Θεσσαλονίκη.
3. Αρτινοπούλου, Β. – Φαρσεδάκης, Ι. (2003): *Ενδο-οικογενειακή βία κατά των γυναικών, πρώτη πανελλαδική επιδημιολογική έρευνα*, Κέντρο ερευνών για θέματα ισότητας (ΚΕΘΙ), Αθήνα.
4. Βουδούρη, Σ., Κ. (2008): *Το κοινόν αγαθόν από πολιτική, ηθική και οικολογική άποψη εξεταζόμενο*, Ιωνία, Αθήνα.
5. Γιατρομανωλάκης, Γ. (2003): *Δυο μελέτες για την αρχαία τραγωδία*, Καρδαμίτσα, Αθήνα.
6. Γιωτάκος, Ο. (2008): *Το ψυχολογικό προφίλ των σεξουαλικών δραστών: αποτελέσματα ερευνών σε κρατούμενους για σεξουαλικά αδικήματα*, Αρχιπέλαγος, Αθήνα.
7. Γιωτάκος, Ο. Τσιλιάκου, Μ. (2008): *Ο κύκλος της κακοποίησης*, Αρχιπέλαγος, Αθήνα.
8. Γιωτοπούλου – Μαραγκοπούλου, Α. (2010): *Ομαδική βία και επιθετικότητα στα σχολεία*, Εθνική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Αθήνα.
9. Δεληκωστόπουλος, Σ., Ι. (2007): *Η γυναίκα όταν χιζόταν ο πολιτισμός*, Λιβάνης, Αθήνα.
10. Δημητρίου, Σ. (2003): *Μορφές βίας*, Σαββάλας, Αθήνα.
11. Θερμός, Η. (2010): *Η Πολιτική Σκέψη των Πλάτωνα και Αριστοτέλη στην Κλασική και Σύγχρονη Εποχή*, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη.
12. Κατερέλος Γ. – Παπαδόπουλος, Π. (2009): *Οι έφηβοι και το Internet*, Καστανιώτη, Αθήνα.
13. Καφφές, Γ. (2008): *Τι είναι πόλεμος;*, Παπαζήση, Αθήνα.
14. Κοντογιώργης, Γ. Δ. (1982): *Κοινωνική δυναμική και πολιτική αυτοδιοίκηση: οι ελληνικές κοινότητες της Τουρκοκρατίας*, Νέα Σύνορα, Αθήνα.

15. Κουράκης, Ν. (1991²): *Περί βίας. Μορφές, έννοια, διακρίσεις και έκταση της σύγχρονης βίας*, Εγκληματολογικοί Ορίζοντες, Αθήνα.
16. Κουτρολού, Ι., Γ. (2013): *Θυματοποίηση και σχολική βία*, Το Ανώνυμο Βιβλίο, Αθήνα.
17. Μικρογιαννάκης, Ε. (2010⁶): *Παθολογία Πολιτευμάτων στην Αρχαιότητα*, Καρδαμίτσα, Αθήνα.
18. Μπαλούρδος, Δ. – Φρονίμου, Ε. (2011): *Πρόληψη κακοποίησης και παραμέλησης παιδιών: καλές πρακτικές*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών – Ινστιτούτο Κοινωνικής Πολιτικής, Αθήνα.
19. Μπαμπινιώτης, Γ. (2005²): *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα
20. Ξενίδου, Σ., Β. (2001): *Οι γυναίκες στην ελληνική αρχαιότητα*, Ερμής, Αθήνα.
21. Παπαδής, Δ. (1990): *Πλάτωνας, η Πολιτική και ο Πολιτικός*, Πολιτεία, Αθήνα.
22. Παπαστυλιανού, Α. (2001): *Προκλήσεις στη σχολική κοινότητα*, Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Αθήνα.
23. Πετρόπουλος, Ν. – Παπαστυλιανού, Α. (2001): *Μορφές επιθετικότητας, βίας και διαμαρτυρίας στο σχολείο*, Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Αθήνα.
24. Πλάτων, (2011): *Πολιτεία*, Ελληνικές εκδόσεις, Αθήνα.
25. Ράλλης, Γ. (1976⁴): *Η τεχνική της βίας*, Ερμής, Αθήνα.
26. Ρούσσου, Αλ. (2010): *Το φαινόμενο της θυματοποίησης παιδιών από παιδιά στα σχολεία – Χαρακτηριστικά θυτών και θυμάτων και του περιβάλλοντός τους*, Εθνική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Αθήνα
27. Στείρης, Γ., Χρ. (2003): *Η θεωρία του Niccolo Machiavelli για την ηθική και το νόμο*, Αντ. Ν. Σακκουλά, Αθήνα- Κομοτηνή.
28. Σφακιανάκης, Ε.- Σιώμος, Κ.- Φλώρος, Γ. (2012): *Εθισμός στο διαδίκτυο και σε άλλες διαδικτυακές συμπεριφορές υψηλού κινδύνου*, Α. Α. Λιβάνη, Αθήνα.
29. Τριανταφυλλίδης, Μ. (1998): *Λεξικό της κοινής νεοελληνικής*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη.
30. Φάλκος - Αρβανιτάκης, Τ. (1999): *Ηράκλειτος: άπαντα*, Ζήτρος, Αθήνα.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΜΕΝΗ

1. Adendt, H. (2000¹): *Περί βίας*, μτφ. Νικολαΐδου- Κυριανίδου, Β., Αλεξάνδρεια, Αθήνα.
2. Arrigoni, G. (2007): *Οι γυναίκες στην αρχαία Ελλάδα*, μτφ. Ανδρονίκου, Μ., University Studio Press, Θεσσαλονίκη.
3. Blundell, S. (2006): *Οι γυναίκες στην κλασσική Αθήνα*, μτφ. Λύχνου, Λ., Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα.
4. Clastres, P. (2004²): *Αρχαιολογία της βίας*, μτφ. Κουγκούλου, Β., ΕΡΑΣΜΟΣ, Αθήνα.
5. Coulanges de Fustel, (1991): *Η αρχαία πόλη*, μτφ. Σταματιάδη, Λ., Ειρμός, Αθήνα.
6. Flaciere, R. (2000): *Ο δημόσιος και ιδιωτικός βίος των αρχαίων Ελλήνων*, μτφ. Γέρας, Δ., Βανδώρου, Παπαδήμα, Αθήνα.
7. Hirigoyen, M., F. (2005): *Η κακοποιημένη γυναίκα: η βία μέσα στο ζευγάρι*, μτφ. Λυκούδης, Μ., Πατάκη, Αθήνα.
8. Julia Annas, (2006): *Εισαγωγή στην Πολιτεία του Πλάτωνα*, μτφ. Γραμμένου, Χρ., Καλέντης, Αθήνα.
9. Lengelle, M. (1900): *Ο θεσμός της δουλείας*, μτφ. Βασιλείου, Σ., Δαίδαλος, Αθήνα.
10. Loraux, N. (1995): *Βίαιοι θάνατοι γυναικών στην τραγωδία*, μτφ. Ροβάτσου, Α., Αλεξάνδρεια, Αθήνα.
11. Olweus, D. (2009): *Εκφοβισμός και βία στο σχολείο*, μτφ. Τσιάντης, Γ., Ε.Ψ.Υ.Π.Ε., Αθήνα.
12. Romilly de Jacqueline (2001): *Η αρχαία Ελλάδα εναντίον της βίας*, μτφ. Αθανασίου, Μπ.- Μηλιαρέση, Κ., Το άστυ, Αθήνα.
13. Selosse, J. (1998): *Βία: προέλευση, σενάρια, πρότυπα και μη προσαρμογή*, μτφ. Μπεζέ, Λ., Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
14. Vlastos, G. (2000²): *Πλατωνικές Μελέτες*, μτφ. Αρτζόγλου, Ι., ΜΙΕΤ, Αθήνα,

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΑ ΑΡΘΡΑ

1. Ινστιτούτο Προληπτικής, Περιβαλλοντικής και εργασιακής ιατρικής, Prolepsis, (2012): *Η ενδοοικογενειακή βία, στην Ελλάδα*, Dublin: Exchange House: National Travelers Service.
2. Τσίτουρα, Στ. (2007): *Βία, παιδιά, θεσμοί. Διεπιστημονικές προσεγγίσεις*, Εισήγηση από το 5^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ψυχιατρικής, Αθήνα.
3. Διομήδους, Μ – Ζήκος, Δ. – Καμηλήρη, Ο. – Πιστόλης, Ι. – Λιάσκος, Ιω. (2008): *Μελέτη του φαινομένου της ενδοοικογενειακής βίας σε δείγμα κακοποιημένων γυναικών*, στο Νοσηλευτική, τόμος 47.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΑ ΑΡΘΡΑ

1. Tiftt, L.L. (1993): *Battering of woman: the failure of intervention and the case of Preventiun*, Boulder: West view Press.
2. UNICEF (2001): *Domestic violence against woman and girls*, Florence: United Nations Children 's Fund, Innocenti Research Centre.
3. World Health Organization (WHO), (2002): *World report on violence and health*, Geneva: World Health Organization.

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

1. http://www.greek-language.gr/Resources/ancient_greek/history/epos/page_072.html
Μαρωνίτης, Δ., Μ., - Πόλκα, Λ. : *Η ηθική των θεών: από την Ιλιάδα στην Οδύσσεια*.
2. <http://www.hellinon.net>
Τσάχος, Ε., Ε. : *ΜΕΓΑΣ ΑΛΕΞΑΝΡΟΣ ΠΟΡΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΠΟΘΕΩΣΗ*.
3. http://www.iatrikionline.gr/En_Xro6_06/4.pdf
Βούρδας, Απ. : *Κακοποίηση ανηλίκου. Μορφές, αναγνώριση και αντιμετώπισή της στην κοινότητα από τον μη ειδικό*.
4. <http://www.your-psychology.gr/index.php/articles/human-trafficking>
Μητροπούλου, Αλ. : *Συναισθηματικές και ψυχολογικές επιπτώσεις της εμπορίας των παιδιών*.

5. <http://www.psychologynow.gr>
Αναστασίου, Ε. : *Ηθική παρενόχληση: μία νέα μορφή βίας.*
6. <http://www.academia.edu>
Πρωτοπαπαδάκης, Ε. : *Ο άνθρωπος που έχτιζε γέφυρες.*
7. <http://lyk-n-epivat.thess.sch.gr>
Αθανασόπουλος, Π. : *ΠΟΛΙΤΕΙΑ- ΠΛΑΤΩΝ.*